

FİLOLOJİ ALANINDA ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER

CİLT 2

EDİTÖR

DOÇ. DR. GÜLNAZ KURT

ÖGR. GÖR. DR. MEHMET GALİP ZORBA

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız
Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel
Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı
Editör / Editor • Doç. Dr. Gülnaz KURT
Öğr. Gör. Dr. Mehmet Galip Zorba

Birinci Basım / First Edition • © Şubat 2021
ISBN • 978-625-7342-58-2

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.
Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without
permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak Ümit
Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR
Telefon / Phone: +90 312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

Filoloji Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler

Cilt 2

Editör

**DOÇ. DR. GÜLNAZ KURT
ÖGR. GÖR. DR. MEHMET GALİP ZORBA**

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 6

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE EK KALIPLAŞMALARI

Yasin KARADENİZ 1

BÖLÜM 7

ABBÂSÎ DÖNEMİ ŞAİRİ BEŞŞÂR B. BURD'UN UZUN MANZUMELERİ

Esat AYYILDIZ 27

BÖLÜM 8

IRAKLİ DİVAN ŞAİRİ OSMAN MAZLUM'UN HAYATI VE HOYRATLARI

Şerife ÖZER & Hanan Sabah ALBOSLAM 59

BÖLÜM 9

MANZUM MEKTUP YAZMA GELENEĞİNİN BİR ÜRÜNÜ OLARAK MEKTÛBÂT-I MANZÛME

Bilal ELBİR 83

BÖLÜM 10

A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS: JOE BIDEN'S INAUGURAL ADDRESS

Ozan Deniz YALÇINKAYA..... 107

BÖLÜM 11

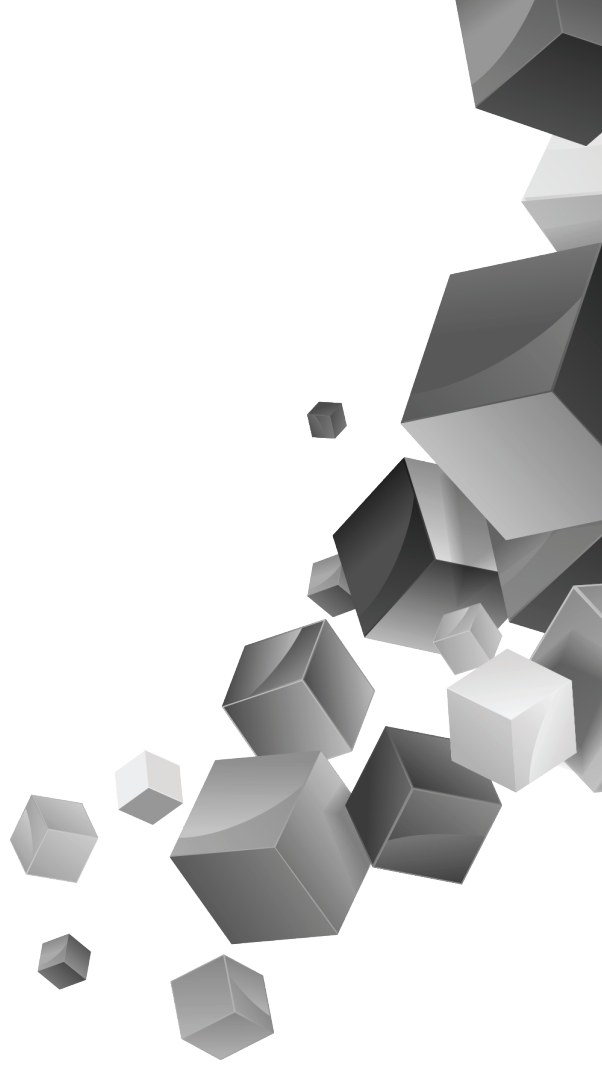
HÂMİD'İN MESNEVÎ TARZINDAKİ ROMANTİK POÉMİ: GARÂM

Erdoğan ULUDAĞ 139

Bölüm 6

ÖZBEK TÜRKÇESİNDE

EK KALIPLAŞMALARI

Yasin KARADENİZ¹

¹ Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ykaradeniz57@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0604-1271

Giriş

Türk dilinin yazılı ilk dönemlerinden günümüze kadar bazı çekim eklerinin belirli gramer kuralları dışına çıktığı, alışılmışın dışında bir çekim ekinin anlamca yeni bir kelime türetme görevinde kullanıldığı görülmektedir. Türk dilinde genel kelime türetme kuralları incelendiğinde, Türk dili uzmanlarının iki yöntem üzerinde (yapım ekleri vasıtasıyla türetme ve birleştirme yoluyla türeme) hemfikir olduğu görülmektedir. Kelime türeme için hangi eklerin nasıl, ne tür kelimelerin kök veya gövdelerine ekleneceği ya da hangi kelimelerin birleşebileceği kurallar çerçevesinde bilinmektedir: *kara + la-*, *su + luk*, *taş + la - t-*; *kuş-burnu*, *beş-bıyık* (muşmula), *sarı-kanat* (balık) vb. Örnek kelimelerde görüldüğü Türk dilinde kelime türetmek için isim veya fiil köküne yapım ekleri getirilmekte ya da çeşitli anlam değişimleriyle kelimelerin birleştirilmektedir.

Türk dilinde bilinen ya da alışılmış kuralların dışında, yeni anlamlı kelimeler ortaya çıkarmak için tarihi dönemlerden günümüzde çağdaş Türk lehçelerine kadar kullanılmış ve hala da kullanılan bir yöntem daha vardır. Bu yöntemde bazı eklerin sağladığı imkânlar çerçevesinde kalıplaşma hadisesidir. Bu kalıplaşma, dilin kendine özgü ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkan ve mevcut eklerin kullanılış özellikleriyle karşılanamayan anlam yetersizliği sonucunda, dilin kendi doğası içinde oluşan ve zamanla gelişen bir özelliktir.

Burada çeşitli isim ya da fiil çekim ekleri ile fiilimsi ekleri, kendilerinden beklenen görevlerin dışında bir kelimeyle birleşip kaynaşarak yeni anlamlı kelimeler meydana getirmektedir: *geçmiş* (arkada kalan hayat, mazi), *sözde* (sanki, güya), *gelecek* (istikbal, yaşanacak zaman), *gide gide* vb. Örneklere bakıldığında *-miş* sıfat fiil eki, *-de* bulunma hali eki, *-ecek* sıfat fiil eki ve *-e* zarf fiil eklerinin kendilerinden beklenen ilk görevlerini yani eklendikleri kelimenin anlamını, değiştirmeden görevlerini yerine getirme özelliklerini kullandıkları kelimelerle kalıplaşmak suretiyle kaybetmişler artık yeni anlamlı kelimeler ortaya çıkarmışlardır. Yukarıda ek kalıplaşmasına örnek gösterilen *sözde* kelimesine daha yakından bakacak olursak, aslında kelimeye “söz üzerinde veya söz içinde” anlamlarını veren bulunma hali eki, [*El fenerim de çantanın üstündeymiş sözde fakat göremiyorum.*] örneğinde olduğu gibi *+de* eki, geldiği söz kelimesiyle birlikte kendi görevinin dışında yeni görev ve anlamda kalıplaşarak (sanki, güya) anlamlarına gelen kelimeyi ortaya çıkarmıştır. Aslında hal ekleri, isim türündeki kök veya gövdelere gelerek bir başka isim

ya da fiil ile biçim ve anlam bakımından bağlantı sağlayan eklerdir (Özkan, 2001:153). Kısacası hal ekleri yeni kelimeler türetmediği gibi kelimenin anlamını da değiştirmez. Ancak buradaki *sözde* örneğinde olduğu gibi, bazı istisnai kullanımlarda hal eklerinin görevinin dışında kullanıldığı örnekler Türk dilinde de mevcuttur. Bunun en güzel örneği, ek kalıplaşması olayıdır.

Türk dilinde anlamlı kelimeler türetme işlevinde birçok yapım eki bulunmasına rağmen, dilin bazı ihtiyaçlarını gidermek için bulunduğu çözüm yollarından birisi de ek kalıplaşmalarıdır. Yani aslında ek kalıplaşmaları bir tercih değil bazı hallerde ihtiyaç sonucunda oluşmuştur. Bu zorunlu halleri açıklayacak olursak, Türk dilinde bazı türdeki kelimeleri türetmek için yapım ekleri ya yoktur ya da çok sınırlıdır. Mesela zarf türetme eklerinin çok sınırlı olması sebebiyle bu ihtiyacın giderilmesi için ek kalıplaşmaları yaşanmaktadır. Ayrıca bazı ekler zamanla kullanım alanını yitirmesiyle kalıplaşmalara maruz kalmıştır. Bunun yanı sıra özellikle isim hal eklerinin kullanım alanının genişlemesiyle eklendiği kelimeyle birlikte anlam kaymaları yaşanabilmektedir.

Ek kalıplaşması hadisesi, aslında ekle birlikte kelimenin cümle içinde yeni kullanımlarıyla semantik bakımdan anlam kayması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Eklendiği kök veya gövdenin anlamının kaymasıyla ile birlikte ekin görevi de değişmekte böylelikle ek kalıplaşması dediğimiz hadise oluşmaktadır. Ek kalıplaşması, isim veya fiil türündeki kelimelere belirli eklerin getirilmesiyle oluşan bir gramer olayı değil, aksine ekin bilinen işlevlerinin dışında eklendiği kelimeyle birlikte kaynaşp yeni anlamlar ortaya çıkarmasıdır. Kalıplaşmayı, kelime türemeden farklı kılan özellik, kalıplaşan ekin, yapım ekleriyle kelime türetmede işleminde var olan herhangi bir türetme eki niteliğinde olmamasıdır (Korkmaz, 2011: 2). Bu yöntemde ekin kendinde var olan özelliğinin dışında kullanıldığı kelimeyle birlikte oluşan ve sadece o kelimeye özgü olan bir kaynaşma hadisesi vardır. Aslında bu yeni anlamlı kelimeler türetme hadisesini, kelime türetmenin bir başka yolu olarak da kabul edebiliriz.

Zeynep Korkmaz ek kalıplaşması olayını, isim çekim eklerinin yanı sıra isim-fiil ve zarf-fiil ekleriyle birlikte geniş kapsamlı olarak ele almış ve konuyu kelime türetmede üçüncü bir yol olarak nitelendirmiştir. Korkmaz'a göre ek kalıplaşması olayı, kelimenin cümle içerisinde farklı kullanımları neticesinde ortaya çıkan anlam kaymasıdır ve biçim ile anlamı birleştiren bir olaydır (Bkz. Korkmaz, 2011). Bu gramer hadise,

Türk dilinde yeni ortaya çıkmamıştır. Türk dilini yazılı ilk metinlerinden günümüze kadar birçok eserde farklı ek kalıplaşmaları görülmektedir (Arslan-Erol, 2008: 355). Mesela Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden Köktürk kitabelerinde hal eklerinin zamirle kalıplaşmasının ardından üzerine başka bir hal ekinin daha aldığı görülmektedir: *biznide, mintede, antada, muntada, seniñni*, vb. Örnekler farklı hal ekleri üst üste geldiği aynı hal eki de peş peşe gelebilmektedir (Gabain, 1998: 51). Bu durum, bazı kaynaklarda katmerli ek çekimi olarak da adlandırılmaktadır. Hal eklerinin bu şekilde kullanımı Köktürk kitabelerinde olduğu gibi Eski Uygur dönemi eserlerinde, Karahanlı dönemi eserlerinde, Kıpçak ve Çağatay dönemi eserlerinde takip edilebilmektedir. Günümüzde Çağdaş Uygur Türkçesinde *bunuñga, seninga, meniñde, şunuñga* şeklinde şahıs ve işaret zamirlerinde bu katmerli çekim kullanılmaktadır. Ancak Oğuz grubu Türk lehçelerinde hal eklerinin bu şekildeki kullanımına pek rastlanmaz. Daha çok Doğu grubu Türk lehçeleri yani Karluk ve Kıpçak grubu Türk lehçelerinde görülmesini Osman Fikri Sertkaya, Moğolcada zamirlerin çekimlenmesi ile ortak olması ve Batı grubu Türk lehçelerinde görülmemesi sebebiyle Moğolcanın etkisiyle olabileceğini dile getirmiştir (Sertkaya, 1996: 18-37).

Tarihi Türk lehçelerinden çağdaş Türk lehçelerine kadar Türk dilinin hemen hemen her döneminde görülen ek kalıplaşmaları, Özbek Türkçesinde de yaygın şekilde kullanılmaktadır. Ek kalıplaşmalarının Türk dilinin diğer dönemlerindeki durumu hakkında kısaca bilgi verildikten sonra şimdi Özbek Türkçesindeki durumu önce fiilimsilerde sonra fiil çekim ekleri ve isim çekim eklerinde olmak üzere alt başlıklar halinde gösterilecektir. İnceleme kısmında ek kalıplaşmasının yaşandığı kelimelerin tespiti için O'zbek Tilining Izohli Lug'ati I-II isimli sözlük tarandı ve kelimeler uygun başlık altında gösterildi. Yine örnek cümleler de bu sözlükten ve dipnotu verilen başka eserlerden alındı.

1. Sıfat Fiil (Sifatdosh) Eklerinde Kalıplaşmaları

Sıfat fiiller anlam bakımından isim gibi görünse de nesneleri çeşitli kalıcı vasıflarıyla değil hareketine göre belirtmektedir. Nesneleri hareketine göre ifade etmesinin yanı sıra zaman bakımından da ifade ederler. Bu yönüyle sıfat fiiller, nesnelerin zaman ve hareketini belirten fiil şekilleri olmakla birlikte anlam bakımından isim türündedirler. Nesnelerin hareket ve zamanını ifade eden sıfat fiiller, fiilden isim yapma ekine yaklaştıkları için çekim ile yapım eki arasında yapım ekine daha yakın durarak kalıcı isimler oluşturulmasına yardımcı olma özelliği ile öne çıkmaktadır (Ergin, 2013: 333).

Özbek Türkçesinde *sifatdosh* olarak adlandırılan sıfat fiiller, eklendikleri fiil türündeki kelimeleri isme yaklaştırmak suretiyle sıfat gibi kullanılmasına yardımcı olan eklerdir. Özbek gramer kitaplarında fiilin sıfata yakın şekli biçiminde tanımlanmaktadır. (Hamroyev, 2008: 70; Tursunov, vd. 1975: 190-191; Coşkun, 2014: 168-269). Kelimeye eklenen ekle hareketin yapılış şekli, zamanı, olumsuzluğu, edilgenliği gibi anlamları etkilemektedir. Eğer sıfat fiiller eklendiği fiil ile birlikte kalıplaşmaya uğrarsa bu anlam özelliklerini yitirip kalıcı isimler oluştururlar ve artık kalıp halinde yeni bir anlamda kullanılmaya başlanır. Sıfat fiil eklerinin kalıplaşması ile oluşan kelimeler Özbek Türkçesinde de sıklıkla kullanılmaktadır. Yapılan incelemelerde karşılaşılan bu türdeki kullanımlar, kalıplaşmanın olduğu cümle ile birlikte verilmesi halinde anlamın daha doğru gösterileceği düşünüldüğü için öncelikle ekin kalıplaşmaya uğradığı kelime sonrasında ise kalıplaşmanın örnek gösterildiği cümle verilmiştir. Örnekler gösterilirken öncelikle ekin kalıplaştığı kelime Özbek Türkçesinde koyu renkte gösterilmiş, sonrasında tırnak içerisinde kalıplaşan kelimenin kazandığı anlam Türkiye Türkçesine aktararak verilmiştir. Ayrıca köşeli parantez içerisinde kalıplaşan kelimenin de kullanıldığı örnek cümle önce Özbek Türkçesinde, sonrasında parantez içinde Türkiye Türkçesine aktarımı verilmiştir. Eğer kalıplaşan kelimenin farklı anlamları varsa bunlar da numaralandırılarak gösterilmiştir.

1.1. –gan/-kan/-qan

Özbek Türkçesinde hareketin daha çok geçmiş zamanını bazen de geniş zamanını ifade bir sıfat fiildir. Özbek Türkçesi başta olmak üzere Karluk ve Kıpçak grubu Türk lehçelerinde geçmişte de günümüzde de en yaygın kullanılan sıfat fiil ekidir. Bu yönüyle Özbek Türkçesinde de en fazla kalıplaşmaya uğrayan sıfat fiil ekidir. Özbek Türkçesinde –gan/-kan/-qan sıfat fiil eki, aynı zamanda geçmiş zaman haber kipi olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde –an,-en; -mış, -miş şeklinde kullanılan bu sıfat fiil ekinin kalıplaşarak oluşturduğu isimler şu şekildedir:

kelishgan “Boyu-posu güzel, zarif.” [Qaddi-qomati *kelishgan* yigit. (Boyu-posu güzel yiğit.)]

degan “Namlı, isimli, soyadlı.” [Qulog‘imizda... Umriniso *degan* bir xotin bor edi. (Kulağımızda... Umrinisa namlı bir kadın vardı.)]

sotilgan “Hain, münafık.” [Menimcha, Qobil *sotilgan*, dedi bek. (Benim düşünceme göre Qabil hain, dedi bey.)]

topgan-tayangan “Sermaye-fon, tasarruf.” [Otaning jamg‘argani, o‘zining *topgan-tayangani* xudoydi, ma‘rakalarga sarflandi. (Babanin biriktirdiği, kendi sermayesi Allah’a idi, merasimlere harcandı.)]

topgan-tutgan “Sermaye, fon, tasarruf.” [Endilikda chol-kampir *topgan-tutganini* Topilga atagan, butun e‘timodini shu kenja o‘g‘ilga qo‘ygan. (Şimdi yaşlı adam tasarrufunu, bütün itimadını Tapil adındaki şu küçük oğula vermiş.)]

tushungan “Bilgili.” [*Tushungan* odam. (Bilgili kişi.)]

tuqqan “Kuzen.” [Yot yeguncha, *tuqqan* o‘lguncha. (Yabancı yiyene kadar, kuzen ölene kadar.)]

tug‘ishgan “1. Aynı anadan doğan kardeş.” [*Tug‘ishgan* opa-singillar. (Aynı anadan doğan kız kardeşler.)] “2. Kardeş, yakın akraba.” [Sizlar menga *tug‘ishganlarimdan* ham aziz bo‘lib qoldingiz! (Sizler benim için kardeşlerimden de değerlisiniz.)]

chaynalgan “Çok kullanılmış, eski.” [*Chaynalgan* gaplardan tag‘in bormi? (Eskimiş sözlerden başkası var mı?)]

o‘tgan-ketgan “Bir zamanlar burada yaşayan, dünyadan giden, ölen.” [*O‘tgan-ketgan* ota-bobolar haqida suhbatlashmoq. (Ölen atalar hakkında konuşmak.)]

o‘qigan “Eğitilmiş, bilgili.” [*O‘qigan* bo‘lsa ham, uqmagan yigitga o‘xshaydi, yo‘qsa, Nasibaning o‘qishini ora yo‘lda qoldirib, maktabidan yulib olmoqchi bo‘lmas edi. (Bilgili olsa da, eğitimsiz bir adama benziyor, aksi takdirde, Nesibe’nin eğitimini yarı yolda bırakıp okuldan almak istemezdi.)]

berilgan “1. Bir kimse veya nesneye adanmış, sevgi besleyen, sadık.” [Muzikaga *berilgan* yoshlar. (Müziğe adanmış gençler.)] “2. Bir şeye engel koyan, set, intikam.” [Yo‘lga *berilgan* odam. (Yola engel koyan insan.)] “3. Zihni meşgul, bir şeye dalmış.” [Bashorat uning kattalarga o‘xshab hayollarga *berilganini* ko‘rib, qadamini sakinlashdi. (Beşaret onun yetişkinler gibi hayallere daldığını görüp adımını yavaşlattı.)]

1.2. –ydigan

Özbek Türkçesinde gelecek zamanı ve geniş zamanı ifade eden bir sıfat fiil ekidir. Çok işlek değildir. Daha çok *–ma*, *–me* olumsuzluk eki ya da bazı yapım eki almış gövde halindeki fiillere eklenmek suretiyle kalıplaşmaktadır. *–ydigan* sıfat fiil ekinin kalıplaşarak oluşturduğu kalıcı isim örnekleri şu şekildedir:

o'lmaydigan “Unutulmaz, insanların her zaman hatırında olan.” [O'lmaydigan hunar. (Unutulmaz zanaat.)]

arziydigan “Övgüye, itibara değer; bir değere sahip olmak. [Koshki izzatga arziydigan aziz mexmon bo'lsa. (Keşke saygıya laik bir misafir olsa.)]

birlashgan “Aynı türdeki veya eşit haklara sahip kişilerden, teşkilatlardan, devletlerden oluşan; müşterek, ortak.” [Shahar va rayon parmiya komitetlarining *birlashgan* plenimu. (İl ve ilçe parti komitelerinin ortak genel kurulu.)]

1.3. –ar/-r

Özbek Türkçesinde geniş zaman haber kipi olarak da kullanılan bu sıfat fiil eki, neredeyse tarihi çağdaş bütün Türk lehçelerinde işlek bir sıfat fiil eki göreviyle kullanılmıştır ve günümüzde de kullanılmaya devam edilmektedir. Ancak Özbek Türkçesinde sıfat fiil görevindeki işlevini kaybetmiştir. Fiil köklerine ya da çeşitli birleşik fiillere gelmek suretiyle kalıplaşarak kalıcı isimler oluşturmaktadır.

bo'lar “Yeter, tamam.” [Otabekning bu so'zlaridan keyin ponsodboshi “Endi *bo'lar*” degandek qilib, qushbegiga qaradi. (Atabek'in bu sözlerinden sonra komutan, şimdi yeter der gibi valiye baktı.)]

bo'lar-bo'lmas “Önemsiz.” [Anzirat xola ham yuragi torgina bir kampir, *bo'lar-bo'lmas*ga xarxasha qiladi. (Anzirat teyze de sinirli bir ihtiyar, önemsiz şeylere öfkeleniyor.)]

yo'lto'sar “Haydut, eşkıya.” [...lekin *yo'lto'sarlar* bunga ko'nishmabdi, uni o'ldirishga chog'lanishibdi. (...lakin haydutlar buna razı olmamışlar, onu öldürmeye hazırlanmışlar.)]

tunqotar “Gece bekçisi, nöbetçi.” [Tanish qo'ng'iroqlarning tovushini eshitgan *tunqotar* darvozani ochgach, ko'zi mudhish voqeani ko'rdi. (Tanıdık çanların sesini işiten nöbetçi kapıyı açınca gözü korkunç olayı gördü.)]

turar “Mesken, ikametgah.” [*Turar* joyingizning adresini bering. (İkametgâh adresinizi verin.)]

unar-unmas “Önemsiz, önemli değil.” [*Unar-unmas*dan bahs qilib, nihoyat, bu *unar-unmas*ning oxiriga shu savolni ham ulab yubordi. (Önemsiz şeylerden bahsedip nihayet, bu önemsizin sonuna da şu soruyu da bağladı.)]

yashar “İnsan veya hayvanların yaşını belirtmek için kullanılan söz.” [Yarim *yashar* bola. (Yarı yaşında bir çocuk.)]

yotar-turar “Yaşam koşulları, gün geçirmek.” [So‘ng xizmatkor ayolni chaqirib: -O‘shdan kelgan bu qizimni o‘z xonangga olib, *yotar-turaridan*, yeyar-icharidan xabardor bo‘lib tur, — deb ko‘chaning narigi yuzidan qo‘rg‘onga o‘tkazib yubordi. (Sonra hizmetçi kadını çağırıp Osh’tan gelen bu kızı kendi evinize alıp, yaşadığından yiyip içtiğinden haberdar olun, diye sokağın karşısına gönderdi.)]

1.4. –mas

Özbek Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu anlamında fiilleri ifade etmek için kullanılan bir sıfat fiil ekidir. Aynı zamanda geniş zamanın olumsuzu haber kipi görevindedir. Özbek Türkçesinde kalıplaşarak kalıcı isimler oluşturmada oldukça sık kullanılan bir ektir. –*mas* ekinin fiil köklerine, gövdelerine ya da birleşik fiillere eklenmek suretiyle kalıplaşarak oluşturduğu kalıcı isim örnekleri şu şekildedir:

bitmas-tuganmas “Sonu yok, uzun-uzak.” [*Bitmas-tuganmas* yo‘l. (Uzun yol.)]

yebto‘ymas “Açgözlü.” [*Yebto‘ymas* bola. (Aç gözlü çocuk.)]

yebqochar “Yağmacı.” [U *yebqochar* hamma kirdikorlarimni bilardi. (O yağmacı bütün kötülüklerimi biliyordu.)]

yetar-yetmas “Az, yetersiz, -den az.” [O‘tgan yili mehnat kuniga yorim kiloga *yetar-yetmas* bug‘doy... (Geçen yıl iş bayramına yarım kilodan az buğday...)]

istar-istamas “Zorunlu olarak, zorla.” [*Istar-istamas* rozi bo‘lmoq. (Zorla razı olmak.)]

toymas “Yolundan geri dönmeyen.” [Chinakam sevishtganlar shunaka bo‘lishadi, *toymas* bo‘lib qolishadi, ularga olamda bir-birlaridan boshqa kimsa ko‘rinmaydi. (Gerçek âşıklar böyle olurlar, yolundan geri dönmezler, onlara dünyada birbirlerinden başka kimse görünmez.)]

topilmas “Hayal edilemeyen, nadir bulunan.” [To‘lib yetilgan qiz endi uning ko‘z oldida mengi *topilmas* go‘zal bo‘lib qoldi. (Yetişkin kız şimdi onun gözlerinin hayal edemeyeceği bir güzel olmuş.)]

o‘lsa-yitmas “Kullanmakla bitmez, eskimez.” [O‘lsa-yitmas eshik. (Eskimez kapı.)]

odamsevmas “İnsan düşmanı, insanları kötü gören.”

saramas “Bir tür iltihaplanma deri hastalığı, egzama.” [*Saramasga* shubha tug‘ilganda, darhol vrachga murojaat qilish lozim. (Egzamadan şüpheleniyorsanız derhal sağlık uzmanına danışın.)]

so‘nmas “Ebedi duruş, ölümsüz.” [Sen ijodkor oktyabrni yaratding uzing. Mash‘al bo‘lding, *so‘nmas* yog‘du taramding o‘zing. (Sen icatkar Ekim‘i yarattın. Meşale oldun, ebedi ışıgımızsın.)]

tebranmas “Değişmeyen, güçlü.” [Musobaqada yutib chiqish uchun eng avval g‘alaba qilishga zo‘r xohish va *tebranmas* ishonch kerak. (Müsabakayı kazanmak için öncelikle kazanma arzusu ve güçlü bir inanç gerekir.)]

tekturmas “1. Yaramaz, oyuncu. (çocuklar için)” [*Tekturmas* bola. (Yaramaz çocuk.)] “2. Yorulmaz, hareketli, çevik.” [*Tekturmas* chol. (Yorulmaz ihtiyar.)]

o‘tar-o‘tmas “Yaklaşık bir zaman sonra.” [Bir kun *o‘tar-o‘tmas* ular (qishloq odamlari] manga yaqin va mehriban bo‘lib qolgan edilar. (Bir gün sonra onlar (köylüler) bana yakın ve nazik oldular.)]

o‘tmas “İyi kesmeyen, nefesi kesilen, kör.” [*O‘tmas* tig‘ning tili egov. (Kesmeyen, kör kılıcın dili testere.)]

1.5. –asi

Özbek Türkçesinde gelecek zamanı ifade eden ancak fazla işlek olmayan bu sıfat fiil eki, kök halindeki fiillere ya da birleşik fiillere gelerek kalıplaşması suretiyle daha çok soyut isimler oluşturmaktadır. Kalıplaşan –asi sıfat fiil ekinin örnekleri şu şekildedir:

kelasi “Şimdiden sonra, bundan sonra.” [*Kelasi* oy. (Gelecek ay.)]

olasi-berasi “1. Ücret 2. Satın alma.”

1.6. –ajak

Özbek Türkçesinde belirgin gelecek zamanı ifade eden bir başka sıfat fiil ekidir. Oğuz grubu Türk lehçelerinde daha yaygın kullanılan bu ek, Özbek Türkçesinde daha çok eski metinlerde kullanılmıştır. –ajak sıfat fiil eki de geçişsiz fiillere gelmek suretiyle kalıplaşarak soyut isimler yapmaktadır.

kelajak “Gelecek zaman, devir.” [Kim haqligini *kelajak* ko‘rsatadi. (Kimim haklı olduğunu zaman gösterecek.)]

bo‘lajak “Gelecekteki.” [*Bo‘lajak* zavjamni o‘sha yerda ko‘rib, oshiqi beqaror bo‘ldim. (Gelecekteki karımı orada görüp hercai oldum.)]

1.7. –gusi/-kusi/-g‘usi

–*ajak* sıfat fiil ekinde olduğu belirgin gelecek zamanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak fazla kullanım alanı bulamamıştır. Bu sıfat fiil eki, –*gu* gelecek zaman sıfat fiiline –*si* iyelik ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir yapıdır (Karadeniz, 2019: 158). Genellikle kök halindeki fiillere gelmek suretiyle kalıplaşmakta ve aşağıdaki örneklerde gösterildiği gibi kalıcı isimler oluşturmaktadır:

kelgusi “Gelecek, istikbal.” [Sizlar *kelgusida* madaniyatli, bilimdan kishilar bo‘lasiz. (Sizler gelecekte kültürlü, eğitimli kişiler olacaksınız.)]

bo‘lg‘usi “Yakınveyauzakgelecekzaman.” [Buni *bo‘lg‘usiko‘rsatadi*. (Bunu zaman gösterecek.)]

1.8. –mish

Özbek Türkçesinde hareketin geçmiş yapıldığını ifade eden bu sıfat fiil eki, sıfat tamlamaları ve isim tamlamalarında oldukça sık kullanılmaktadır. Yapılan incelemelerde daha çok kök hakiindeki fiillere gelmek suretiyle kalıplaştığı görülmüştür. Kalıplaşan bu kelimelerin örnekleri şu şekildedir:

kechmish “Geçen zaman.” [Oktyabr inqilobi asriy la‘nati *kechmishi* bilan bolalarning muhabbatiga sazovor edi. (Ekim devrimi asrın laneti geçmişiyile çocukların sevgisini hak etti.)]

o‘tmish “Geçmiş.” [Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” qissasida O‘zbek xalqining yaqin *o‘tmishi* haqida hikoya qilinadi. (“Abdullah Kadiri”nin “Ötkan Künler” hikâyesinde Özbek halkının yakın geçmişi hikâye edilir.)]

yozmish “1. Kader, kismet.” [Hayotingning butun *yozmishi* bir nafasdir, eh, bir nafasdir. (Hayatın bütün kaderi bir nefestir, eh, bir nefestir.)] “2. Günah, ayıp.” [Aybdoro‘z *yozmishlariga* yarasha jazo oldi. (Aybdaroz günahlarına yaraşır ceza aldı.)]

qilmish “Uygunsuz iş, hareket.” [Adolatli hukm chiqarish, gunohkorlarni *qilmishiga* yarasha to‘g‘ri jazolash oson ish emas. (Adil yargılama, suçluları uygunsuz hareketlerine göre cezalandırmak kolay değil.)]

1.9. –vchi

Özbek Türkçesinde daha çok kalıcı isimler yapımında kullanılan bir sıfat fiil ekidir. Bu nedenle tespit edilen Türkiye Türkçesinde –*lci* veya –*An* biçiminde aktarılmaktadır. Genellikle fiil gövdelerine gelerek

kalıplaşan bu sıfat fiil ekinin örnekleri şu şekildedir:

davolanuvchi “Bir sağlık kuruluşunda tedavi gören kişi, hasta.” [Roziya Faxriddinovaga hamkasblarining ham, *davolanuvchilarning* ham ishonchi beqiyos. (Raziye Fexreddinova’ya meslektaşlarının da hastalarının da güveni tam.)]

aniqlovchi “Tamlayan.” [*Aniqlovchi* tomonidan aniqlangan ot aniqlanmış deb ataladi. [Tamlayan tarafından tamlanan ad, belirtili ad diye adlandırılır.]] (Abdurahmanov vd. 1976: 41).

o’quvchi “Öğrenci.” [O’quvchilarga jadval chizilgan qog’ozlar beriladi. “Öğrencilere cetvelle çizilmiş kâğıtlar verilecek.]] (Kambarova, 2015: 19).

yozuvchi “Yazar.” [O’zbek sovyet *yozuvchilari* soyuzi (Özbek Sovyet yazarlar birliği)]

boshqaruvchi “1. Denetçi, kontrol.” [*Boshqaruvchi* a’zolarga bosh miya, yurak, ikki moyak va jigar kiradi. (Kontrol organları arasında baş, beyin, kalp, iki testis ve karaciğer bulunur.]] “2. Şef, müdür.” [Oxunboboyev stol ustidagi qora telefonlardan birining trubkasini ko’tardi: -Meni davlat bankining *boshqaruvchisi* bilan ulang. (Ahunbabayev masadaki siyah telefonlardan birinin ahizesini kaldırdı: -Beni devlet bankasının müdürüne bağlayın.)]

1.10. –diq/-dik

sevdik “Sevgili.” [Har dilning o’zin *sevdigi*, jononasi yaxshi. (Her gönlün kendi sevdiği, cananı güzel.)]

tashlandik “1. Atık.” [Zavod *tashlandiqlari*. (Fabrika atıkları)] “2. Terkedilmiş.” [*Tashlandiq* yer. (Terkedilmiş yer)]

1.11. g’uchi

Özbek Türkçesinde kalıcı isimler yapımında kullanılan bir diğer sıfat fiil ekidir. Türkiye Türkçesine daha çok –An sıfat fiil eki ile aktarılmaktadır.

cholg’uchi “Müzisyen” [*Cholg’uchining* rubobi yig’ladi, chekdi faryod G’ayratii. (Müzisyenin rubabı ağladı, çekti feryadı Gayreti.)]

2. Zarf Fiil (Ravishdosh) Eklerinde Kalıplaşmalar

Türk dilinde zarf türetmek için ayrı bir ekin kullanılmaması, dilin kendi kuralları çerçevesinde çözüm yolu bulmasına neden olmuş, soyut hareketi ifade eden fiillerle kalıplaşan zarf fiiller yeni anlamlı kelimeler

oluşturmuştur. Bu kalıplaşma sürecinde diğerlerinde olduğu gibi esas fiil anlamını yitirerek farklı anlamlar kazanmaktadır. Zarf fiiller, fiillerin hareket durumunu ifade eden birer fiil şekilleridir. Bununla birlikte zarf fiiller, diğer fiil çekimleri gibi şahsa, zamana ya da şekle bağlanmış bir hareketi ifade etmedikleri gibi sıfat fiiller gibi bir nesneyi de ifade etmezler (Ergin, 2013: 338). Zarf fiiller, hareketi şahsa ve zamana bağlamadan ifade edebildikleri için daima çekimsiz kullanılırlar.

Özbek Türkçesinde *ravishdosh* olarak adlandırılan zarf fiiller (Hamroyev, 2008:71; Tursunov vd. 1975: 192-193), zarf fiil görevindeki eklerle yapıldığı gibi bazı sıfat fiillere belirli isim hal eklerinin getirilmesiyle ya da zamanla ek niteliği kazanmış edatlarla yapılır (Korkmaz, 2005: 129). Özbek Türkçesinde zarf fiil ekleri, fiil kök veya gövdelerine ya da birleşik fiillere gelmek suretiyle kalıplaşarak yani anlamlı kelimler oluşturmaktadır. Ek kalıplaşmasına uğrayan başlıca zarf fiil ekleri şunlardır:

2.1. –a/-y

Türk dilinin eski dönemlerinde daha çok kullanım alanı bulan bu ek, zaman ve yer zarfları ile edatların oluşturulmasında yaygın şekilde kullanılmıştır. Zamanla kullanım alanını yitirmiş, sınırlı bazı işlevlerde kullanılmaya devam edilmiştir. Özbek Türkçesinde de zarf tütünde kelimler türetmek için kullanılan bu zarf fiil eki, daha çok ikileme şeklinde oluşan birleşik fiillerde kalıplaşarak yeni anlamlı kelimeler oluşturmaktadır (Öztürk, 1997: 229-230). Bu ekin kalıplaştığı örnekler şu şekildedir:

bora-bora “Zaman geçtikçe nihayetinde, sonunda.” [Dunyodagi barcha narsalar unutilgani kabi, o’sha go’daklik xotirasi ham *bora-bora* tonggi tumanday tarqaldi-ketdi. (Dünyadaki her şeyin unutulduğu gibi o çocukluk hatırası da sabah dumanı gibi sonunda dağılıp gitti.)]

2.2. –ib/-b

Tarihi Türk lehçelerinden günümüzde çağdaş Türk lehçelerine kadar kullanılmış ve hala da şekli değişmeden kullanılan eklerden birisidir. Tarihi lehçelerde kullanım alanı dar olan bu zarf fiil eki, çağdaş Türk lehçelerinde özellikle de Özbek Türkçesinde zarf türünde kelimeler yapımında geniş bir kullanım alanına sahiptir. Özbek Türkçesinde –*ib/-b* zarf fiil eki, doğrudan fiil gövdesine gelerek ya da –*la* isimden fiil yapım ekiyle birlikte kalıplaşarak kullanılmaktadır. Ekin kalıplaşarak oluşturduğu kelime örnekleri şu şekildedir:

ishqilib “Her neyse, herhalde.” [Qatnashuvchilarning ko‘pchiligi ozmi-ko‘pmi, yaxshimi-yomonmi, *ishqilib*, gapirdi. (Katılımcıların aşağı yukarı çoğu, iyi mi kötü mü, her neyse konuştu.)]

tortib “İtibaren, başlayıp.” [Oyog‘imdan *tortib*, basharatgacha konga bo‘yaldim. (Baştan ayağa kana bulandım.)]

turib-turib “Uzun süre sabit durup, giderek.” [U ostona oldida *turib-turib*, orqasiga qaytdi. (O eşiğin önünde sabit durup arkasına döndü.)]

to‘kib-sochib “Bol bol, savurganca, doya doya.” [Olaxo‘ja to‘ydan ilgari tayinladi: Do‘st-dushman hammasini aytinglar, *to‘kib-sochib* yediringlar. (Düğünden önce Alahoca buyurdu: Dost-düşman herkesi çağırın, bol bol yedin.)]

chertib-chertib “Seçerek.” [Qo‘lidan ish keladiganlarni *chertib-chertib* oladi. (Elinden iş gelenleri seçerek alır.)]

o‘lib-tirilib “Bütün gücünü kullanıp, var gücüyle, gayretle çalışarak.” [Bizlar ko‘chaga chiqqanimizda, fashistlar *o‘lib-tirilib* qarshilik ko‘rsatishardi, ba‘zilari mashinalarda qochishardi. (Sokağa çıktığımızda faşistler var gücüyle karşılık veriyor, bazıları arabalarla kaçıyor.)]

2.3. –ganda/-anda

Özbek Türkçesinde sıfat fiil ekleriyle hal eklerinin kalıplaşmasıyla oluşan zarf fiil ekleri bulunmaktadır. Bu oluşumun bir örneği olan –*ganda/-anda* zarf fiil eki, –*gan* sıfat fiiline –*da* bulunma hali ekinin getirilmesiyle oluşmaktadır. Özbek Türkçesinde fazla yaygın olmayan bu zarf fiil ekinin kalıplaşarak oluşturduğu anlamlı kelime örnekleri şu şekildedir:

gazanda “1. Arı, yılan, akrep gibi ısıran canlıların genel adı.” [Hamisha yayragan yirtqich darranda, yo‘qoldi har qora qurtu *gazanda*. (*Sürekli yayılırken vahşi memeli, yok oldu her kara yılan.*)] “2. Kötü düşman.” [Mehnatkashlarning boshiga kulfat keltirganlarning eng so‘nggisi qonxo‘r *gazanda*. (İşçilerin başına felaket getirenlerin en sonuncusu kan emici kötü düşman.)]

odamshavanda “1. İnsanı takdir eden, hürmet eden, saygılı.” [-Naziraxon juda *odamshavanda*, yaxshi qiz ekan, shu qizni kelin qilsak qanday, bo‘larkin, — dedi. (Naziraxon çok saygılı, iyi kızmış, bu kızı gelin alsak nasıl olur ki, dedi.)] “2. İnsan gibi.” [Kolxoz tuzilgandan beri avvalda xor-zor bo‘lib yurgan birmuncha batrak. *odamshavanda* bo‘lib, qatorga kirib qolgan. (Kolhoz kurulduğundan beri bakıma muhtaç olan birçok çiftçi, bir insan gibi sıraya girmiş.)]

2.4. –masdan

Sıfat fiil eki ile hal ekinin birleşiminden oluşan bir başka zarf ekidir. –*mas* geniş zamanın olumsuzu anlamındaki sıfat fiil ile –*dan* çıkma hali ekinin kalıplamasında oluşan bu zarf fiil eki daha çok kök halindeki fiillere getirilmektedir.

tinmasdan “Yorulmaz, usanmadan.” [Bu kecha Shoqosim juda xursand edi. *Tinmasdan* qiziq narsalarni soʻzlaydi. (Bu gece Şakasım çok mutluydu. Usanmadan ilginç şeyler söylüyor.)]

2.5. –may

Ekin yapısıyla ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Muharrem Ergin ekin Eski Türkçe döneminde –*matın*, –*metin* ekinin olduğuna dair görüşlerin bulunduğunu Batı Türkçesinde ise –*madın*, –*medin* şeklinin korunduğunu söylemiş ve ayrıca bazı Türk şivelerinde –*d* sesinin –*y* sesine dönmesiyle –*mayın*, –*meyin* ve –*may*, –*mey* şeklini aldığını dile getirmiştir (Ergin, 2013: 343-344). Kenan Koç ile Oğuz Doğan ise ekin –*ma* olumsuzluk eki ile –*y* zarf fiilinin kalıplaşmasından oluştuğunu belirtmişlerdir (Koç-Doğan, 2004: 314). Özbek Türkçesinde kullanılan bu zarf fiil eki için olumsuzluk eki ile –*y* zarf fiilinin kalıplaşmasından oluştuğu görüşü hâkimdir. Bu zarf fiil eki daha çok birleşik fiillerle kalıplaşarak anlamlı kelimeler oluşturmaktadır.

qoʻyarda-qoʻymay “Zorla, mecburen, istemeden.” [Oyim *qoʻyarda-qoʻymay* qoʻlinga tutqazgan tugunchani oʻynab, sekin xirgoyi qilib boraman. (Annem zorla elime tutuşturduğu düğümle oynayıp, yavaş yavaş mırıldanıyorum.)]

hormay-tolmay “Şevkle, hevesle, yorulmadan.” [...hayotga tayyorlab borishda *hormay-tolmay* mehnat qilishga oshiqishning oʻzi baxt. (...hayata hazırlanırken hevesle çalışma arzusu saadettir.)]

2.6. –lab

–*ib/-b* zarf fiil ekinin anlatıldığı bölümde dile getirildiği gibi –*la* isimden fiil yapım eki ile –*b* zarf fiil ekinin kalıplaşmasıyla oluşmaktadır. Özbek Türkçesinde oldukça işlek bir zarf fiil ekidir. Bu ekin kalıplaşmasıyla oluşan anlamlı kelimeler şu şekildedir:

amallab “Her nasılsa, bir yolunu bulup, uygulamada.” [Bir *amallab* qishdan chiqsak, Polvonboyning boshini ham qoʻshib qoʻyarmiz. (Bir yolunu bulup kıştan çıkarsak Palvanbay’ın başını da ekleriz.)]

ertalab “Sabah, sabahın erken vakti.” [Ertalab suv muzdek boʻlgani

uchun oyog‘ingiz sovqotib «kesilib» ketadi. (Sabah su bu gibi olduğu için ayağınız donup kaskatı kesilir.)) (Hoshimov, 2015: 12)

boshlab “Berî, o zamandan buyana.” [Yangi yıldan *boshlab*. (Yeni yıldan beri.))]

bo‘ylab “Boyunca, hat.” [İkisi yo‘l *bo‘ylab* so‘zlashib borar edilar. (İkisi yol boyunca konuşup gittiler.))]

dastlab “En önce, başta.” [*Dastlab* Meli polvoni chaqirib ma‘lumot oldi. (Başta Meli pehlivanı çağırıp bilgi aldı.))]

duvullab “Çabuk, birden, eşit.” [Mastura xolaning ko‘zlaridan *duvullab* yosh oqardi. (Mesture teyzenin gözlerinden birden yaş aktı.))]

yillab “Yıllarca, birkaç yıl boyunca.” [*Yillab* haqimizni ololmasdik. (Yıllarca paramızı alamadık.))]

oylab-yillab “Ay ve yıllar boyu, aylarca.” [*Oylab-yillab* kutmoq. (Aylarca beklemek.))]

to‘rttalab “Dört tane, dörder.” [Bizning mahallada *to‘rttalab* xotin olgan bo‘ylar ham bor edi. (Bizim mahallede dörder kadın alan zenginler de vardı.))]

chelaklab “Kovayla, kovayla boşalır gibi.” [Tunlari *chelaklab* yomg‘ir quyadi, ertalab qarasang, ekintikinlaringdan nomnishon yo‘q. (Geceleri kovayla boşalır gibi yağmur yağar, sabah bakarsın mahsullerde hiçbir belirti yok.))]

saharlab “Erkenden, ezanda, tan vaktinde.” [Sohib qori ko‘rib qolsa nima deydi, *saharlab* bog‘imda nima qilib yuripti bu xotin, demaydimi?] (Yaşlı Sahip görse ne der, tan vaktinde bahçemde ne yapıyor bu kadın, demez mi?)

so‘mlab “Çokça” [Bunday oilalarda tirikchilik ehtiyojlariga *so‘mlab* emas, tiyinlab sarf qilinadi. (Böyle ailelerde temel ihtiyaçlar için çok değil az masraf yapılır.))]

3. İsim Fiil (Harakat nomi) Eklerinde Kalıplaşmalar

Özbek Türkçesinde *harakat nomi* yani eylem ismi olarak adlandırılan isim fiiller, sıfat fiillerle birlikte kalıplaşmanın en çok görüldüğü eklerdir (To‘xliyev vd. 2006:125; Hamroyev, 2008: 70). Anlam bakımından meçhullük, zaman, olumsuzluk ifade eden ve geçici isim niteliğinde olan pek çok isim fiil eki zamanla bu özelliklerini yitirdikleri için kalıplaşarak kalıcı isimler oluşturmaktadırlar (Yıldırım, 2012: 226). İsim fiiller hareket ismi olarak nitelendirilirler. Kalıplaştıkları zaman

ise eklendikleri hareketi gösterme özelliğini kaybederek doğrudan yeni soyut ya da somut nesnelerin adı olurlar. Bu durum Özbek Türkçesinde de yaygın şekilde görülmektedir. Eklendikleri kelimelerle kalıplaşarak yeni anlamlı kelimeler oluşturan isim fiil örnekleri şu şekildedir:

3.1. –ma

Özbek Türkçesinde bu ekin kalıplaşması ile daha çok hareket ifade etmeyen belirli mesleklerle ilgili isimler, bazı hastalık isimleri, nesne isimleri ya da sıfat türünde kelimeler oluşmaktadır. Bu biçimde oluşan kelime örnekleri şu şekildedir:

bostirma “Üstü kapalı uzun koridor.” [Icharida darvozaning to‘g‘risida uzun kemga, oldi ochik *bostirma*. (İçeride kapının karşısında uzun alçak, önü açık koridor.)]

buyurtma “Sipariş, istek.” [Kunduzning onasi azondan turip, nari-beri hovlilarini supurib, *buyutrma* do‘ppilarni tukishga o‘tiradi. (Kündüz’ün annesi namazı bitirip, bahçeyi süpürüp sipariş edilen doppileri dikmeye oturdu.)]

bo‘yama “Sahte.”

yozishma “Resmi mektup.”

yoyma “1. Yayılmış, serilmiş.” [*Yoyma* to‘r. (Serilmiş ağ.)] “2. Oklava veya merdane ile açılmış hamur.” [Chol usta bilan picha hangomalashgach, *yoyma* rasta tomon yurdi. (İhtiyar usta ile pizza konusunda tartıştıktan sonra hamura doğru yürüdü.)]

isitma “Ateş.” [Hayriyat onangizning ahvoli ancha tuzuk bo‘lib qoldi, *isitmasi* ham qaytdi, - dedi otasi. (Neyse ki, annenizin durumu iyileşti, ateşi de düştü, dedi babası.)]

isitma-sovutma “İnsanın gönlünü kendine veya başkasına çevirmesi ya da ondan uzaklaşması amacıyla yapılan hareket, işaret.” [Yo‘q, taqsir bo‘lmaydi, siz *isitma-sovutmani* qilib berib ketasiz, o‘zim chiqarib yuboraman. (Hayır, olmaz efendim, siz işaret edip gidin, ben kendim çıkarım.)]

yig‘ma “Çeşitli bölüm veya elementlerden yığılıp bir bütünü teşkil eden.” [*Yig‘ma* temir-beton ishlab chiqarish korxonalari. (Yığma demir-beton üretim işletmeleri.)]

yo‘llanma “1. Gezi” [Mahalliy komitetda bahavo joylar uchun *yo‘llanmalar* bor. (Yerel komitede havadar yerler için geziler var.) “2. Rehber.”

ko'chirma “Kopya, nüsha.” [Qarordan *ko'chirma* olmoq. (Karardan nüsha olmak.)]

ko'chma “Seyyar.” [*Ko'chma* kutubxona (Seyyar kütüphanesi)]

sovitma “Ilıklaştırılıp hazırlanan, ılık.” [*Sovitma* osh. (Ilık yemek.)]

solishtirma “Karşılaştırma, karşılaştırmaya dayalı, karşılaştırmalı.” [Hayvonlarning *solishtirma* anatomiyasi. (Hayvanların karşılaştırmalı anatomisi.)]

yoyilma “1. Nehir deltası.” [Sherobod daryo vodiysining etagida daryoning keng *yoyilmasi* bor. (Şerabad nehri vadisinin eteğinde nehrin geniş deltası var.)] “2. Geniş, hududsuz meydan.” [O'sha onlar hamon porlaydi, hamon tirik o'sha nashida, hamon suzar qizil olmalar xayolimiz yoyilmasida. (O anlar hala parıldıyor, hala canlı bu koşukta, hala yüzer kızıl elmalar hayal gücümüzün meydanında.)] “3. Geometrik bir cismin genişletilmiş üst sırtı.” [Kubning *yoyilmasi*. (Küpün sırtı.)]

yorma “Tahıl ürünü.” [Yangamga aytsangiz, bug'doy boshloqlaridan biroz sindirib olib, to'qmoqlab, yorg'uchoqda *yorma* tortsa bo'lmaydi mi? (Yengeme söyleseniz, buğday başaklarından biraz koparıp, dövüp, değirmende yarma öğütse olmaz mı?)]

tushuntirma “Açıklayıcı not, açıklama.” [Ertasiga Komiljon, Anorxon va Ernazar akalarni.. nima uchun agrotehnika qoidalarini buzib, o'zboshim-chalik qilganligi haqida *tushuntirma* yozib berishni so'radilar. (Ertesi gün Kamilcan, Anarhan ve Ernaza abileri... neden agroteknik kurallarını ihlal ettiklerine ve keyfi davrandıklarına dair bir açıklama yazmaları istendi.]

dukurma “çift koza, baraka”

do'lma “asma yapraklarından yapılan bir çeşit yemek”

terlama “Tifo hastalığı, karahumma.” [O'sha yillari Sobirjon *terlama* kasali bilan og'rib, to'satdan vafot etdi. (O yıllara Sabircan tifo hastalığına yakalanıp aniden öldü.)]

3.2. –moq

İsim fiiller eylemin şahsını ve sayısını göstermez, tıpkı isim gibi aitlik, çokluk ve zamanını belirtirler. Türkiye Türkçesinde –mek, -mak biçimindeki bu ek; Özbek Türkçesinde tek şekilli –moq biçimindedir. Bu ekin kalıplaşması ile oluşan anlamlı kelime kullanımları Özbek Türkçesinde azdır. Tarama sırasında tespit edilen örnek şu şekildedir:

topishmoq “Bilmece.” [Bolalar Nuridan so‘rashdi. Nuri ertak emas, bir necha *topishmoq* aytishga majbur bo‘ldi. (Çocuklar Nuri ile konuştu. Buri masal değil, birkaç bilmece söylemeye mecbul oldu.)]

balqimoq “1. Işıldamak, parlama, nur saçmak.” [Dala sutdek oydin, nur qo‘ynida balqib yotardi. Quchoq‘ida nur ko‘tarib balqimoqda tong. (Dala süt gibi parlak, nur koynunda ışıldayarak yatıyordu. Kucağında nur yükselerek parlamakta tan.)]

3.3. –ish / -sh

Özbek Türkçesinde kalıcı isimler oluşturmada yaygın olarak kullanılan bir ektir. *ish/-sh* isim fiil eki, eklendiği kelimeyle birlikte kalıplaşması suretiyle fiilin anlamını yitirmekte ve daha çok soyut kavramları ifade eden isimler oluşturmaktadır. Bu ekin kalıplaşmasıyla oluşan kelime örnekleri şu şekildedir:

bildirish “Kitlelere ulaştırmak için hazırlanan yazma veya baskı haberi, ilan.” [Ko‘rinarli joyga osilgan *bildirish*. (Görünür yere asılan ilan.)]

yurish “1. Cenk etmek.” [*Yurish* qilmoq. (Cenk etmek.)] “2. Yaşamak, hayat sürmek.” [...balki umr bo‘yi shu vazifada qolib ketarsiz. Shu holda butun umr xotinsiz *yurish*. Xax-xax! (Belki ömür boyu bu vazifede kalacaksınız. Bu durumda hayatınız boyunca kadınsız yaşamak. Hah hah!)]

bilish “Haber almak, girip görmek.” [Zumradni *bilish* esingizdan chiqmasin, aya! (Zümrüt’ten haber almayı unutmayın, ana!)]

intilish “Meyil, heves.” [Ammo ko‘nglida Sirojga *intilish* sezib yurardi. (Ama gönlünde Sirac’a karşı meyil seziyordu.)]

tanish-bilish “Tanıdık.” [Uning *tanish-bilishi* ko‘p. (Onun tanıdığı çok.)]

topish “Çalışarak ya da başka yolla kazanılan para, kazanç.” [Uning *topishi* yaxshi. (Onun kazancı iyi.)]

tuzilish “Bileşen, kuruluş.” [Jamiyat *tuzilishi* hamisha shunday adolatsiz bo‘lib kelganligi faktdir. (Dernek kuruluşunun daima böyle adaletsiz olduğu gerçektir.)]

turish “Vaziyet, hal.” [*Turishidan* u senga o‘xshab ketadi. (Onun vaziyeti sana benziyor.)]

3.4. –uv/ -v

Bir diğer isim fiil eki –uv/ -v genellikle türemiş fiillere gelerek kalıplaşmaktadır. Ancak Özbek Türkçesinde ek kalıplaşmalarında fazla kullanılmayan bir ektir. İncelemelerde tespit edilen tek örneğimiz şu şekildedir:

bitishuv “Uyumsuz, kontrolsüz bağlantı. [Bir soʻzning ikkinchisi bilan moslashmay, boshqarilmay bogʻlanishi *bitishuv* deb ataladi. (Bir kelimenin diğeriyle uyumsuzca, kontrolsüzce bağlanması uyumsuz bağlantı diye adlandırılır.)]

4. Fiil Çekim Eklerinde Kalıplaşmalar

4.1. –di

Geçmiş zaman eki, eksiltmeli yapılarda kullanımlarında fiilin çekim özelliğini yitirmesiyle kalıplaşmakta ve yapım eki gibi yeni anlamlı kelimler oluşumuna yardımcı olmaktadır (Korkmaz, 2014: 172). Özbek Türkçesinde de –*di* geçmiş zaman eki, bazı örneklerde kalıplaşmaktadır. Genellikle fiil gövdelerinde ya da birleşik fiillerde yaşanan bu ek kalıplaşmasının örnekleri şu şekildedir:

keldi-ketdi “Misafirlik ve misafirperverlik.” [Ziyofat va *keldi-ketdi* kechasi alla pallagacha davom etdi.(Ziyafet ve misafirlik eğlencesi gece yarısına kadar devam eti.)]

oldi-sotdi “Ticaret, alışveriş, satış.” [*Oldi-sotdi* shartnomasi. (Satış sözleşmesi.)]

oldi-qochdi “Uydurma, hayali” [*Oldi-qochdi* xabarlar. (Uydurma haberler.)]

saqlandi “Kabul edilmek, benimsenmek, evlat edinmek” [Soqlandi bola. (Evlatlık çocuk.)]

tashlandi “Atılan, atık.” [*Tashlandi* ovqat. (Atık yemek.)]

4.2. –sa

Özbek Türkçesinde bazı örnekler –*sa* şart ekinin fiil kök veya gövdeleriyle birlikte kalıplaşarak kalıcı isiler oluşturduğu örnekler bulunmaktadır.

boʻksa “Uyluk kemiği.” [Saodat kampir qoʻlini *boʻksasiga* tiragancha, past, qiyshiq eshikdan hovliga kirdi. (Yaşlı kadın Saadet elini uyluk kemiğine yaslayana kadar alçak, eğimli eşikten avluya girdi.)]

qo'lansa “hoş olmayan kötü koku” [Semiz badanidan *qo'lansa* ter hidi anqir edi. (Şişman vücudundan kötü ter kokusu geliyordu.)]

5. İsim Çekim Eklerindeki Ek Kalıplaşmaları

Türk dilinin genelinde olduğu gibi Özbek Türkçesinde de isim çekim eklerinin asli görevi isimleri bir başka ise ya da fiile bağlamak suretiyle geçici bağlantılar kurmaktır. Bu işlem neticesinde isim çekim ekleri, eklendikleri kelimenin anlamında herhangi bir değişikliğe neden olmazlar. Ancak Özbek Türkçesinde isim çekim eklerinde bazı istisnai durumlarda yer, zaman ve miktar gösteren isimlere hal ekleri eklendiğinde, hal ekleri asli görevlerinin dışına çıkabilmektedir. Bu hal eklerinden ismi fiile bağlayanlar yer, zaman ve miktar bildiren isimlere eklenerek anlamca kaynaşmakta, zamanla da bu kelimelerin yeni anlamlara evrilmesiyle kalıplaşmış kelimeler ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde Özbek Türkçesinde isim çekim eklerinde oluşan ek kalıplaşmaları şunlardır:

5.1. -ga/-g'a

Yönelme hali eki kalıplaşmaları Eski Türkçe döneminden itibaren Türk dilinde birçok eserde farklı örneklerle görülmektedir (Özkan, 2001: 156). Bugün Özbek Türkçesinde de daha çok yer ve zaman bildiren kelimelerde yönelme hali ekinin işlevini yitirmesiyle kalıplaşmalar yaşanmaktadır:

birga “Birlikte, beraber.” [O'g'lim ertalab men bilan birga turadi. (Oğlum sabahleyin benimle birlikte kalkar.)]

oldiga “Huzuruna, yanına.” [O'qituvchilarning *oldiga* bormoq. (Öğretmenlerin huzuruna gitmek.)]

oldiniga “İlk önce.” [*Oldiniga* o'tib ketar deb e'tibor qilmadi. (İlk önce geçip gider diye umursamadı.)]

sidirg'a “1. Tek renkte, tek tonda, sade.” [*Sidirg'a* qora baxmal do'ppisini olib, taqir boshiga kiydi. (Sade siyah kadife doppisini alıp kel başına giydi.)] “2. Sürekli, kesintisiz.” [Yashilgilam bo'lib *sidirg'a* cho'zilgan paxtazorning u chekkasidagi kishilarni bu taraftan arang ko'z ilgardi. (Kozalanıp sürekli uzayan pamuk tarlasının o tarafındakileri bu taraftan]zar zor gördüler.)]

ertaga “Yarın.” [Yaxshisi, *ertaga* oldimga bor. (İyisi yarın bana gel.)] (Hoshimov, 2015: 98)

5.2. –da

Özbek Türkçesinde bulunma hali eki yer-yön bildiren isimlerle kalıplaşarak yer, yön ve zaman bildiren zarfların oluşturmaktadır. Ekin bu fonksiyonunu gösteren kalıplaşma örnekleri şu şekildedir:

odatda “Genellikle, her zaman olduğu gibi.” [*Odatda* kichiklar kattalarga salom beradi. (Genellikle küçükler büyüklere selam verir.)]

oyda-yilda “Uzun süre sonra, ara sıra.” [O‘zimiz oyda-yilda bir palov yeymiz. (Biz ara sıra pilav yeriz.)]

oldida “Nispeten.” [Bu G‘ulomjonning boyagi tashvishini *oldida* hech nima bo‘lmay qoldi. (Bu Gülemcan’ın devam eden endişesi nispeten azaldı.)]

onda-sonda “1. Bazı bazı” [Qishloqda turgan vaqtimda ham *onda-sonda* uchrashardik, dedi Rahimov.. (Köyde yaşadığım zamanlarda da bazı bazı karşılaştık, dedi Rahimov.)] “2 Oraya buraya.” [*Onda-sonda* uchragan katta kesaklarni keymon bilan bir urda, ketaver! (Oraya buraya uçan büyük kesekleri anahtarla bir temizle de gidiver!)]

tagida “Aslında, zaten.” [U *tagida* shunday odam. (O aslında böyle insan.)]

tubda “Tamamen, büsbütün.” [Mening bundan *tubda* xabarim yo‘q. (Benim bundan tamamen haberim yok.)]

to‘g‘rida “Hususta, hakta.” [Bu *to‘g‘rida* siz nima deysiz. (Bu hususta sin ne diyorsunuz.)]

unda-bunda “1. Uzakta, çok uzak.” [Bu atrofda suv yo‘qmi? -Suv qayoqda? *Unda-bunda* quduq bor deyishadi. (Bu etrafta su yok mu?- Su nerede? Çok uzakta kuyu var diyorlar.)] “2. Ara sıra, bazen.” [Xo‘jayinning qozonidan *unda-bunda* bir totmasak... (Patronun kazanından ara sıra bir tatmasak...)]

chamasida “Tahminen, yaklaşık olarak.” [Ergashev alanga olayotgan g‘aramga yorim metr *chamasida* yaqin keldi. (Ergeşev yanan aleve tahminen yarım metre yaklaştı.)]

chorakta “Çeyrek.” [*Chorakta* non. (Çeyrek ekmek.)]

5.3. –dan

Ayrılma hali ekindeki kalıplaşmalar Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden itibaren takip edilebilmektedir (Korkmaz, 2011: 14). Özbek Türkçesinde ayrılma hali ekinin kalıplaşmasıyla yer ve zaman

bildiren kelimeler oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bazı örneklerde sebep ve tarz bildiren zarflar meydana gelmektedir. Özbek Türkçesinde bu ek kalıplaşmasıyla oluşan kelime örnekleri şu şekildedir:

obdan “1. Doğru, tamam.” [*Obdan* adabini bermoq. (Doğru terbiyeyi vermek.)] “2. Çok.” [Shaharda bir mahallada bo‘lganimiz uchun *obdan* yaxshi bilaman. (Şehirde bir mahallede olduğumuz için çok iyi biliyorum.)] “3. Tamammen mükemmel.” [Kenja brigadasi yangi yerga *obdan* o‘rnashib olguncha kolxozdan ko‘pchilik hatarga borib turdi. (Kenje tugayı yeni yere çok mükemmel yerleşince kolhozun çoğu tehlikeye girdi.)]

tashdan “Arka taraftan.” [Boloxona bo‘g‘ot tomli, *tashdan* ko‘rimsizgina bo‘lsa ham, ishi bejirim qadimcha edi. (Üst kat mafsallı çatı, arka taraftan görünmese de, çalışmaları eskiydi.)]

tubdan “Tamamen, kökten.” [Ahvol *tubdan* o‘zgardi. (Durum kökten değişti.)]

undan-bundan “Farklı konulardan, her şey hakkında.” [*Undan-bundan* so‘zlab o‘tirdi. (Farklı konulardan bahsetti.)]

ertadan “Sabah.” [*Ertadan* boshlab men ham kitob yozib tashlasam nima bo‘ladi?] (Sabahtan başlayıp ben de kitap yazsam ne olur?)] (Hosimov, 2015: 174)

Sonuç

Özbek Türkçesinde ek kalıplaşmaları görüldüğü gibi kelime türetmede bir başka yöntem olarak kullanılmaktadır. Bu ek kalıplaşmaları sadece bir türe de bağlanamaz. Fiilimsi eklerinde kalıplaşma yaşandığı gibi, fiil çekim eklerinde ve isim çekim eklerinde de kalıplaşmalar yaşanmaktadır. Türkiye Türkçesinde daha çok yabancı dilden alınma kelimelerde özellikle de Arapçadan alınma kelimelerde kalıplaşma görülürken Özbek Türkçesinde yaşanan ek kalıplaşmaları zarf ve edat türünde kelime yapımı için, çeşitli kelimelerde yaşanan anlam kaymasıyla eklerin kalıplaşması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bazı eklerin zaman içerisinde kullanım sıklığının azalmasıyla bağlantılı olarak bazı kelimelerde arkaik bir şekil biçiminde korunmaktadır. Ayrıca bazı eklerin kullanım alanını genişletmesiyle de kalıplaşmalar yaşanmıştır. Mesela *-ga* yönelme hali eki ile *-dan* ayrılma hali eki aslında yer ve yön gösteren kelimelere eklenirken kullanım alanının genişlemesiyle zaman belirten kelimelerin yanına gelmeye başlamış ve yaşanan anlam kaymasıyla ek kalıplaşarak zaman zarfları meydana gelmiştir.

Kalıplaşan eklerin durumuna bakıldığında en fazla kalıplaşmanın sıfat fiil eklerinde, bunların içinde de *-gan/-kan/-qan* ile *-mas* sıfat fiil eklerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca *-ib/-b* ve *-lab* zarf fiil eklerinin yaygın şekilde kalıplaştığı görülmektedir. İsim çekim eklerinden bulunma ve çıkma hali eklerinin yer-yön zarflarıyla birlikte kalıplaşmalarında anlam kayması açıkça görülmektedir. Eklerin kalıplaşma sıklığına bakıldığında, eklerin dilde kullanım sıklığı ile kalıplaşma sıklığı doğru orantılıdır.

KAYNAKÇA

- Abdurahmanov, G.A.; Shoabdurahmanov, Sh.; Hajjiyev, A.P. (1976). *O'zbek Tili Grammatikasi II Tom Sintaksis*. Toshkent: O'zbekistan SSR Fan Nashriyoti.
- Arslan-Erol, H. (2008). "Kazak Türkçesinde Fiil Çekim Ve İşletme Eklerinde Ek Kalıplaşmaları". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(2): 355-366.
- Coşkun, M. V. (2014). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.
- Gabain, A. von (1998). "Eski Türkçe". *Tarihi Türk Şiveleri*. (Haz. Mehmet Akalın). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Hamroyev, M. A. (2008). *Ona Tili*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
- Hoshimov, O'. (2015). *Dunyoning ishlari*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Kambarova, S. (2015). "Maktubatlarda Shaxsiyat Tarbiyasi". *Til va Adabiyot Ta'limi*. O'zbekiston Respublikasi Xalq Ta'limi Vazirligining Ilmiy-Metodik Jurnalı. (1): 42- 44.
- Karadeniz, Y. (2019). *Özbek Türkçesinde Ve Yeni Uygur Türkçesinde Sıfat Fiilli Yapılar: Karşılaştırmalı Dilbilimsel Bir Analiz*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, K.; Doğan O. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2005). "Türkçedeki –arak/-erek Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin Yapısı Üzerine". *Türk Dili Üzerine Araştırmalar Birinci Cilt*. ss. 128-132. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2011). *Türkçedeki Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- O'zbek Tilining Izohli Lug'ati I-II (1981). Moskova: Rus Tili Nashriyoti.
- Özkan, N. (2001). "Hâl Ekleri Kalıplaşmaları ve Sebepleri Üzerinde Bir Değerlendirme". *İlmî Araştırmalar*. 12: 153-165.
- Öztürk, R. (1997). *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*. Ankara: TDK Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (1996). "Zamirlerde Katmerli Çekim Üzerine", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*. ss. 18-37. Ankara: TDK Yayınları.
- To'xliyev, B.; Shamsiyeva, M.; Ziyodova, T. (2006). *O'zbek Tili O'qitish Metodikasi*. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Tursunov, U.; Muxtotoy, J.; Rahmatullayev, Sh. (1975). *Hozirgi O'zbek Adabiy Tili*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

Yıldırım, H. (2012). *Özbek Türkçesi (Dil Bilgisi-Alışturmalar-Konuşma-Metinler)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Bölüm 7

ABBÂSÎ DÖNEMİ ŞAİRİ BEŞŞÂR

B. BURD'UN UZUN MANZUMELERİ

Esat AYYILDIZ ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0001-8067-7780, esatayyildiz@hotmail.com

Giriş

Ebû Mu‘âz Beşşâr b. Burd el-‘Ukeylî, Abbâsî döneminin en tanınmış şairleri arasında yer almaktadır. *el-Muvelledûn* tabir edilen şairler sınıfında en çok şiir söyleyenlerden birisi de odur. Kadim dil âlimleri tarafından, *el-Muḥdeşûn* (modern) şairler arasında sınıflandırılmakta ve onların öncüsü olarak gösterilmektedir. Klasik dönemin pek çok tanınmış şairine benzer şekilde, Beşşâr b. Burd’un da meşhur bir lakabı vardır. Kaynaklarda onun “ibikli” yahut “küpelî” manasına gelen *el-mura‘‘as* sözcüğüyle lakaplandırıldığı kaydedilmektedir. Mamafih bu lakabın kendisine neden ve nasıl verildiği hususunda görüş birliği bulunmamaktadır. İlk rivayet, şairin bir dizesinde bu sözcüğü kullanmış olması hasebiyle söz konusu lakabı aldığını öne sürmektedir. Diğer rivayet ise Beşşâr’ın çocukluk günlerinde her iki kulağında da küpe bulunması nedeniyle bu lakabı aldığını belirtmektedir. Bu bağlamda, lakapla ilişkili olan *er-ra‘se* (الرعة) sözcüğünün “küpe” ve “ibik” manalarını taşıdığını hatırlatmakta fayda vardır. Son rivayet ise Beşşâr’ın sağ ve sol tarafında iki cebi olan bir gömleğinin bulunduğunu ve bu gömleği giyerken ceplerinin aldığı şekil dolayısıyla görünüşünün adeta bir ibiğe benzediğini ve bahsi geçen lakabını bu görünümü sebebiyle aldığını aktarmaktadır (es-Seyyid, 1990: 294; Barbier de Meynard, 1907: 218; el-İşfehânî, 1429/2008: c.3, s.94).

Beşşâr b. Burd muhtemelen 95-96/714-715 senesinde, kültürel açıdan gelişmiş bir muhit olan Basra kentinde dünyaya gelmiştir. Şairin doğuşundan itibaren görme engelinin bulunduğu ve fiziksel açıdan son derece çirkin bir görünüme sahip olduğu rivayet edilmektedir. Onun toplumdan dışlanmasına neden olan bu dezavantajının, yaşamındaki olumsuz tutum ve davranışları üzerinde de psikolojik bir etkisinin bulunduğu düşünülmektedir. Pers asıllı bir ailenin mensubu olduğu bilinen Beşşâr’ın iddia ettiği gibi, Toharistan’ın yüksek ailelerinden birine mensup olma ihtimali elbette ki vardır; ama Pers hükümdarlarının soyundan gelmesiyle övüldüğü şiirlerinin büyük olasılıkla herhangi bir dayanağı yoktur. Dedesi Yercûh’un Muhelleb b. Ebî Şufra (ö. 82/702) tarafından esir edildiği rivayet edilmektedir. Babası Burd’un ise Muhelleb’in Hîra adındaki hanımının kölesi olduğu, bu hanımın Burd’u bir müddet kendi hizmetinde tuttukten sonra evlendirdiği ve ‘Ukeyl kabilesinden birisine hibe ettiği aktarılmaktadır. Burd’un hibe edildiği kadına kölelik ettiği süreçte Beşşâr’ın doğumunun gerçekleştiği, ama iki gözü de görmediği için azat edildiği söylenmektedir. Aralarında yüksek bir statüye sahip olmamasına karşın, Benû ‘Ukeyl’in yanında geçirdiği sürecin Beşşâr’ın şairliğinin gelişimine oldukça olumlu bir katkı sağladığını düşünmek mümkündür. Nitekim kendisine dilde niçin hata yapmadığı sorulduğunda, Beşşâr’ın Benû ‘Ukeyl’in fasih dilli insanların arasında uzun müddet kalmış olmasına işaret ettiği rivayet

edilmektedir (Sezgin, 1975: c.2, s.455; Meisami, 1998: c.1, s.138-139; Kufralı, 1979: c.2, s.574-576).

Sivri dilli pek çok şairin uğradığı korkunç akıbetten, başına buyruk bir yaşam sürdüren Beşşâr b. Burd da kurtulamayacaktır. Halife el-Mehdî (ö. 169/785) ile ilişki kurmayı başarması esasen kendisi için sonun başlangıcıdır. Nitekim onun 167/783 senesinde gerçekleşen katlinin, kendisine kurulan bir komplonun sonucunda, Halife el-Mehdî'nin emriyle infaz edildiği söylenmektedir. Olayın arka planına bakıldığında, Beşşâr'ın kendisini ateşe atacak oldukça tehlikeli işler yaptığı anlaşılmaktadır. Zira şairin kendisine istediği alakayı göstermeyen Vezir Yakup b. Davut (ö. 187/803)'a, hatta bizzat Halife el-Mehdî'ye yönelik bir hicviye nazmettiği ve söz konusu hicviyenin nahiv âlimi Yunus b. Ḥabîb'in meclisinde seslendirildiği anlatılmaktadır. Bu nedenle Beşşâr b. Burd'un kaçınılmaz sona kendi adımlarıyla yaklaştığını düşünmemek elde değildir. Nitekim Beşşâr'ın öldürülmesinin gerekliliği hususunda halifeyi daha önce ikna edemeyen Yakup b. Davud, söz konusu olayın üzerine halifeyi ikna etmeyi başarmıştır. Halifenin olayı bizzat soruşturarak Beşşâr'ın had cezasına çarptırılmasına hükmettiği ve sonuç itibarıyla ileri yaştaki şairin aldığı darbelerle yenik düşerek hayatını kaybettiği anlatılmaktadır. Ayrıca Beşşâr'ın bedeninin bir çuval içerisine dikilerek Dicle Nehri'ne atıldığı ve halkın şairin ölümüne sevindiği de günümüze ulaşan rivayetler arasındadır (Muhtar, 1992: c.6, s.8-9; Meisami, 1998: c.1, s.138-139; Sezgin, 1975: c.2, s.455).

Beşşâr b. Burd hakkında Türk dilinde yapılmış ilk mühim çalışma, M. Faruk Toprak'ın 1996 senesinde yayımladığı ilham verici bilimsel makalesidir (bkz. Toprak, 1996: 39-55). Söz konusu eser, Beşşâr b. Burd ile el-Ḥuṭay'a (ö. 59/678 [?])'nın hiciv şiirlerine oldukça özgün bir perspektiften ışık tutmaktadır. Ayrıca 2011 senesinde, Asan Ruşid tarafından Mehmet Yalar'ın danışmanlığında, Beşşâr'ın hayatına ve döneminin şiirindeki konumuna ilişkin bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (bkz. Ruşid, 2011: 1-70). Beşşâr b. Burd'un Muhammed eṭ-Ṭâhir ibn 'Âşûr (ö. 1973) tarafından yayıma hazırlanmış olan üç ciltlik hacimli divanı incelendiğinde ve bu divanda eksik olduğunu varsaydığımız pek çok şiiri göz önünde bulundurulduğunda, Beşşâr'ın ne kadar velut bir şair olduğu anlaşılmaktadır (bkz. Beşşâr b. Burd, 1369/1950-1376/1957: c.1-3). Onun edebî mirasının kapsamlı olması dolayısıyla, divanında incelenebilecek pek çok nokta hâlâ bilim dünyası tarafından keşfedileceği günü beklemektedir.

Bizim çalışmamızın gayesi, Beşşâr'ın hayatına dair mevcut malumatları nakletmekten ziyade, onun şairliğini uzun manzumeleri üzerinden tetkik etmektir. Beşşâr genellikle sağlam bir hiciv şairi olarak ismini duyurmuş olmasına rağmen, şiirin diğer temel konularında da

ürünler vermiştir. Dolayısıyla bu araştırmada, onun gazel, mersiye, hiciv ve methiye şairliğine eşit ölçüde ağırlık verilmiş, söz konusu temaları nasıl işlediği, uzun manzumelerinden seçilen örnekler üzerinden tetkik edilmiştir. Beşşâr'ın bazı manzumeleri pek çok beyitten teşekkül eden son derece uzun şiirlerdir. Binaenaleyh çalışmanın mahdut çerçevesi dâhilinde, ele aldığımız bazı temalar, yalnızca ilgili temanın kaside bütününden ayrılması suretiyle örneklendirilmiştir. Öte yandan ayrılan bu dâhili bölümlerin kendi içyapısından herhangi bir beyit eksiltilmemiş ve beyit takibinin kolay sağlanması maksadıyla dizeler birden başlamak suretiyle numaralandırılmıştır. Beşşâr'ın mersiyelerinin ve hicviyelerinin incelendiği kısımlardaki örneklerde ise manzume bütününden herhangi bir eksiltme yapılmamıştır. Nitekim mersiye ve hiciv şiirlerinin tek temalı olarak nazmedildiği münasip örneklerle rastlamanın daha kolay olması nedeniyle, ayırma gereksinimine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmaktadır. Ne var ki bu çalışmada aktardığımız hiciv örneğinde, yer yer fahr temasına geçiş sağlandığı bir gerçektir. Buna rağmen Beşşâr'ın söz konusu şiiri olduğu gibi aktarılmıştır. Çünkü Beşşâr'ın bahsi geçen hicviyesinin fahriye temasına giren kısımları, onun Pers kökeniyle nasıl iftihar ettiğini açık şekilde gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla buradaki kısmın haricinde, onun fahriyelerini irdelemek için ayrı bir babın açılmasına gereksinim duyulmamıştır.

1. Beşşâr b. Burd'un Edebî Kariyeri

Beşşâr b. Burd'un edebî kariyeri erken yaşlarında başlamış, şiir sanatındaki yeteneği çok geçmeden fark edilmiştir. Nitekim henüz on yaşlarındayken şiir söylediği ve sonrasında şöhretinin zirvesinde olan Cerîr b. 'Atiyye (ö. 110/728 [?])'yi hicvettiği rivayet edilmektedir. Ne var ki Beşşâr'ın Cerîr'in dikkatini çekmeyi başaramadığı anlaşılmaktadır. Tahmin edileceği üzere, bunun ardında, meşhur şairlerin adı duyulmamış kişileri kale almama eğilimi yatmaktadır. Bu yüzden Beşşâr'ın, Cerîr ile küçük yaşında temas kurmuş olmasına yakındığı ve *"Eğer bana cevap vermiş olsaydı, bu devirdeki şairlerin en büyüğü olurum."* dediği rivayet edilmektedir (Sezgin, 1975: c.2, s.455; Huart, 1971: 78). Mamafih ilerleyen yıllarda gerçekleştirdiği başarılar ve elde ettiği tanınırlıkla, Beşşâr'ın amacına ulaştığı ve döneminin en büyük şairlerinden birisi olduğu söylenebilir.

Beşşâr b. Burd hem Emevî hem de Abbâsî dönemini görmüş ve her iki asırda da şiir söyleme imkânı bulmuştur. Mamafih Emevî döneminde nazmettiği şiirlerinden pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. Beşşâr'ın bu süreçte Emevîler için methiye şairliği yaptığı bilinmektedir. Daha sonra Abbâsî sarayında kendisine yer edinebilmiş olması, onun için bir geçim kapısı temin etmiş olmasının yanı sıra çok daha önemli bir kazanıma da vesile olmuştur. Öyle ki Beşşâr onların himayesi

altındayken düşüncelerini özgürce ifade ettiğinde, kendisine yöneltilen tehditlerden, en azından bir süreliğine, korunma fırsatı bulabilmiştir (Abd el-Jalil, 1943: 95). İktidarın desteğini almak, yetenekli şairlerin sahip oldukları mahareti tüm yönleriyle sergileyebilmeleri açısından önemlidir. Beşşâr b. Burd elde ettiği fırsatları doğru değerlendirerek kendisini şiirin pek çok dalında geliştirme fırsatı bulmuştur. Onun methiye, hiciv, mersiye ve gazel şiirlerinde eşit denilebilecek kadar yetenekli olduğunu hatırlatmak gerekir. Öte yandan *mucûn* şiirleri ile parodi unsurları içeren manzumeleri de son derece popülerdir. Ne var ki bu şiirlerin çoğu zaman şiddetli eleştiri yağmurlarını üzerine çektiği de yadsınamayacak bir hakikattir. Beşşâr b. Burd bazı yeni kullanımlardan istifade etmekle birlikte, Hicâz üslubuna bağlı kalmayı tercih etmiştir. Beşşâr'ın ayrıca önemli bir hatip ve nesir yazarı olduğu da rivayet edilmektedir; ama bu ürünler günümüze ulaşmamış yahut hâlâ tespit edilememiştir (Sezgin, 1975: c.2, s.455; Meisami, 1998: c.1, s.138-139).

Beşşâr b. Burd'un şiirsel mirasının günümüze ulaşması, râvîlerin şiir rivayetleri sayesinde gerçekleşmiştir. Onun en önemli râvîsi ise, döneminin meşhur simalarından biri olan Halef el-Ahmer (ö. 180/796 [?])'dir. Ne var ki Beşşâr'ın divanı ancak geç bir tarihte tedvin edilebilmiştir. Ayrıca din aleyhinde sergilediği tutum, sefahate düşkünlüğü, hakkında çıkan Zındıklık ithamları ve hiciv şiirleri yüzünden edildiği hasımlar göz önünde bulundurulduğunda, manzumelerinin yalnızca belirli bir kısmının rivayet edildiğini düşünmek mümkündür. Ona atfedilen şiirler genellikle antolojiler ve tabakat kitapları sayesinde kayıt altına alındığından, orijinal halinde değildir. Bu bağlamda, Muhammed eṭ-Ṭâhîr ibn 'Âşûr tarafından bulunarak şerh edilen divanı bilhassa zikretmek gerekir. Üç cilt halinde yayımlanan ve gerçek divanın ancak yarısı olabileceği varsayılan bu eser, sadece "râ'" kafiyesine kadar olan bölümü içermesine karşın, altı bin altı yüz yirmi sekiz dizeden meydana gelen iki yüz elli beş kaside ihtiva etmektedir. Ne var ki Beşşâr b. Burd'a atfedilen bazı şiirlere kuşkuyla yaklaşmanın elzem olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Güvenirliğine şüpheyile bakılan şiirlerine verilebilecek örneklerden birisi, aşkı yüzünden öldüğü konu edilen eşiği üzerine nazmedilmiş bir parodi şiiridir. el-Mes'ûdî bunu Ebû'l-'Anbes eṣ-Şaymerî (ö. 275/888)'ye atfetmektedir. Arap şiir sanatında özgün bir ağırlığa sahip olan Beşşâr b. Burd, bilhassa *bedî'* sanatının öncülerinden biri kabul edilmektedir. Onun ortaya koyduğu modernizmin, öncelikli olarak bedî' sanatını kasti şekilde kullanmasında aranması gerektiği düşünülmektedir. Nitekim bedî' üslubuna meyledecek gelecek kuşaklar üzerinde, Beşşâr'ın büyük bir etki bırakmış olduğu malumdur. G. Schoeler'in ardından J.S. Meisami de bu durumun Beşşâr'ın mevâlî kökenli bir şair olmasıyla ilişkilendirilebilecek sosyo-psikolojik bir fenomen olarak değerlendirilebileceğinin altını çizmektedir (Meisami, 1998: c.1, s.138-139; Schoeler, 2008: 284-285; Muhtar, 1992: c.6, s.8-9).

Hakikaten de Beşşâr'ın dünya görüşü ve kompleksli karakteri dikkate alındığında, bu çıkarımın son derece isabetli bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür.

2. Beşşâr b. Burd'un Zındıklık Eğilimi Gösteren Şiirleri

Beşşâr b. Burd'un uzun manzumelerinin tetkikine geçmeden önce, şiirlerinin ve şairliğinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından, onun Zındıklık eğilimi gösteren birkaç dizesine kısaca değinmekte fayda vardır. Bu parçalar onun bazı uzun manzumelerinde karşımıza çıkan kendisine has düşüncelerini özetler nitelikte olduğundan, şairin en bilindik dizeleridir. Malum olduğu üzere, Beşşâr tüm yaşamı boyunca belirgin bir dünya görüşünü benimsemekte güçlük çekmiş ve İslâmî değerleri alenen aşağıladığı için büyük tepki görmüştür. Beşşâr'ın bu minvaldeki eğilimlerinin ardında da bazı sosyo-psikolojik etkenlerin yattığını düşünmemek elde değildir. Nitekim toplumun kendisini sınıflandırdığı katmanın, psikolojisinde oluşturduğu etkiler neticesinde, şair muhtemelen aşağılık kompleksine kapılmış ve bu duygularını bastırmak için Pers kökeniyle fazlaca iftihar etme yoluna gitmiştir. Yaşamındaki olumsuzlukların sorumluluğunu, büyük olasılıkla içinde yaşadığı Müslüman-Arap toplumuna yüklemiş, İslamiyet'e mukabil olarak Zerdüştlüğü, Araplığa mukabil olarak da Persliği ön plana çıkartmış ve bu sayede muhtemelen kompleksleri nedeniyle duyduğu psikolojik ıstırabını dindirmeye çalışmıştır. Netice itibarıyla Beşşâr'ın bu temayülü, onun Şu'ûbîlik ve Zındıklıkla ilişkilendirilmesiyle son bulmuştur. Örneğin; Beşşâr yeri (*arḍ*) kötüleyerek ateşi (*nâr*) ilahlaştırdığı aşağıdaki beytinde, açık şekilde Zerdüştlük eğilimi göstermektedir:

"الأَرْضُ مَظْلَمَةٌ وَالنَّارُ مُشْرِقَةٌ وَالنَّارُ مَعْبُودَةٌ مَذْكَابٌ النَّارُ"

“Yer karanlık, ateş ise aydınlıktır. Ateş, ateş olduğundan beri mabuttur.” (eş-Şafedî, 1420/2000: c.10, s.138)

Beşşâr'ın başka dizlerinde, yukarıdaki beyitte savunduklarını daha açık ve daha agresif bir dille beyan ettiği ifadelere rastlamak da mümkündür. Örneğin; aşağıdaki dizelerinde, tüm semavi dinlerde Allah'ın lanetine uğradığı kabul edilen İblis'i, insanoğlunun atası olan Hz. Âdem'den üstün tutmaktadır. Beşşâr'ın şiirdeki üslubundan, İslam fitratındaki insanlığa hitap ettiği anlaşılmakta ve cüretkâr şekilde onları günahkârlıkla itham ettiği gözlemlenmektedir. Üstelik bariz bir Zındıklık örneği olan bu şiirinde, İslam geleneğinde İblis'in cennetten kovulmadan önce ortaya attığı tezin savunuculuğunu sürdürerek, İblis'in yaratıldığı

ateşin Hz. Âdem'in yaratıldığı çamurdan daha üstün olduğunu iddia etmektedir:

"إِبْلِيسُ خَيْرٌ مِنْ أَبِيكَمُ آدَمَ فَقَنَّبَهُمْ وَآيَا مَعْشَرَ الْفَجَّارِ

إِبْلِيسُ مِنْ نَارٍ وَآدَمُ طِينَةٌ وَالْأَرْضُ لَا تَسْمُو سُمْوُ النَّارِ"

*“İblis, sizin atanız Âdem’den daha hayırlıdır.
Bunun farkına varın, ey günahkârlar topluluğu!”*

*İblis ateşten, Âdem ise çamurdandır. Arz,
ateşten daha üstün olamaz.” (eş-Şafedî,
1420/2000: c.10, s.138)*

3. Beşşâr b. Burd’un Aşk Şiirleri

Aşk şiiri denince akla gelen ilk şairlerden birisi, hiç kuşkusuz ki Beşşâr b. Burd’dur. Çok temalı uzun kasidelerinin girişinde yer alan nesib bölümleri ile müstakil gazelleri incelendiğinde, şiirin diğer temalarında gösterdiği yeteneği, aşkı işlediği manzumelerinde de sergileyebildiği gözlemlenmektedir. Beşşâr b. Burd’un divanında, gazel şiirlerinin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Bilindiği üzere, genel itibarıyla şairler, resmî methiye ve hicviyelerde yahut mersiye gibi ciddiyet isteyen konularda, toplumsal kurallara bağlı kalma eğilimi göstermiş, ama aşk ve *hamriyyât* temalı şiirlerde daha rahat hareket imkânı bulmuşlardır. Bu durum, gazel bağlamında Beşşâr söz konusu olduğunda da geçerliliğini korumaktadır. Beşşâr döneminin mevcut gazel ekollerinden etkilenmiş ve gelenekselleşmiş bazı kullanımları sürdürmüştür. Örneğin; uzun kasidelerinin girişinde, aşka ilişkin konuların işlendiği nesib bölümlerini kullanma geleneğini devam ettirmiş ve döneminde ilgi gören farklı gazel türlerinde ürünler vermiştir. Beşşâr’ın döneminde, Hicâzî ve ‘Uzrî gazel ekolleri hâlihazırda Basra’ya ulaşmış durumdadır. Keza Kufe ekolü, Beşşâr’dan önce dahi Basra’da rağbet görmüş olan türlerden biridir. Beşşâr’ın aşk temasını işlediği şiirlerinde, şehvani ve afif unsurlar arasında bir güzergâh takip edilmektedir. Onun karakteri göz önünde bulundurulduğunda, iffet çerçevesinde söylenmiş şiirlerinde afif temaların parodileştirildiğini düşünmek mümkündür. Beşşâr’ın üretkenliğinde, genellikle *mucûn* şiirlerinin önünü açan Hicâzî gazel ile ‘Uzrî ve Kufî gazel örtüşebilmektedir. ‘Affî yahut taqlîdî gazeller insanların şiddetli tepkisini fazla çekmezken, gazel şiirleri ahlaksızlaşma eğilimi gösterdiği nispette, şairinin aleyhinde kullanılabilecek bir koza dönüşmektedir. Ahlaksız şiirlerinin zaman zaman Beşşâr’ın aleyhinde de kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin; Beşşâr’a tanındığı serbestliğin eleştirilmesi nedeniyle, el-Mehdî’nin şairin aşk şiiri nazmetmesini yasakladığı rivayet

edilmektedir. Ne var ki bu yasağın çok geçmeden ihlal edildiği anlaşılmaktadır. Hicâzî ekoldeki şiirleri bir tarafa, Beşşâr'ın 'Uzrî ekolün taklidi kapsamında söylediği şiirlerine daha ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Öncelikle 'Uzrî gazel, daha ziyade Emevî dönemine has bir fenomen olarak değerlendirilmelidir. Beşşâr'ın genellikle 'Abde adındaki bir kadın için nazmettiği bu minvaldeki şiirlerinde, 'afif şairleri taklit ettiği düşünülmektedir. Mamafih şiirlerinde kimi zaman farklı isimlere tesadüf etmek de mümkündür. Bu bağlamda Beşşâr'ın 'afif şiir ekolünün sanatsal kaygılar güden bir taklitçisi olduğu unutulmamalıdır. Söz konusu şiirlerinde karşımıza çıkan 'Abde, muhtemelen Basra eşrafından birisinin hanımıdır. Ne var ki şiirlerde bize yansıtılan bu kadın, gerçeklikle bağı silikleşmiş ve idealize edilmiş bir figür olarak değerlendirilmelidir. Muhtemelen bu figür, şairin gerçek hayatında karşılaştığı ve ilişki kurduğu tüm kadınlara tezat oluşturacak şekilde kurgulanmıştır (Schoeler, 2008: 280-283; Meisami, 1998: c.1, s.138-139). Beşşâr'ın 'Abde için söylediği şiirler hususunda, A. Roman tarafından kaleme alınan kapsamlı çalışmaya müracaat etmek mümkündür (bkz. Roman, 1971: 157-226). Keza Beşşâr'ın şiirlerindeki kadın vasfının daha iyi incelenmesi için, Ali eṭ-Ṭevâlibe ile Muhammed Benî Yâsîn'in konuya ilişkin kaleme aldıkları çalışmalarına başvurulabilir (eṭ-Ṭevâlibe ve Benî Yâsîn, 2016: 1443-1455).

Butrus el-Bustânî (ö. 1883), Abbâsî şairleri üzerine yazdığı eserinde, Beşşâr'ın aşkı gerçek manada tecrübe etmediğini öne sürmekte, görme engeli bulunduğu için güzelliklere şahit olamadığını, ancak engeli nedeniyle onun ruhunda derin bir hissin husule geldiğini savunmaktadır. Bu noktada Beşşâr'ın benliğinde hazza karşı kuvvetli bir arzu arız olmuş ve hedonist istekleri artmıştır. Binaenaleyh hedonist beklentiler, Beşşâr'ın duygulanımını yoğun şekilde harekete geçiren bir uyarıcıya dönüşmüştür. el-Bustânî, Beşşâr'ın gazel söylemekteki yeteneğini, kadınları etkileme hususunda duyduğu fiziki acizlik hissiyle ilişkilendirmektedir. Malum olduğu üzere, fiziki görünümü dolayısıyla Beşşâr dezavantajlı bir konumdadır. Mamafih o bu eksikliğini, sanatsal yeteneğini azami dereceye çıkarmak suretiyle aşmış ve kent kadınları üzerinde büyük bir etki ihdas etmiştir. Basra kadınlarının Beşşâr'ın incelikli şiirlerini dinlemek üzere şairin evine ziyaretler düzenlediği ve bu sayede tüm gazellerinin rivayet edilme imkânı bulduğu söylenmektedir. Bu yüzden Beşşâr'ın gazellerinin ahlaki açıdan büyük bir tehlike olduğunu düşünenler bulunmaktadır. Çünkü Beşşâr'ın bu gazelleri nazmetmekteki amacının, kadınları kışkırtmak ve onları zina etmeleri hususunda teşvik etmek olduğu öne sürülmüştür. Hatırlanacağı üzere, el-Mehdî'nin Beşşâr'ı gazel söylemekten men etmesinin nedeni de budur. Son olarak el-Bustânî'nin üzerinde durduğu ilginç bir husus, Beşşâr'ın nazım yöntemlerini kadınların davranış biçimlerine göre şekillendirdiğine

yönelik tezidir. Buna göre Beşşâr, kadınların gazelleri daha kolay anlamaları maksadıyla, şiirlerini kolay ve yumuşak olacak şekilde, hafif vezinlerle kompoze etmiştir. Netice itibariyle ekseriyetini Arap olmayan cariyelerin oluşturduğu bu kadınlar, Beşşâr'ın şiirlerini rivayet ederken güçlük çekmemiştir (el-Bustânî, 2014: 43). Beşşâr'ın gazel nazmederken, isminin skandallara karışmasından korkan kadınları göz önünde bulundurarak şiirlerinin zorluk seviyesini düşürmeyi hedeflemesi, dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda, isabetli bir çıkarım olarak değerlendirilmelidir.

Beşşâr'ın aşka ilişkin şiirlerinin bir örnek üzerinden değerlendirilmesi kapsamında, uzun bir kasidesinin girişinde yer alan nesîb bölümü aşağıda aktarılmıştır. Söz konusu şiir, İslam öncesinden beri süregelen nesîb geleneğini önemli ölçüde yansıtmaktadır. Şair nesîb kısmına, mutat şekilde sevgilisinin uzakta olmasından dem vurarak giriş yapmaktadır. Keza klasik Arap şiirinde, sevgilinin ayrılığı nedeniyle uykusuz geçirilen geceler, sık şekilde kullanılan motiflerden biridir. Şair kendisine eşlik eden arkadaşının uyuduğunu dile getirerek, tezat sanatından istifade etmek suretiyle, içinde bulunduğu durumu vurgulamaktadır. Beşşâr beşinci beyitte sevgilisinin adının Leylâ olduğunu açıklasa da bu kişinin hayali bir karakter olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü gazel geleneğinde, Leylâ en çok kullanılan kadın isimlerinden biridir.

Şair ayrılık nedeniyle duyduğu elemi dile getirdikten sonra, sevgilisini betimlemeye başlamaktadır. Bu süreçte sevgilisinin anlatımında makrokozmetik unsurlardan istifade ettiği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda sevgilisiyle bulunduğu anlara değinmekte ve ondan ayrı kaldığı zamanların tatsızlığından dem vurmaktadır. Sevgilisiyle karşılaştığı zamanı, *Sa'du's-Su'üd* (Beta Aquarii) adı verilen takımyıldızıyla ilişkilendirmesi ise, Süreyya yıldız kümesini sevgilinin gerdanlığıyla özdeşleştirmesinden sonra kullandığı ikinci semavi atıftır. Arap kültüründe *Sa'du's-Su'üd* takımyıldızı veya bu takımyıldızının etkili olduğu zaman aralığı, hayatı ve doğanın dirilişini simgelemektedir (Fâr, 2009: 203). Sevgilisiyle karşılaştığı zamanlarda hissettiği zevki tasvir etmek için söz konusu benzetmeyi kullanması, bunun ne denli incelikle seçilmiş bir ifade olduğu fikrini akla getirmektedir. Sevgilisiyle birlikte olmadığı zamanları ise kabilesiyle su kaynaklarına gidemediği için yalnız kalan bir adamın haliyle özdeşleştirmektedir. Burada aşkının neden olduğu özlemi, susuzluk mesabesinde göstermektedir. Susuzluktan kurtulmanın yolu su kaynağına gitmek, özlemde kurtulmanın yoluysa sevgiliyle buluşmaktır. Ancak bazı durumlarda, bu örnekte olduğu üzere, şairle sevgilisi birbirlerinden gönülsüzce ayrılmak durumunda kalmaktadır.

Beşşâr'ın bu kasidesinde, on altıncı beyit itibarıyla nesîb kısmı sona ermektedir. Bu beytin gayesi, şairin kadına duyduğu aşkın boyutunun anlatılmasıdır. İfade ettiğine göre Beşşâr, âşık olduğu kadına hem samimi sevgisini hem de elindeki bütün malvarlığını vermiş durumdadır. Bunun karşılığında arzuladığı yegâne şey ise kadının kendi sevgisine karşılık vermesidir. *Tâlid* (eski) ve *târîf* (yeni) sözcüklerinin malvarlığını niteleyecek şekilde kullanılması, dizede belirgin bir tezat oluşturulmasına hizmet etmektedir. Muhtemelen bu ifadelerle anlatılmak istenen, şairin hem geçmişi hem de geleceğiyle sevgilisine adanmış olduğudur. Bilindiği üzere malvarlığı, kadim Araplar arasındaki en önemli sosyal statü aracıdır. Bu yüzden kişinin bu avantajından vaz geçerek bunu başka birisine hibe etmesi yahut malını onun yolunda tüketmesi, adanmışlığın en yüksek halini simgelemektedir:

1. "مَالَتُ مَيْبَتِي بِالْقَرِينِ وَشَاقْنِي طُرُوقُ الْهَوَى مِنْ نَازِحٍ مُتْبَاعِدٍ
2. عَلَى جَيْنٍ وَدَعْتُ الْجِبَابَ وَأَطْرَقْتُ هُمُومِي وَذَلْتُ لِلْفِرَاقِ مَقَاوِدِي
3. فَأَحْيَيْتُ لَيْلِي قَاعِدًا أَنْتَحِي الْهَوَى لَدَى رَاقِدٍ عَنْ ذَاكَ أَوْ مُتْرَاقِدٍ
4. وَمَا أَنَا إِنْ نَامَ الرَّقِيقُ وَلَمْ أَنْمِ بِأَوَّلِ مَنْكُوبٍ بِفَقْدِ الْمُسَاعِدِ
5. إِلَى آلِ لَيْلَى أَشْتَكِي لَوْ دَنَنْتُ بِهِمْ نَوَى طِيَّةٍ عَنْ غَايِبِ النَّوْمِ سَاهِدِ
6. إِلَى طَارِقَاتِ الْحَيِّ وَدَعَنْ قَلْبَهُ بَرَاهَا رَسِيسَ الْمُغْمِرَاتِ التَّلَايِدِ
7. فَبَاتَ هَجُورًا لِلْوَسَادِ وَقَدْ يَرَى عَلَى مَا بَعَيْنِيهِ مَكَانَ الْوَسَائِدِ
8. أَقَالُ أَنْ إِذْ مَالَتْ إِلَيْهَا صَبَابَتِي أَعَزَّى عَنِ الْخُورَاءِ ذَاتِ الْمَجَاسِدِ
9. كَانَ الَّذِي تَمَرِّي فُؤَادِي بِحَيْهَا مَرِيَّةً نَظْفِ الْبَابِلِيِّ الْمَعَانِدِ
10. عِرَاقِيَّةً أَمْدَى لَكَ الشُّوقُ ذِكْرَهَا وَأَنْتَ عَلَى ظَهْرِ شَامِ الْمَوَارِدِ
11. دَهُوبٌ بِالْبَابِ الرِّجَالِ كَانَهَا إِذَا بَرَزْتَ بِرِدِيَّةٍ فِي الْمَجَاسِدِ
12. تَشَكَّى الضَّنَى حَتَّى تُعَادَ وَمَا بِهَا سِوَى قُرَّةِ الْعَيْنَيْنِ سَقَمٍ لِعَائِدِ
13. مِنَ الْبَيْضِ مَا تَلْفَاكَ إِلَّا مَصُونَةٌ نَقَالًا وَمَشْيَ الْخَيْزَلَى فِي الْوَلَايِدِ
14. كَانَ الثَّرِيَّا يَوْمَ رَاخَتْ عَشِيَّةً عَلَى نَحْرِهَا مَنْظُومَةً فِي الْقَلَائِدِ
15. لَقِيتُ بِهَا سَعْدَ السُّعُودِ وَرُبَّمَا لَقِيتُ جَرَادًا بِاجْتِنَابِ الْمَوَارِدِ
16. فَتِلْكَ الَّتِي تُصْجِي لَهَا وَمَوَدَّتِي وَقَبْضِي مَالِي طَارْفِي بَعْدَ تَالِيدِي"

“1. (el-Yemâme’de yer alan) el-Kureyn’de gecelemeden sıkıldım. Uzaktaki ve mesafeli (bir kadına duyduğum) sevdanın geceleyin (kapımı) çalması (nedeniyle) özleme kapıldım.

2. (Bu), sevgilimden (hâlihazırda) ayrılmış olduğum süreçteydi. Endişelerim başını eğmişti bile. Dizginlerimse ayrılığın önünde zillete duçar olmuştu.

3. (Benim hissettiğim söz konusu duygulardan uzak olduğu) halde uyuyan yahut uyuyormuş numarası yapan (bir arkadaşımın) yanında oturup sevdaya doğru yönelerek geceme hayat verdim.

4. Arkadaş(ım) uyurken ben uyumasam bile, yardımcısını kaybetme felaketine duçar olmuş ilk kişi ben olmayacağım.

5. Eğer menzilin uzaklığı onları yakın kılarsa, uykudan ayrı düşmüş uykusuz bir adamın (ıstırap dolu hali) hakkında, Leyla’nın ailesine şikâyetle bulunacağım...

6. ...Onun kalbine veda eden, kabilenin gece ziyaretçilerine de (şikâyet edeceğim). Onlar yağlı hörgüçlü asil develerin koşuşu yüzünden zayıf düşmüştür.

7. Gözlerindeki (uyku özlemi) nedeniyle yastıkların yerini (hemen) görebilecek durumdayken, geceyi yastıkları terk ederek geçirdi.

8. Ona duyduğum aşk, (çoktan) onun peşine düşmüşken, elbiseleri safranla boyanmış huri gözlü dilber hususunda (ben ancak) şimdi mi teselli ediliyorum?

9. Aşkıyla yüreğimi sağan (söz konusu kızın tükürüğü), isyankâr Babil şarabına benzemektedir.

10. *(Anlattığım bu kişi) Iraklı bir kadındır. Sen (bineğinin) sırtında Şam'a doğru gidiyorken, özlem (duygusu) sana onu hatırlama(nı) hediye etmiştir.*

11. *Erkeklerin yüreğini (kendisine tutsak olarak) alıverir. Dışarı çıktığında, safranla boyanmış elbiselerinin altında papirüs gibi görünür.*

12. *Ziyaret edilmek için, bir şeyi olmamasına rağmen hastalıktan şikâyet eder; ziyaretçi (sevgilisini görmek suretiyle) gözlerinin (ağlamaktan beri ve) sıhhatte olmasını (arzular).*

13. *Beyaz (kadınlardan birisidir). Ancak kendisine mukayyet olarak seninle buluşur. Köle kızların yürüyüşü misali, ağır ağır (gururlu şekilde) yürür.*

14. *Akşamleyin (bir yerlere) gittiği zaman, Süreyya yıldız kümesi adeta onun boynunda gerdanlığa dizilmiş gibidir.*

15. *Onunla Sa'du's-Su'ud takımyıldızında buluşurum. Bazen (ondan ayrı kaldığım zamanlarda) su rotamı değiştirdiğimde ise keyfîm bozulur.*

16. *Benim samimiyetim ve sevgim o (kadın)ındır. Eskiden beri benim olan ve yeni kazandığım (tüm) malımı elde etmiştir” (Beşşâr b. Burd, 1376/1957: c.3, s.75-83).*

4. Beşşâr b. Burd'un Mersiye Şiirleri

Beşşâr b. Burd'un nazmettiği mersiyelerinin, genel itibariyle şiirin diğer konularında ortaya koyduğu ürünlerinden geri kalmadığını söylemek mümkündür. Ne var ki Beşşâr'ın bir mersiye şairi olarak tanınmadığı da ortadadır. Muhtemelen bu durumda, Beşşâr'ın mersiyelerinden yalnızca pek azının günümüze kadar ulaşabilmiş olması önemli bir etkenidir. el-Bustânî, söz konusu durumu, Beşşâr'ın mersiye sanatından yeterli menfaati elde edememesine bağlamaktadır; onun daha ziyade memdûhlarını memnun etmeye odaklandığını ve ölümlerden fazla bir beklentisinin bulunmadığını öne sürmektedir. Buna rağmen Beşşâr'ın

muhtelif kişilere nazmettiği bir takım mersiyeleleri mevcuttur. Örneğin; işret meclisindeki arkadaşlarını yitirdiğinde, onların ardından mersiye söylediği bilinmektedir. Ayrıca Ebû Ca'fer el-Mansûr'un Sind ve İfrîkiye valisi olan Ömer b. Hafs (ö. 154/771) için nazmettiği bir mersiyesi de vardır. Bu şiirinde şairin başarıyı yakaladığı düşünülmektedir. Beşşâr'ın oğlunun ölümü ardından nazmettiği başka bir mersiyesi ise oldukça ilgi çekicidir. Şair evlat kaybı dolayısıyla hüzne kapılmasına karşın, feryat figan ederek yas tutmayı reddetmiştir. el-Bustânî, Beşşâr'ın bu mersiyesinin, Ömer b. Hafs için söylediği mersiyesinden daha iyi olmadığını öne sürmektedir (el-Bustânî, 2014: 45). Mamafih söz konusu kasidede, Beşşâr'ın en samimi duygularını, şahsi felsefesinin süzgecinden süzerek yansıtmış olduğunu düşünmek mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada, onun mersiye şairliğine verilecek örnek için, oğluna nazmettiği söz konusu kasidesi tercih edilmiştir.

Beşşâr, bahsi geçen mersiyesine, isimsiz bir komşu kadına, kedere kapılmamasını salık vererek giriş yapmaktadır. Şair kasidesinde olabildiğince vakur bir yaklaşım sergilemektedir. İfadelerinden, ölümün herkesin başına geleceğini derinden idrak ettiği ve ecel karşısında yapılabilecek yegâne şeyin tevekkül etmek olduğunu düşündüğü anlaşılmaktadır. Beşşâr mezar taşlarının elinde oğlunun rehin düştüğünü ve babasını gözü yaşlı halde nasıl ardında bıraktığını anlatmaktadır. Keza oğlunu yitirmesinin ardından, kendisini yaşayanların arasında yabancı gibi hissettiğini; ancak ölümün artık kendisine hiç de yabancı olmadığını belirtmektedir. Beşşâr'ın dinî değerlere çok bağlı birisi olmadığı malumdur. Ne var ki hayli ilginç şekilde, mersiyesinde İslam ananesine bağlı kalmakta ve ölünün ardından uzun müddet feryat etmenin, Allah'ı hoşnut etmeyecek bir amel olduğunu kabul ettiğini gözler önüne sermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, şair bütünüyle kaderine teslim olmakta, elinden hiçbir şey gelmeyeceğini belirtmekte ve kendisinin de tıpkı oğlu gibi günün birinde öleceğini vurgulamaktadır. Belki de Beşşâr'ın mersiyesinin en ilginç yönü, onun ölümü oldukça erdemli bir şekilde kabullenmeyi başarmış olmasıdır:

1. أَجَارَتْنَا لَا تَجَزَّ عَيِّ وَأَنْبِيَّيْ أَتَانِي مِنَ الْمَوْتِ الْمُطْلَ نَصِيْبِي
2. بُنِّي عَلَى قَابِي وَعَيْنِي كَأَنَّهُ ثَوَى رَهْنٍ أَحْجَارٍ وَجَارٍ قَلِيْب
3. كَأَنِّي غَرِيْبٌ بَعْدَ مَوْتِ مُحَمَّدٍ وَمَا الْمَوْتُ فِينَا بَعْدَهُ بَغَرِيْب
4. صَبَرْتُ عَلَى خَيْرِ الْفُتُوْرُزْتُهُ وَلَوْ لَا إِقْدَاءُ اللَّهِ طَالَ نَحِيْبِي
5. لَعَمْرِي لَقَدْ دَافَعْتُ مَوْتِ مُحَمَّدٍ لَوْ أَنَّ الْمَنَآيَا تَزْغُوِي لِطَيِّب
6. وَمَا جَزَّ عَيِّ مِنْ زَائِلٍ عَمَّ فَجَعُهُ وَمِنْ وَرْدٍ أَبَارِي وَقَصْدٍ شَعِيْبِي

7. فَأَصْبَحْتُ أَبْدِي لِلْعُيُونِ تَجَلِّدًا وَيَا لَكَ مِنْ قَلْبٍ عَلَيْهِ كَتِيبٌ
8. يُذَكِّرُنِي نَوُحَ الْحَمَامِ فِرَاقَهُ وَإِرْنَانَ أَبْكَارِ النِّسَاءِ وَثِيبِ
9. وَلِي كُلِّ يَوْمٍ عِبْرَةٌ لَا أَفِيضُهَا لِأَحْطَى بِصَبْرِ أَوْ بِحَظِّ ذُنُوبِ
10. إِلَى اللَّهِ أَشْكُو حَاجَةً قَدْ تَقَادَمَتْ عَلَى حَدَثٍ فِي الْقَلْبِ غَيْرِ مُرِيبِ
11. دَعْتُهُ الْمَنَائِبَ فَاسْتَجَابَ لِصَوْتِهَا فَلَّاهِ مِنْ دَاعٍ دَعَا وَمُجِيبِ
12. أَظِلُّ لِأَحْدَاثِ الْمُتُونِ مُرَوَّعًا كَأَنَّ فُؤَادِي فِي جَنَاحِ طَلُوبِ
13. عَجِبْتُ لِإِسْرَاعِ الْمَنِيِّ نَحْوَهُ وَمَا كَانَ لَوْ مُلِيَّتُهُ بِعَجِيبِ
14. رَزَنْتُ بِنِّي حِينَ أُرِيقَ غُودُهُ وَالْقَى عَلَى الْهَمِّ كُلِّ قَرِيبِ
15. وَقَدْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ يَكُونَ مُحَمَّدٌ لَنَا كَافِيًا مِنْ فَارِسٍ وَخَطِيبِ
16. وَكَانَ كَرِيحَانِ الْعُرُوسِ بَقَاؤُهُ دَوَى بَعْدَ إِشْرَاقِ الْغُصُونِ وَطِيبِ
17. أَغْرُ طَوِيلُ السَّاعِدَيْنِ سَمِيدُغٌ كَسَيْفِ الْمُحَامِي هَزَّ غَيْرَ كَذُوبِ
18. غَدَا سَلَفٌ مِنَّا وَهَجَرَ رَائِحٌ عَلَى أَثَرِ الْعَادِينَ قَوْدَ جَنِيبِ
19. وَمَا نَحْنُ إِلَّا كَالْخَلِيطِ الَّذِي مَضَى فَرَانِسُ دَهْرِ مُخْطِيٍّ وَمُصِيبِ
20. نُؤَمِّلُ عَيْشًا فِي حَيَاةٍ دَمِيمَةٍ أَضَرَّتْ بِأَبْدَانِ لَنَا وَقُلُوبِ
21. وَمَا خَيْرُ عَيْشٍ لَا يَزَالُ مُفْجَعًا بِمَوْتِ نَعِيمٍ أَوْ فِرَاقِ حَبِيبِ
22. إِذَا شِئْتُ رَاعَتْني مُقِيمًا وَطَاعِنًا مَصَارِغُ شُبَّانِ لَدَيَّ وَشَيْبِ

“1. Komşu kadın! Kedere boğulma;
(Allah'ı kendine) vekil kıl! (Her an fırsat)
kollayan ölümden payıma düşen (nihayet) bana
da ulaştı.

2. Sanki taşlara rehin düşmüş, kabrin
yanlarına komşu olmuş gibi, oğulcuğum
kalbime ve (ağlayan) gözüme gömülmüştür.

3. Muhammed'in ölümünden sonra
(hayatın içerisinde adeta) bir yabancı gibiyim.

Ama onun (ölümünün) ardından, ölüm bizim aramızda (artık) bir yabancı değildir.

4. Gençlerin en hayırlısının (kaybına) sabrettim, onu kaybettim. Allah'tan korkmasaydım, feryadım (uzadıkça) uzardı.

5. Ömrüme ant olsun ki, ölümler tabibin karşısında geri dursaydı, Muhammed'i ölümün karşısında müdafaa ederdim.

6. Acısını herkesin paylaştığı fâni birisi için beni yasa ne sürüklesin? (Onun ulaştığı) kuyulardan ve bol sulardan (nihayetinde herkes gibi ben de içmek durumunda kalacağım).

7. (İnsanların) gözler(i) için cesaret sergilemekteyim. Ama (gel gör ki) ne kederli bir kalptir (bu)!

8. Güvercinin (gamlı gamlı) ötüşü, bakire ve dul kadınların feryadı, bana onun (aramızdan ayrılmış olduğunu) hatırlatıyor.

9. Sabrın mükâfatını almak yahut günah(larımı) dökmek için, her gün benim sel yapıp akıtmadığım gözyaşlarım vardır.

10. Şüphesiz (hâlâ) kalpte olan bir delikanlı dolayısıyla, geçmişte kalmış bir gereksinim hususunda Allah'a şikâyetle bulunuyorum.

11. Eceller onu davet etti, o da onların sesine yanıt verdi. (Bu) ne (korkunç) davetçi! (Bu) ne (talihsiz) bir yanıtlayıcı!

12. Ecelin kötülükleri karşısında ürpermiş şekilde duruyorum. Yüreğim sanki (avını) araştıran (bir kuşun) kanadında gibidir.

13. Ölümün ona bu denli hızlı gelmiş olmasına şaşıyorum. (Kader) ona daha çok ömür verseydi, harika olurdu.

14. (Tazecik) dalı(nın hâlâ) yapraklandığı ve akraba(larımın onun

sorumluluğunu hâlâ) benim üzerime yüklediği bir sırada, oğulcuğumu yitirdim.

15. *Muhammed'in (bizim aleyhimizde hareket eden) her atlıya ve her hatibe (karşılık verme hususunda) yeterli geleceğini ümit ediyordum.*

16. *Gelin fesleğeni gibiydi; varlığı dallarının gelişmesinden ve koku vermesinden sonra soluverdi.*

17. *Savaşçının boş yere sallanmamış kılıcı gibi olan yakışıklı, uzun kollu bir babayıştı.*

18. *Aramızdan (içlerinde oğlumun da bulunduğu) bir öncü grup, (talihsiz şekilde ölümün) yanına katılarak sabahın erken saatlerinde (eceline doğru) yola koyuldu. Daha sonra çıkan bir başkası ise sabahleyin yola koyulanlarının ardından, öğle saatlerinde yola koyuldu. (Gel gör ki, herkes bir gün bu ölüm yolculuğuna, sırası geldiğinde er ya da geç çıkmak zorundadır).*

19. *Bizler, göçüp gitmiş karmaşık yığınlardan, (bizleri avlayan) feleğin kâh ıskaladığı kâh isabet ettirdiği kurbanlardan başka bir şey değiliz.*

20. *Bedenlerimize ve kalplerimize zarar veren nahoş bir hayatta yaşamayı ümit ediyoruz.*

21. *Bir gencin ölümü yahut sevilenin (aramızdan) ayrılması dolayısıyla daima acılı olan yaşamın hayrı ne ola ki?*

22. *Benim yanımda gençlerin ve yaşlıların (defalarca) yere serilmiş olması, yerimde dursam da göç etsem de beni korkutuyor” (Beşşâr b. Burd, 1369/1950: c.1, s.254-257).*

5. Beşşâr b. Burd'un Hicviyeleri

Çağının en meşhur yergicilerinden biri olan Beşşâr b. Burd, daha ziyade bir hiciv şairi olarak tanınmaktadır. Dönemindeki insanların onun yergilerinden korktuğu, huysuz mizacının ve sivri dilinin ona bu sahada önemli bir itibar kazandırdığı ve insanların onun hicviyelerinden kaçınmak için ellerinden geleni yaptığı bilinmektedir. Beşşâr'ın ağır hicivleri ve müstehcen şiirleriyle tanınan Hammâd 'Acred (ö. 161/778 [?]) için söylediği bir hicviyesi meşhurdur. Keza uygunsuz olduğu gerekçesiyle şiirlerini kınayan Mâlik b. Dînâr (ö. 131/748'den önce) ve Hasan el-Başrî (ö. 110/728) gibi önde gelen dinî şahsiyetlerle ters düştüğü ve onları hicvettiği bilinmektedir. Ayrıca Mu'tezile karşıtı olarak Vâsıl b. 'Atâ' (ö. 131/748)'yı hicvetmiş, kendisi gibi bir şair olan Şafvân el-Enşârî ile hicivleşmiştir (Meisami, 1998: c.1, s.138-139). Beşşâr, hiciv şairliğini çıkar kapısına dönüştüren yergiciler arasında yer almaktadır. Kendisine ihsanda bulunmayanları yahut yeterli ölçüde lütuf göstermeyenleri yerdği rivayet edilmektedir. Örneğin; el-'Abbâs b. Muhammed b. Ali'den para talep ettiği, talebi karşılık bulmayınca onun için bir yergi şiiri nazmettiği kaydedilmektedir. Şairin eğilimleri göz önünde bulundurulduğunda, cimrilik edenlerin de onun sivri dilinden kurtulamayacağı ortadadır. Keza şahsına yöneltilen lafların altında kalmayan ve hazırcevaplığıyla tanınan Beşşâr'ın, kendisiyle alay edenlere karşı hicviyeler söylediği bilinmektedir. Ayrıca Beşşâr b. Burd'un yalnızca insanları hicvetmekle kalmadığı, aynı zamanda şehirlere yönelik hicviyeler de nazmettiği gözlemlenmektedir. Bu ve benzeri hiciv örneklerinin daha detaylı incelenmesi için, M. Faruk Toprak'ın Beşşâr'ın hiciv şairliğine ilişkin kaleme aldığı çalışmasına müracaat edilmelidir (Toprak, 1996: 39-55; Toprak, 2001: 7-15).

Beşşâr b. Burd'un hicviyeleri incelendiğinde, bu ürünlerin büyük ölçüde geleneksel biçimselliğe bağlı kaldığını söylemek mümkündür. Malum olduğu üzere, Arap edebiyatında hiciv şiirleri genel itibarıyla iki temel form üzerine nazmedilmektedir. İlk form, irticalen ve tesadüfi şekilde nazmedilmiş kısa şiir parçalarıdır. İkinci form ise mutata şekilde uzun bir kaside oluşturacak surette kompoze edilmiş politematik şiirlerdir. Beşşâr'ın her iki formda söylediği kasidelere de tesadüf etmek mümkündür. Onun politematik hicviyelerinde, Emevî döneminin meşhur yergicileri olan Cerîr (ö. 110/728 [?]) ve el-Ferazdak (ö. 114/732)'ın üslubunu devam ettirdiği gözlemlenmektedir (Schoeler, 2008: 278-279).

Bu çalışmada, Beşşâr'ın Arapları yerdği meşhur hicviyesi, onun hiciv şiirlerine örnek olarak sunulmaktadır. Nitekim bu örnekte, hem şairin kendisiyle övündüğü *fahır* kısımlarında Beşşâr'ın şu'ûbî görüşleri bariz şekilde tezahür etmekte hem de medeni kabul etmediği Arapları hangi gerekçelerle yerdği açıkça gözlemlenebilmektedir. Aşağıda

aktaracağımız bu hicviyede, Beşşâr şiire en eski yergicilik geleneklerinden birine başvurarak başlamakta, yani dizelerine sözlerini hicvettiği kimselere ulaştıracak bir elçiye nida ederek giriş yapmaktadır. Şairin girizgâhta Kısra'yı atası olarak göstermesine karşın, şairle İran hükümdarı arasında kan bağı olduğuna işaret eden herhangi bir objektif delil bulunmamaktadır. Aynı durum, Kayser'in dayısı olduğunu iddia ettiği kısım için de geçerliliğini korumaktadır. Muhtemelen şair burada kendisini Pers monarşisinin manevi evladı mesabesinde görmekte yahut Pers yöneticilerini halkın manevi babası olarak göstermektedir. Daha sonra Pers hükümdarlarının kraliyet alametlerine kıvançla değinmekte, Arapları ise bunlara malik olmamaları gerekçesiyle yermektedir. Arap halkını hicvettiği kısımda, kadim Arapların gündelik hayatlarına özgü bazı işlerin, Persler tarafından küçük görülerek yapılmadığını vurgulamakta ve Arapları deveci ezgisi söylemek, ebucehil karpuzu delmek, *urfuṭa* bitkisinden besin çıkarmak yahut kertenkele yemek gibi, özellikle Arap şiirlerinde sıkça konu edilen çeşitli eylemleri dolayısıyla hicvetmektedir. Hülâsa bu hicviyede ırkçı bir tutum sergileyen Beşşâr, Arapları bedevî adetleri üzerinden yermekte, buna mukabil olarak Pers monarşisinin şatafatıyla övünmektedir:

1. هَلْ مِنْ رَسُولٍ مُخْبِرٍ عَنِّي جَمِيعَ الْعَرَبِ
2. مَنْ كَانَ حَيًّا مِنْهُمْ وَمَنْ تَوَى فِي الثُّرُبِ
3. جَدِّي الَّذِي أَسْمُو بِهِ كِسْرَى وَسَاسَانُ أَبِي
4. وَقَيْصَرُ خَالِي إِذَا عَدَدْتُ يَوْمًا نَسَبِي
5. كَمْ لِي وَكَمْ لِي مِنْ أَبٍ بَنَاجِهِ مُعْتَصِبِ
6. أَشْوَسَ فِي مَجْلِسِهِ يُجَنِّي لَهُ بِالرُّكْبِ
7. يَغْدُو إِلَى مَجْلِسِهِ فِي الْجَوْهَرِ الْمُلْتَهَبِ
8. مُسْتَقْصِلٌ فِي فَنَّاكِ وَقَائِمٌ فِي الْحُجْبِ
9. يَسْعَى الْهَبَانِيْقُ لَهُ بِأَنْدِيَاتِ الذَّهَبِ
10. لَمْ يُسَقْ أَقْطَابُ سِقَى يَشْرُبُهَا فِي الْعَلَبِ
11. وَلَا حَادَا قَطَّ أَبِي خَلَفَتْ بَعِيرَ جَرَبِ
12. وَلَا أَتَى حَنْظَلَةً يَنْقُبُهَا مِنْ سَعْبِ
13. وَلَا أَتَى عَرْفُطَةً يَخْطُهَا بِالْخَشَبِ

14. وَلَا شَيْءٌ مِّنْهُنَّ إِلَّا بِإِذْنِ رَبِّكَ
15. وَلَا تَقْصُصْهُمْ عَلَيْهِمْ
16. وَلَا إِصْطَلَىٰ قَاطِئٌ مِنْهُمْ
17. وَلَمْ يَأْمُرْ بِإِذْنِ رَبِّكَ
18. كَلَّا وَلَا كَانَ أَبَدٌ
19. إِنَّا مُلْكُكُمْ لَمْ نَزَلْ
20. نَحْنُ جَانِبُ الْخَيْلِ مِنْ
21. حَتَّىٰ سَقَيْنَاهَا وَمَا
22. حَتَّىٰ إِذَا مَا دَوَّخَتْ
23. سِرْنَا إِلَىٰ مَصْرَ بِهَا
24. حَتَّىٰ إِسْتَأْنَبْنَا مُلْكَهَا
25. وَجَادَتْ الْخَيْلُ بِنَا
26. حَتَّىٰ رَدَدْنَا الْمُلْكَ فِي
27. يَهْرَ أَبَا الْفَضْلِ بِهَا
28. مَنْ ذَا الَّذِي عَادَى الْهُدَى
29. وَمَنْ وَمَنْ عَانَدَهُ
30. نَغْضَبُ بِهِ وَلِلَّهِ
31. أَنَا ابْنُ قُرْعَىٰ فَارِسَ
32. نَحْنُ ذُو النِّيْجَانِ وَالْ

“1. Benden tüm Araplara haber ulaştıracak bir elçi kim (olur)?...

2. ...Hâlâ hayatta olanlarına ve toprakta yatanlarına.

3. Kendisiyle yükseldiğim dedem, Kısra; babam ise Sâsân'dır.
4. Bir gün nesebimi sayacak olursam, Kayser benim dayımdır.
5. Benim başında tacı olan kaç tane, nice atam var!
6. Meclisinde gururlu şekilde durur. Önünde dizler bükülür.
7. Sabahları meclisine parlak mücevherlerle (süslenmiş) olarak gelir.
8. Fennek (tilkisi kürkü) kuşanmış, örtüler içerisinde durmaktadır.
9. Uşaklar ona altın kapları getirmek için koştururlar.
10. (Araplar gibi) deri kaplardan suyla karıştırılmış şarap içmemiştir.
11. Benim babam asla uyuz develerin ardında deveci ezgileri söylememiştir.
12. Açlıktan ebucehil karpuzu delmeye durmamıştır.
13. (Zamkı yenilen) 'urfuğa bitkisinin (içerisindeki besini çıkarmak için) sopalarla ona vurmamıştır.
14. Kuyruğunu oynatan "varan" (kertenkelesini) kızartmadık.
15. Ne taşlıklarda kertenkele(leri saklandıkları yerden çıkartıp avlanmak için) onları ürküttüm ne de onları yedim.
16. Babam asla bacaklarını ayırıp da ateşin üzerinde ısınmamıştır.
17. Unutkanlığa tutulup putlara sevgi beslememiştir.

18. *Hayır, benim babam deve palanının ardına binmemiştir.*

19. *Bizler krallarız ve asırlar, kuşaklar boyunca böyleydik.*

20. *Süvarileri Belh'ten getirenler biziz, bu bir yalan değil.*

21. *(Düşmandan) beri, onları Halep'in iki nehrinde suladık.*

22. *Hatta Şam haçlarla (dolu bir) arazi olarak yenilgiye uğratıldığında...*

23. *...Onlarla gürültülü ve muazzam bir ordu içerisinde Mısır'a doğru yürüyüşe geçtik.*

24. *Mülkümüz ele geçirilmişken, biz onun mülkünü ele geçirdik.*

25. *Süvariler bize harikalarla dolu olan Tanca'yı bahşetmiştir.*

26. *Daha sonra yönetimi Arap Peygamber'in ehline geri iade ettik.*

27. *Ḳureyş'ten (Hz.) Peygamber'e en yakın kişi olan Ebû'l-Faḍl (el-'Abbâs b. 'Abdi'l-Muṭṭalib kutlansın).*

28. *Kim hidayete ve dine düşmanlık edecek ve ele geçirilmeyecek?*

29. *Kim, kimdir bunda inat edip zulmedecek ve yağmalanmayacak olan?*

30. *Biz, Allah ve İslam için (iyiliği arzuladığımızdan) öfkeye kapılırız; bu ne değerli bir öfkedir!*

31. *Ben Perslerin iki kolunun oğluyum. Onu gayretli şekilde savunurum.*

32. *Biz taşların ve gururlu, galip bir hükümrânlığın sahibiyiz” (Beşşâr b. Burd, 2007: c.1, s.389-391).*

6. Beşşâr b. Burd'un Methiyeleri

Beşşâr b. Burd'un edebî kariyerinde, methiye şairliği ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Nitekim şairlerin şiirsel yetenekleri sayesinde ihsan görmesini sağlayan en önemli şiir türlerinin başında, bilindiği üzere, methiye sanatı gelmektedir. Şiir nazmında maddiyatı her daim göz önünde bulundurduğu bilinen Beşşâr, doğal olarak bu türe yoğunlaşmakta tereddüt etmemiştir. Mamafih Beşşâr'ın hiciv şiiri söylemeyi methiye şairliğine tercih ettiğini, kendi beyanlarından hareketle delillendirmek mümkündür. Beşşâr'ın bu tercihinin ardında da maddi kaygılarının bulunduğu şu sözlerinden anlaşılmaktadır: *“Ben, şairin elinde elem verici hicvin enfes methiyeden daha koparıcı olduğunu gördüm. Alçakların çağında methiye üzerinden ikram görmeyi isteyen şair, fakirliğe hazır olsun yahut korkulmak ve bağış almak için hicve yoğunlaşsın!”* (Ferrâc, 1417/1997: 182). Beşşâr'ın karakteri ve söylemleri göz önünde bulundurulduğunda, methiyelerinin çoğunda gerçek duygularını ve hayranlığını yansıtmadığı ortadadır. Ne var ki şairin övdüğü kişileri hakkıyla yüceltmeyi başardığı da itiraf edilmelidir.

Beşşâr'ın yaşadığı dönemdeki methiye sanatının durumuna göz atıldığında, uzun methiye kasidelerinin, Basra kentinde hâlâ önemini ve popülaritesini koruduğu gözlemlenmektedir. Çünkü bu kentte hüküm süren yöneticiler, Şam'daki Emevîleri yahut Bağdat'taki Abbâsîleri, saray meclisi tesisi hususunda örnek almışlardır. Dolayısıyla resmiyetin hâkim olduğu methiye sahasında, Beşşâr'dan muazzam şiirsel yeniliklerin beklenmesi çok da doğru olmayacaktır. Netice itibarıyla *medîh* gibi kamusal boyutu olan şiirlerde, şair daima kendisini hitap ettiği kişinin beğenisini gözetmekle yükümlü hissetmektedir. Öte yandan methiye sanatının klasik forma bu denli bağlı kalmasının ardında başka nedenler de aranabilir. Örneğin; bu dönemde Basra'da dilbilimcilerin kadim Arap şiirini derlemeye yoğunlaşması, eski şiirin yeniden hayat bulmasına vesile olmuş olabilir. Ayrıca sık sık Basra'da kaldıkları bilinen Cerîr ile el-Ferazdak'ın kentin methiye geleneklerinde yadsınamayacak bir tesir ihdas ettikleri düşünülebilir (Schoeler, 2008: 276-277). Nitekim Beşşâr b. Burd, Ebû Nuvâs (ö. 198/813 [?]), el-Buhturî (ö. 284/897) ve Ebû Temmâm (ö. 231/846) gibi önemli Abbâsî şairlerinin, *medîh* sahasında Cerîr'i örnek aldıkları bilinmektedir (Tur, 1997: 87).

Beşşâr b. Burd, Basra'nın gerek Emevî gerekse Abbâsî valileri için methiyeler söylemiş, prens ve halifeleri yüceltmıştır. Beşşâr'ın çoğu methiyesinde geleneksel kaside biçimi hâkimdir ve genellikle iki veya üç dâhili bölümden oluşacak şekilde kompoze edilmiştir. Şiirlerinde kullandığı övgüsel özellikler, selefî ve muasır olan methiye şairlerinin

tercihlerinden çok da farklı değildir (bkz. Meisami, 1985: 40-60). Beşşâr övgü şiiri nazmederken bedevî adetlerini sürdürmeyi yeğlemiş; ama döneminin sanatsal inceliklerinden nazmına dokunuşlar eklemeyi de ihmal etmemiştir. Bu minvaldeki kasideleri, özellikle nesîb bölümleri, Abbâsî sarayının yeni şehirli değerlerini yansıtmaktadır. Emevî döneminde, İbn Hubeyra, Selm b. Kuteybe ve Süleyman b. Hişâm gibi Basra valilerini övmüş ve son Emevî Halifesi II. Mervân için bir methiye nazmetmiştir. Malum olduğu üzere, övgü şiirlerini maddi çıkarları için kullanan şairlerin ulaşabileceği en üst merteye, güçlü bir hükümdarın himayesinde saray şairi olmaktır. Beşşâr saray şairi olarak yürüttüğü etkinliğini Abbâsî döneminde de sürdürmeyi başarmıştır. Beşşâr'ın Basra'dan Bağdat'a, kent 145/762 senesinde kurulduğu zaman göç ettiği bilinmektedir. Buna karşın el-Manşûr'un valisi 'Ukbe b. Selm gibi Basra'da ön plana çıkan kişilere methiyeler söylemeye devam ettiği anlaşılmaktadır (Meisami, 1998: c.1, s.138-139; bkz. Gabrieli, 1937: 151-163).

Bu çalışmada, Beşşâr b. Burd'un methiye şairliğine örnek olarak, Emevî Prensi Süleyman b. Hişâm b. 'Abdî'l-Melik için nazmettiği kasidesi verilmiştir. Şair oldukça uzun olan bu kasidesinde, methiye temasına geçiş sağladığı dizelerinde, Süleyman'ın yokluğunda kalitesiz şarap içmek mecburiyetinde kaldığından dem vurmakta ve kaliteli içeceklerin prensin yanında güvence altında olduğunu vurgulamaktadır. Daha sonra prensin eli açıklığını ve cömert hediyelerini anımsatmak suretiyle, memdûhunu kendisine vereceği hibeler hususunda cesaretlendirmeyi denemektedir. Beşşâr'ın bu teşviki, methiye şairlerinin sıkça kullandığı metotların başında gelmektedir. Şair, Süleyman'ı olabildiğince yücelterek onun ölüm ve yaşam verme kudretinden bahis açmakta ve sıkıntılardan yalnızca prensin yanında kurtulacağını anlatmaktadır. Keza Süleyman'ın askerî gücünü, ilmini, ağırbaşlılığını, sağduyusunu, savaşırlığını ve atılganlığını yüceltmektedir. Ayrıca methiyelerde sıkça kullanılan başka bir üsluba daha başvurarak memdûhunun hasımlarının başına gelen korkunç akıbetlere değinmektedir. Daha sonra Süleyman'ı soyu üzerinden övmekte, onun hitabet gücüne ve yakışıklılığına işaret etmektedir:

1. شَرِبْتُ بِرَنْقٍ مِنْ مُدَامٍ وَلَوْ دَنَنْتُ جِيَاضُ سُلَيْمَانَ صَافًا لِي مَشْرَبُ
2. إِذَا جُنْتُ حَرَانًا وَرَزْتُ أَمِيرَهَا فَرُبُّكَ مَضْمُونٌ وَوَادِيكَ مُعْشَبُ
3. هُنَاكَ إِمْرُؤُ إِنَّ النَّوَالَ لَمِنْ دَنَا لَهُ عَطْنٌ سَهْلٌ وَكَفْتُ تَحْلَبُ
4. دَرُورٌ لِقَوْمٍ بِالْحَيَاةِ عَلَى الرِّضَى عَلَى أَنَّ فِيهَا مَوْتَهُمْ حِينَ يَغْضَبُ
5. أَلَا أَيُّهَا الْمُسْتَعْتَبُ الدَّهْرَ مَسَّهُ مِنَ الضَّيْقِ وَالْتَأْيِيبِ نَابٌ وَمُخْلَبُ

6. إِذَا قَذِيتْ عَيْنُ الزَّمَانِ فَدَاوَهَا بِقُرْبِ سُلَيْمَانَ فَإِنَّكَ مُعْتَابُ
7. عَذَاكَ الْعَدَى مَا سَارَ تَحْتَ لَوَائِهِ بَطَارِيقُ فِي الْمَازِي كَهْلٍ وَأَشْيَبُ
8. هُوَ الْمَرْءُ يَسْتَعْلِي قُرَيْشاً بِنَفْعِهِ وَدَفَعَ عَدُوَّ فَاجِسٍ حِينَ يَكْلَبُ
9. رَزِينُ حَصَاةِ الْعِلْمِ لَا يَسْتَخَفُّهُ أَحَادِيثُ يَسْتَوَعِي عَلَيْهَا الْمُعَيَّبُ
10. شَبِيهَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَسَيِّفُهُ بِهِ يُتَّقَى فِي النَّائِبَاتِ وَيُعْصَبُ
11. يَهْشُ لِمَقَاتِ الْجِهَادِ فَوَادُهُ فَلَا يَتَطَرَّقُهُ الْبَنَانُ الْمَخْضَبُ
12. إِذَا الْحَرْبُ قَامَتْ قَامَ حَتَّى يُفِيدَهَا قُعُوداً وَحُخُوثُ الْكُتَيْبَةِ مُطْنَبُ
13. لَهُ كُلُّ عَامٍ غَزْوَةٌ بِمُسَوِّمٍ يَقُودُ الْمَنَائَا رَايَهُ حِينَ يَذْهَبُ
14. لَهَامٌ كَأَنَّ الْبَيْضَ فِي حُجْرَاتِهِ نُجُومٌ سَمَاءٍ نُورُهَا مُتَجَوِّبُ
15. كَرَادِيْسُ خَيْلٍ لَا تَزَالُ مُغِيرَةً بِهَا الْمَلِكُ الرُّومِيُّ عَانٍ مُعْدَبُ
16. كَأَنَّ بَنَاتِ الْيُونِ بَعْدَ إِيَابِهِ مُوزَّعَةٌ بَيْنَ الصَّحَائِبِ رَبُّرْبُ
17. مَوَاهِبُ مَغْبُوطٍ بِهَا مَنْ يَنَالُهَا صَفَايَا سَبَايَا الرُّومِ بِحُرٍّ وَثِيْبُ
18. وَمَا قَصَدَتْ قَوْمًا مُجْلِينَ خَيْلُهُ فَتَصْرَفَتْ إِلَّا عَنْ دِمَاءٍ تَصَبَّبُ
19. جَدِيرٌ بِتَرْكِ النَّائِحَاتِ إِذَا غَدَا لَهْنٌ عَلَى الْقَتْلَى عَوِيلٌ وَمُنْدَبُ
20. أَغْرُ هَشَامِي الْقَتَاةِ إِذَا اِنْتَمَى نَمَثُهُ بُدُورٌ لَيْسَ فِيهِنَّ كَوْكَبُ
21. جَمِيلُ الْمُحْيَا حِينَ رَاحَ كَأَنَّمَا تُخَيَّرَ فِي دِيْبَاجَةِ الْوُصْفِ مُذْهَبُ
22. يَزِينُ سَرِيرَ الْمَلِكِ زِيناً وَيَنْتَهِي بِهِ الْمُنْبَرُ الْمُنْصُوبُ فِي يَوْمٍ يَخْطُبُ"

1. *Bulanık şarap içtim. Şayet Süleyman'ın havuzları yakın olsaydı, içişim berrak olurdu.*

2. *Harran'a gelerseniz ve oranın prensini ziyaret ederseniz, (orada içeceklerle) beslenmen güvence altındadır ve (artık senin için) vadinin otu boldur.*

3. Yaklaşan kişiler için orada hediyeler veren birisi bulunmaktadır. Hoşça karşılayan bir deve yatağı ve süt sağlayan bir eli vardır.

4. Razi gelmesi halinde insanlara çokça hayat verir, kızdığına ise bu onlara ölüm getirir.

5. Ey kendisine darlık ve perişanlığın dişi ve pençesi ilişen (ve bu perişan haliyle) feleğin rızasını almak isteyen kişi!

6. Eğer feleğin gözüne toz kaçarsa, bunun devası Süleyman'a yaklaşımdır. İşte o zaman rahata erersin.

7. Onun sancağının altında silah kuşanmış üst rütbeli komutanlar, orta yaşlılar ve saçları ağarmışlar yürüdükçe, düşmanlık seni geçip gidecektir.

8. O, yararlılığıyla Kureyş'i yücelten, öfkelenildiği zaman iğrenç düşmanı defeden bir adamdır.

9. İlim tahsilinde ağırbaşlıdır. Kınayıcının kulak verdiği işlere önem atfetmez.

10. Emîru'l-Mu'minîn (dediğimiz Halîfemize) benzemektedir. Felaket anlarında kılıcına sığınılır ve (herkes onun etrafında) toplanır.

11. Cihat zamanlarında yüreği pırpır eder. (Kadınların) boyalı parmak uçları ona dokunmaz.

12. Savaş ayağa kalktığına, taburların hengâmesi yükselmişken, onu yerine oturtmak için o da ayağa kalkar.

13. Onun her yıl görev halindeki bir gazvesi vardır. (Sefere) gittiğinde sancağı ölümler getirir.

14. *Büyük bir ordudur. Etrafa (yayılmış) kılıçlar, (adeta) gökyüzünün ışıkları saçılan yıldızları gibidir.*

15. *Rum kralı çilekeş boyun eğmiş durumdayken, atlı birlikleri hâlâ akın düzenlemektedir.*

16. *Dönüşünden sonra Leo'nun kızları, asker gruplarının arasında yaban sığırı sürüsü gibi paylaştırıldı.*

17. *Elde edenlerine gıptayla bakılan hibelerdi. (Onlar), bakire ve dul (olmak üzere) seçkin Rum tutsaklarıydı.*

18. *(Bu atlılar) kanunsuz bir kavimden başkasına taarruzda bulunmadı ve dökülen kandan yüz çevirmedi.*

19. *Sabah vakti (sefere) çıktığında, matem kadınlarını (geride) bırakmaya yaraşır. (Bu kadınların) öldürülenler için söyledikleri ağutları ve yasları vardır.*

20. *Yakışıklıdır ve mızrak(lı) bir Hişâmîdir. Yetiştği soy, içerisinde (cılız herhangi bir) yıldızın bulunmadığı (pas parlak) dolunaylar(dan ibarettir).*

21. *Güzel çehrelidir. Gittiği zaman, sanki (insanlar arasından) seçilmiş, yaldızlı bir betimlemenin başına (yerleştirilmiş) gibidir.*

22. *Kralın tahtını süsler; onun hutbe verdiği gün, dikili minber (ulaşabileceği en yüksek) zirveye ulaşmış olur.” (Beşşâr b. Burd, 1369/1950: c.1, s.300-303)*

Sonuç

Abbâsî döneminin mühim şairlerinden olan Beşşâr b. Burd'un edebî kariyerindeki en önemli ürünleri, şiirsel yeteneğini azami ölçüde gözler önüne serdiği uzun manzumeleridir. Edebiyat çevrelerinde Beşşâr'ın bazı kısa şiir parçalarının da en az uzun manzumeleri kadar tanınırlığa ulaştığı doğrudur. Mamafih onun şairliğinin tam manasıyla değerlendirilmesi için, uzun manzumelerinin oldukça detaylı şekilde tetkik edilmesi elzemdir. Muḥdeş şairlerin öncüsü addedilen Beşşâr'ın şiirlerinde yahut daha doğru bir tabirle edebî karakterini şekillendiren hayat felsefesinde, çocukluk döneminde yaşadığı bir takım olumsuzlukların ruhunda bıraktığı derin izlere tesadüf etmek mümkündür. Nitekim şairin toplumsal açıdan alt sınıfa yerleştirilmesinin, çocukluğundan itibaren onun ruhunda telafisi mümkün olmayan bazı derin yaralar açtığını düşünmemek elde değildir. Psikolojisini derinden etkileyen hayat tecrübeleri, onun marjinal bir karakter olarak sivrilmesine ve toplum normlarına muhalefet etmesine neden olmuş olmalıdır. Beşşâr'ın ölümüne sebebiyet verecek olan hiciv tutkusu, onun şiirindeki sosyo-psikolojik eğilimlerden yalnızca birisidir. Anlaşıldığı kadarıyla, Beşşâr genç yaşlarından itibaren toplumun kendisini yerleştirdiği toplumsal sınıfın üzerine çıkmayı ideali olarak benimsemiştir. Görme engeli nedeniyle sahip olduğu dezavantajını bertaraf etmek maksadıyla, zihnini ve sanatsal yeteneğini geliştirmeye odaklandığına şüphe yoktur. Erken yaşlarında, döneminin saygın şairlerinden olan Cerîr'e yönelik bir hicviye nazmetmiş olması, onun bu yolda elinden geleni yapmaya hazır olduğunu en açık haliyle gözler önüne sermektedir. Bu ilk ciddi girişiminde amacına ulaşamamış olsa da ileride sanatsal yeteneğini fazlasıyla ispatlamış ve gerek Emevî gerekse Abbâsî saraylarında şiirsel faaliyetler yürütmeyi başarmıştır.

Beşşâr'ın aşk şiirleri incelendiğinde, onun bu hususta oldukça mahir bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Gerek çok temalı kasidelerindeki nesîb bölümleriyle gerekse yalnızca aşka adanmış şiirleriyle, Beşşâr'ın ismini önemli gazel şairlerinin arasına yazdırmayı başardığını söylemek mümkündür. Beşşâr'ın gazel şairliği, daha ziyade döneminin kabul görmüş gazel ekollerinin izinden gitmektedir. Gerek müstehcenliğe kayan gerekse iffet çerçevesinde nazmedilmiş olan manzumeleri, onun bu konuda geniş bir perspektife sahip olduğunu göstermektedir. Ne var ki öte yandan bu durum, 'Uzrî gazel ekolünü taklit ettiği afîf şiirlerinin gerçek duygulara dayanmadığını açık şekilde ispatlar niteliktedir. Şairin bu minvaldeki idealleştirilmiş aşk şiirleri, onun söz konusu ekole duyduğu sanatsal eğilimden ileri geliyor olmalıdır. Öte yandan şairin Hicâzî gazel ekolünün etkisiyle söylediği ve genellikle mucûn şiirlerine kayan manzumeleri, ahlaka aykırı özellikler sergilediği nispette şairin tepki çekmesine neden olmuştur. Hatta bu tarzda şiir söylemekten Halife

tarafından men edildiği bilinmektedir. Ne var ki başına buyruk birisi olan Beşşâr'ın, bu kısıtlamayı çok geçmeden ihlal ettiği rivayet edilmektedir. Beşşâr için gazel sanatı, muhtemelen onun ruhundaki acıları nispeten dindiren soyut bir ilaç mesabesindedir. Nitekim fiziki açıdan dezavantajlı olması dolayısıyla kadınlar karşısında hissettiği acizlik hissini, kadınları sanatsal yeteneğinden istifade etmek suretiyle etkileyerek aşmış olmalıdır.

Beşşâr'ın mersiyeleleri incelendiğinde ise bunların gazellerinden hiç de geri kalır bir yanı olmadığı gözlemlenmektedir. Mamafih şair genellikle bir mersiye şairi olarak tanınmamaktadır. Onun bu sanata fazla alaka göstermemiş olması, mersiye sanatı üzerinden elde edilebilecek ihsanların sınırlı olmasıyla açıklanmıştır. Nitekim Beşşâr sanatsal enerjisini daha ziyade kendisine maddi gelir getirecek olan methiye ve hiciv şairliğine ayırmışa benzemektedir. Ancak Beşşâr'ın üretkenliğinden miras kalan ağıt örnekleri, onun bu alanda da usta bir şair olduğunu ispatlamaya yetecek niteliktedir. Çeşitli kişilere söylediği mersiyeleleri mevcutsa da onun en dikkat çeken ağıtı, yitirdiği oğlunun ardından söylediği şiiridir. Bu manzumenin en ilginç yönlerinden birisi, genellikle dine mesafeli olduğunu bildiğimiz Beşşâr'ın, İslâmî prensipleri matem hususunda benimsemiş görünmesidir. Diğer bir deyişle şairin evlat kaybını olabildiğince vakur ve olgun bir şekilde karşıladığı, ecelin günün birinde kendisinin ve diğer tüm insanların da başına geleceğini idrak ettiği anlaşılmaktadır.

Beşşâr b. Burd'un hiciv şairliği ise hem yer yer eğlendirici hem de konunun ağırlığına göre endişe verici bir hüviyette karşımıza çıkabilmektedir. Beşşâr'ın yergi nazmetmekteki amacının, insanları korkutmak suretiyle kendisine ihsanda bulunmalarını sağlamak olduğu malumdur. Yahut daha doğru bir tabirle, hicviyelerinden beklentisi, insanları kendisine haraç vermeye mecbur bırakmalarıdır. Bu işlevinin yanı sıra, şair sivri dilini bir intikam aracı olarak da kullanmış, kendisiyle alay edenleri yahut aleyhinde faaliyet yürütenleri hiciv yağmuruna tutmuştur. Beşşâr'ın yergileri, daha ziyade geleneksel hiciv biçimselliğiyle mutabakat halindedir. Gerek irticalen söylenen kısa kıtalar gerekse mütalaa mahsulü olan çok temalı uzun kasideler halinde hicviyeler nazmetmiştir. Hiciv şiirlerinde yer yer *fahr* temasına da geçiş yapmakta, bu kısımlarda kendisiyle yahut halkıyla iftihar etmektedir. Onun bu minvaldeki şiirleri, şairin şu'ûbî eğilimlerini açık şekilde gözler önüne serdiği için bilhassa tetkik edilmelidir. Örneğin; Arapları yerdği meşhur şiirinde, Arapların geleneksel yaşam tarzlarını eleştirmekte, buna mukabil olarak Pers monarşisini ve onların kraliyet yaşantısını yüceltmektedir. Elbette şairin şiirinde gözlemlenen bu minvaldeki ırkçı yaklaşımlarının ardında, Beşşâr'ın ruhundaki derin psikolojik sorunların aranması doğru olacaktır.

Son olarak Beşşâr'ın methiye şairliğinin, onun edebî kariyerindeki önemini vurgulamak gerekir. Aklın yolu, Beşşâr'ın yalnızca ihsan ve ikram görmek için nazmettiği bu minvaldeki şiirlerinin, yalnızca sanatsal bir aldatmacadan ibaret olduğunu açıkça göstermektedir. Mamafih bu durum, onun yetenekli bir methiye şairi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Netice itibariyle memdûhlarının Beşşâr'dan yalnızca samimi hayranlık duygularını ifade etmesini beklemediği de ortadadır. Şair aldığı bahşişler karşılığında icra etmesi gereken vazifeyi hakkıyla ifa etmiş ve methettiği kişilerin adının günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Beşşâr'ın bizzat kendi ifadelerinden, hiciv şairliğini methiye şairliğine yeğlediği, hatta hicviyeleri sayesinde daha çok para elde edebileceğini gözlemlediği anlaşılmaktadır. Mamafih bir saray şairi için methiye sanatı, asla elden bırakılmaması gereken kritik bir enstrümandır. Beşşâr'ın Basra valilerine, prenslere ve halifelere methiyeler söylediği bilinmektedir. Bu şiirlerinde, genellikle geleneksel kaside biçimi hâkimiyeti sürdürmüş durumdadır. Bu yüzden methiyeleri, ekseriyetle iki veya daha fazla bölümden teşekkül eden çok temalı kasideler olma özelliği arz etmektedir. Beşşâr'ın methiye şairliğinde geleneklere bağlı kalmış olmasının ardında, seleflerinin miras bıraktığı edebî üslubun, dilbilimcilerin yürütmekte olduğu tedvin faaliyetlerinin ve hitap edilen memdûhun resmî beklentilerinin etkili olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abd el-Jalil, J. M. (1943). *Histoire de la littérature arabe*. Paris: Editions G. P. Maisonneuve.
- Barbier de Meynard, A. C. (1907). *Surnoms et sobriquets dans la littérature arabe*. Paris: Imprimerie Nationale.
- Beşşâr b. Burd (1369/1950-1376/1957). *Dîvânu Beşşâr b. Burd*. Muhammed eṭ-Ṭâhir ibn 'Âşûr ve diğerleri, (Haz.). (Cilt 1-3). Kâhire: Matba'atu Lecneti't-Te'lîf ve't-Terceme ve'n-Neşr.
- Beşşâr b. Burd (2007). *Dîvânu Beşşâr b. Burd*. Muhammed eṭ-Ṭâhir ibn 'Âşûr, (Haz.). (Cilt 1). Cezayir: Vizâratu's-Şakâfeti'l-Cezâ'irîyye.
- el-Bustânî, B. (2014). *Udebâ'u'l-'Arab fî'l-'A'suri'l-'Âbbâsiyye: Hayâtuhum, Âşâruhum, Nakdu Âşârihim*. Kâhire: Hindâvî.
- Fâr, M. M. (2009). *Medinetu'l-Ludd: Mevki'an ve Şuhraten ve Niḍâlen*. Beyrut: el-Mu'essesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr.
- Ferrâc, S. M. (1417/1997). *Şu'arâ' Katelehum Şi'ruhum*. Mısır: Mektebetu Medbûlî eş-Şağîr.
- Gabrieli, F. (1937). Appunti su Başşâr b. Burd. *Bulletin of the School of Oriental Studies*, 9(1), 151-163.
- Huart, C. (1971). *Arap ve İslâm Edebiyatı*. Ankara: Tisa Matbaacılık Sanayii.
- el-İşfehânî, Ebû'l-Ferec A. (1429/2008). *Kitâbu'l-Eğânî*. İhsân Abbâs ve İbrahim es-Se'âfîn, (Thk.). (3. bs., Cilt 3). Beyrut: Dâr Şâdir.
- Kufralı, K. (1979). Beşşâr b. Burd. *İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, s. 574-576). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Meisami, J. S. (1985). The Uses of the "Qaşîda:" Thematic and Structural Patterns in a Poem of Bashshâr. *Journal of Arabic Literature*, 16, 40-60.
- Meisami, J. S. (1998). Bashshâr ibn Burd, Abû Mu'âz. *Encyclopedia of Arabic Literature* içinde (Cilt 1, s. 138-139). Julie Scott Meisami ve Paul Starkey, (Ed.). Londra-New York: Routledge.
- Muhtar, C. (1992). Beşşâr b. Bürd. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 8-9). İstanbul: TDV Yayınları.
- Roman, A. (1971). Les thèmes de l'œuvre de Başşâr inspirée par 'Abda. *Bulletin d'études orientales*, 24, 157-226.

- Ruşid, A. (2011). *Beşşâr bin Burd ve Döneminin Şiirindeki Yeri* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- eş-Şafedî, Selahattin Halil b. Aybek (1420/2000). *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*. Ahmed el-Arnâ'ût ve Turkî Mustafa, (Thk.). (Cilt 10). Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâşi'l-'Arabî.
- Schoeler, G. (2008). Beshshâr b. Burd, Abū'l-'Atāhiyah and Abū Nuwās. J. Ashtiany ve diğerleri, (Ed.), *'Abbasid Belles-Lettres* (s. 275-299) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- es-Seyyid, F. S. (1990). *Mu'cemu'l-Elkâb ve'l-Esmâ'i'l-Muste'âra fî't-Târîhi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- Sezgin, F. (1975). *Geschichte des arabischen Schrifttums* (Cilt 2). Leiden: E. J. Brill.
- eṭ-Ṭevâlîbe, A. ve Benî Yâsîn, M. (2016). Vaşfu'l-Mer'e fî Şi'ri Beşşâr b. Burd: Dirâse Taḥlîliyye. *Dirâsât: el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye*, 43(3), 1443-1455.
- Toprak, M. F. (1996). Birer Hiciv Şairi Olarak el-Hutay'a ve Beşşâr b. Burd. *Doğu Dilleri*, 5(3), 39-55.
- Toprak, M. F. (2001). Arap Şiirinde Şehirlere Hiciv. *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 7-15.
- Tur, S. (1997). *Ahtal, Ferezdak ve Cerîr'in Şiirlerinde Medih ve Hiciv* (Yüksek lisans tezi). Harran Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Bölüm 8

IRAKLI DİVAN ŞAİRİ OSMAN

MAZLUM'UN HAYATI VE HOYRATLARI

Şerife ÖZER¹

Hanan Sabah ALBOSLAM²

1 Dr. Öğr. Üyesi Şerife ÖZER, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, soezer@gmail.com, serifeozer@karatekin.edu.tr. Orcid ID:0000-0002-1167-9317

2 Yüksek Lisans Öğrencisi Hanan Sabah ALBOSLAM, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı. hanansabah493@gmail.com. Orcid ID: 0000-0002-1511-5519

Giriş

Irakta Oğuz Türkçesinin kolları, bir Türkmen şehri olan Telafer'den Bağdat'ın güney doğusundaki Bedre bölgesine kadar uzanmaktadır. Oğuz Türkçesi, başta Kerkük olmak üzere ülkenin kuzeydoğusuna doğru yayılmıştır. Türkmen elinin kuzeyinde Türkiye, batısında Dicle Nehri, doğusunda İran sınırı yer almaktadır. Doğudan kuzeybatıya doğru Kerkük, Musul, Telafer hattı Türkiye'nin güneydoğusunda bir Irak Türkmen kuşağı oluşturmaktadır (Gökdağ, 2019: 103).

Türkmenler, bin yıldan beri Irak toprakları üzerinde yaşamakta olup hâlen varlığını sürdüren zengin bir kültürel miras ortaya koymuşlardır. Halk müziği, mimarî, geleneksel el sanatları ve folklor gibi birçok alanda kendi kültürel özelliklerini yansıtan Irak Türkleri, dil ve edebiyat alanında da birçok eser ortaya koymuşlardır. Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin kültür merkezi ve yöresi, ülkede yetişen ve gelişen Türkmen edebiyatının da ağırlık merkezi hâline gelmiştir (Saatçi, 2013: 20).

Irak Türkmenlerin sözlü halk edebiyatının en önemli sözlü edebiyat türü hoyratlardır ve divan şairleri dahi hoyrat yazar, söyler. Hoyratlar, 7 hece ve 4 mısradan oluşan az sözle çok şey söyleme sanatının öne çıktığı bir nazım şeklidir. Hoyratlarda şairler duygularını en derin ifadelerle dile getirirler. Hoyratlar neredeyse Irak Türkmenleriyle özdeşleşmiş bir edebiyat türüdür diyebiliriz. Hoyratın Irak Türkmen halkının yaşamındaki yerini Kerküklü Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı şöyle getirir:

“Hoyratlar her bakımdan Irak Türkmenlerini andırır. Karakterlerini, düşünüş tarzlarını, dünya görüşlerini, hayat felsefelerini, hatta dillerine ve davalarını bağlılıklarını yansıtır. Bunu yalnız dillerine veya içerdikleri anlamlı ifadelerle dayanarak demiyor, sanatsal özelliklerine bakarak söylüyoruz.” (Yanar ve Semin, 2019: XI-XV).

20. yüzyıldan günümüze hoyrat ve mâniler değerini yitirmemiştir ve hâlâ şairler duygularını ve düşüncelerini aktarmak için bu şiir türünü tercih etmektedirler. Hoyrat ve mânilerin her şeye rağmen değerini korumasında en büyük etken şiirlerin içinde barındırdığı düşünce zenginliği, kısa ve öz bir biçimde doğallığı yansıtması, konu çeşitliliğinin oldukça geniş olmasıdır (AWJI, 2018: 40).

Irak Divan edebiyatının en önde gelen isimlerinden olan Osman Mazlum, hoyrat dışında maniler de yazmıştır. Irak Türkmen edebiyatının karamsarlık ve derin acıların temsilcisi olarak tanınan Osman Mazlum'un şiirlerinde sevdâ teması en çok işlenen konudur. Yazmış olduğu cinassız-cinassız hoyratlarında söz sanatlarını başarılı bir şekilde kullanan Osman Mazlum, yazmış olduğu tüm hoyratlarını "Hoyratlar" başlıklı kitabında toplamıştır. Mazlum Türkmen kültürünün taşıyıcısı olarak yayımladığı eserleriyle Irak Türkmencesinin yaşatılmasına, Türkmen edebiyatı ve folkloruna büyük bir katkı sağlamıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde Osman Mazlum'un hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise *Hoyratlar* adlı kitabında yer alan Arap harfleriyle yazılmış 254 adet hoyratın tamamı Türkçe harflere aktararak Türkiye Türkçesine kazandırılmıştır.

Osman Mazlum'un Hayatı ve Edebî Kişiliği

Osman Mazlum 1922 yılında Kerkük'ün İmam Ahmet mahallesinde doğmuştur. Babası Mustafa Bey Bayat boyuna bağlıdır. Mazlum, Molla mekteplerinde Kur'an-ı Kerim'i hatmettikten sonra ilkökul ve ortaokulu Kerkük'te 1940 yılında tamamlamış Liseyi Kerkük'te bitirmiştir. 1956 yılında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olan Mazlum, Irak'ın çeşitli şehirlerinde adliye başkâtipliği görevinde bulunmuştur. Son resmi görevi, Kerkük Adliyesi savcılık niyabetinin kaleminde başkâtipliktir. 1972 yılında emekli olduktan sonra hayatını serbest avukat olarak idame etmiştir. 1978 yılında geçirdiği bir trafik kazası sonucu sakatlanarak tekerlekli sandalyede yaşamaya mahkûm olmuştur (Öbek, 2003: 214). Osman Mazlum, 1995 yılının Temmuz ayında hayata gözlerini yummuştur (Mahmood, 2012: 22).

Mazlum'un bir kız ve iki oğlan olmak üzere üç çocuğu vardır. Şairin büyük oğlu İrfan (D. 1957 - Ö. 1979), küçük oğlu Yalman (D. 1960) ve kızı Manovella (D. 1973)'dir. Eşi Latife (D. 1930) Hanım'dır.

Şairin Eserleri: Şairin çeşitli edebî türlerde yayımlanmış 5 eseri vardır: **Kerkük Hoyratları:** derleme, 3 cilt, Bağdat, 1951. **Gönlümün Defterinden:** şiirler, Kerkük, 1967. **Abdin:** (ağıt), Kerkük, 1972. **Hoyratlar:** Bağdat, 1975 ve **Horozla Hasbîhâl:** Bağdat, 1986.

Halk Edebiyatında Hoyrat Geleneği

Türk halk edebiyatının ilk sözlü ürünlerinden sayılabilecek hoyratlar, genellikle 7'li hece ölçüsü ve “aaba” kafiye örgüsüne sahip kısa ve özlü şiirlerdir. Yapı itibarıyla manilere benzeyen hoyratların Orta Asya’da yaşayan göçebe Türklerin hayvanlarını otlatırken söyledikleri dörtlüklerden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Daha çok dört mısradan oluşan bu şiirler zaman zaman 6 ya da 8 mısra ile de yazılabilmektedir. Çoğunlukla hoyratların baş kısmında eksik heceden oluşan ve cinası belirten bir mısra vardır. Anadolu’da ayaklı (kesik-cinaslı) mani denilen bu tür hoyratlar “tam, mürekkep, mefruk, lâhik, nâkıs, muharref gibi cinaslarla kurulur (Dâkûkî, 1998).

Kanatlı, cinaslı, redifli ve kafiyeli gibi yapısına göre türlere ayrılan hoyratlar, Türkmen halkının aşk, gurbet, keder, sevinç gibi duygularını yansıttıkları ve yüzyıllar boyunca biriktirdikleri değerleriyle tecrübelerini nesilden nesile aktardıkları önemli bir halk ürünüdür.¹

Transkripsiyon Harfleri

آ، ا	a, ā	ص	ş
أ، ا	a, e, ı, i, u, ü	ض	z, d
ب	b, p	ط	t
پ	P	ظ	z
ت	T	ع	‘
ث	S	غ	g
ج	c, ç	ف	f
چ	Ç	ق	k
ح	h	ك	k, g, (ñ)
خ	h	ك	ñ
د	D	ل	l
ذ	z, d	م	m
ر	R	ن	n
ز	Z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	J	ه	h, a, e
س	S	لا	la, lā
ش	Ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	’

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tuzlu, 2014: 221-244; Dâkûkî, 1998.

Kısaltmalar

Age: Adı gecen eser.

s.: Sayfa.

Yay.: Yayınevi

Osman Mazlum'un Hoyratlar Kitabının Transkrip Harflerine Aktarımı

Aşağıda Osman Mazlum'un 1975 yılında Bağdat'ta basılmış olan "Hoyratlar" adlı eserinde yer alan cinaslı hoyratları transkripsiyon harflerle günümüz Türkçesine aktarılmıştır (Mazlum, 1975) .

A

Adam olmaz

Havva hiç adam olmaz

Masa, kasa, andamla

Heryile adam olmaz

Ağyara

Sinemde var âğ yara

Mülkün bayğuşa vakf et

Lâkin şatma ağyara

‘âlemi çigner

O ip ‘âlemi çigner

Kendini bilmez alçak

Döner ‘âlemi çigner

Amani var

Ķelp̄te çok amani var

Ne benim aşıkta sabrım

Ne ‘aşkın amani var

Asude

Bir sözüm var asude

Dört farzı yap şofra get

Yüz sür Ĥacer Esved’e

Avladı

Avçı beni avla’dı

Şaytana kilâv yapar

Bu zamanın evlâdı

Ây âdı var

Haledir aya dıvar

Ây var bir gün şayılmaz

Üstün de ay adı var

Ay Döner

Dört haftede ay dönr

Ĥüsün ĥasretinden

Göznü çatlar, ay Döner

Ay geçer

Buluğ gider ay geçer

Nişanlı olanlarıñ

Her günü bir ay geçer

Ay sene

Hafta bana, Ay señe

Ne ay ben seni gördüm

Olaydı o ay sene

Aya yarı

Gün urar aya yarı

İyi günde süfür gezer
Benzetmem iyi yara

Ayı ben
Çemde gördüm ayı ben
Nışfında ma' aş biter
Nedim böyle ayı ben

Aynadan
Tutulmuştur ay neden?
Yüzünde ki hal seni
Güzel etmiş aynadan

Aynaya
Benzettim ayı neye?
Koy ayna sana baksun
Sen bakma aynaya

Aynayı
Ta 'kib eder ay neyi?
Hüsnün güzelliği
Çatlatmıştır aynayı

B

Babil'e
Hâne hoştur bab ile
Avrupa heyram olub
Tarih burca Babil'e

Bağ zamana
Bağlıdır bağ zamana
Bülbül gülünden geçmez
Getse bağ zamana
Bağa ben
Sen mis aldın bağa ben
Ahımdan güller yanar
Neyce girem bağa ben

Bâğa sen
Ben tonç aldım bağa sen
Gül kurur yaprak düşer
Hor bakarsan bâğa sen

Bâğbân keser
Bâğ yolun bâğbân keser
Gül, bülbül kebini
Kazı yok bâğbân keser

Bâğbândır
Çardağ alçak bâğ bândır²
Bir bağı bağ eliyen
Ağa değil bâğbândır

Bâğbândır
Biz sözümvar bâğbân tur
Güle hizmet eyliyen
Bülbül değil bâğbândır

Bâğbândır
Bâğbân:sadaf bâğbân:dır
Ağa bes defter tutar
Alan, satan bâğbândır

Bağbandır
Gezdir başta bağban dır

Tanıram güllü dal
Benim aslım bağbandır

Bağda gül
Bağda rayhan bağda gül
Va'ız mezcitte âgla
Bahar vakti bağda gül

Bağda gül

Bağda eglen bağda gül
Bağı geçişim bellese
Diken olur bâğda gül

Bâğda var
Bâğbân gözü bâğda var
Bâğ var gül ma‘razıdır
Dikan dolu bâğda var

Bağı nedim
Yaram yok bağı nedim
Bağ benim bar bağbanın
Ben böyle bağı³ nedim

Bağı sen
Bâğbânçı sen bağışen⁴
Bağda bayguş beslediñ
Virân ettiñ bağışen

Balkan’a
Sefer ettim Balkana
Labin bal sömürende
Sanki değer bal kana

Balkan’dadır
Hoş şarab Balkandadır
Lebinde bal bulmuşam
Düşünmem bal kandanadır

Baş⁵ âğırdır
Kemiksizdir baş, âğırdır
((degirmen işiñ görer,
çağçağa baş âğırdır))

Baş âğırdır
Boyundan baş âğırdır
Âdam var başa okur
Âdam var başı âğırdır

Baş olur
Damağ yeri baş olur
Darayı veren kişi
Halayda şabaş olur

Başa kalkar
Bey gelir başa kalkar
Yeme namerd lukmasın
Gün gelir başa kalkar

Bay atlı
Şahısvardır bey atlı
Horyatımı hoş anlar
Yahya Kemal Beyatlı

Bayatdır
En hoş makam bayatdır
Mahallem “mudalladır”
Aşretim Bayattır

Bel zoriyla
Yük kalkar bel zoriyla
Çorak yerde bağ olmaz
Akar su bel zoriyla

Belede kaldı
Gözüm belede kaldı
Yaman vakıt yaman yarla
Başım belede kaldı

Beli nedim
Bağım yok beli nedim
Koluñ âtdım boynuma
O ince beli nedim?

2-zulmeden, sitemkâr.

3-sargı.

4-gözyaşı.

Belleme
Kürek lazım belleme
'alem sevdi şad oldu
Ben çatmışam beleme

Ben aslan
Sen kaplân ol ben arsalam
Türkman şi'rim hoyrattır
Kerküklelyem ben aslan

Beşer dâr
Meyhanede beş er var
Bu zamanda şeytana
Yol gösteren beşer var

Beşer olmaz
Bu sıra beş er olmaz
Hayvana sitre pantul
Giydirsən beşer olmaz

Beşerdir
Benim dostum beşer evdir
Beşer var bir ineştir
Yalnız adı beşerdir

Beşere
Yumşak olur beşere
Ne selam ver ne söz yar
Nemek haram beşere

Beşere
Selam verdim beş ere
Sivrisinek saz gelir
Dirayetli beşere

Beşeri
Yolda gördüm beş eri
Zaman hoş te'dib eyler
Söz almayan beşeri

Beyansız
Nerelisiz bayan siz
Dert demek bize uymaz
Derdi eden beyân siz

Bilmeze
Saķi iyi bil meze
Ne selam ver ne söz yar
Özüñ,sözüñ bilmeze

Bir öpüşe
Lüh lühe bir öpüşe
Göñlümü yâra verdim
Yıllığı bir öpüşe

Bir tamarıñ
Başın ez bir de mâriñ
Bir tamarın meryemdir
Yüsuftür bir tamarıñ

Bir yerde
Bir kuş gördüm bir yerde
Dudağınla gönçe gül
Su içmişler bir yerde

Boz olur
Âğ kirlenir boz olur
Kaşı kebir kesti mi
İki gönül buz olur

Böyle bağ
Yarım ister böyle bağ
Gül açmaz meyve tutmaz
Kavul olsun böyle bağ

Bu 'alem
Kaç renk taşır bu 'alem
Yaz günü kışı ister
Kışta yazı bu 'alem

Bu bağa
Bir kuşum var babbağa
Üzümün Cemşid ögüb
Hırmət eyle bu bağa

Bu bağda
Bizim olsun bu bağda
Bu bağ rindler bağdır
Gel bağban ol bu bağda

Bu bağdan
Yaram kurtul bu bağdan
Zamandar ne hər gördü?
Ben hər gören bu bağdan

Bu bağın
Bu tağındır bu bağın
Mecnun qoqlar gülünü
Leyla eküp bu bağın

Bu bağın
Düğünü kör bu bağın
Ferhad naks et goncasın
Şirin dikmiş bu bağın

Bu bağın
Şarğısı boş bu bağın
Kerem sık toruncunu
Aslı eküp bu bağın

Bu dala
Pestiñ gerek bu dala
Bu dalda çok dikan var
Bülbül qonma bu dala

Bu dama
Qumru konar bu tama
Tama' felek torıdır
Girme şaqln bu dama

Bu damdan
Bir kuş uctu bu tamdan
Qoy tutum zincir zilfiñ
Qurtar olum bu damdan

Bu qazlar
Qassab qoyun buqazlar
Degirmen işin görer
Mingıldar boş buqazla

Bu güne baq
Bu ay'a bu güne baq
Geçene mazi derler
Ayıq ol bu güne baq

Bu güne gönül
Bu ay bu güne gönül
Gün günden biter gelir
Hamd et bu güne gönül

Bu qoyu
O renk açiq bu qoyu
Dibine ip olaşmaz
Heşre uzar bu quyu

Budama
Bir kuş qondu bu tama
Miskiniñ âhından qorq
Yuvasını budama

Burda qal
Burda qıl yok burda qal
Burda şirin tağı var
Gel ferhad'ım burda qal

Burda sen
Oqu şeyhim(Bürde)sen
Bura rındeler köyüdür
Urma hañcer burda sen

C

Cezasını

Bulugdur ceza seni

Dil oldu uydu Halil

Koy çeksun cezasını

Ç

Çi evde

Çi salon yap çi ota

Çi mecnün ol cimecbuür

Çi 'aşık düş ci oda

Çağırır

Çağı sadef çağı dar

Geçti çuħa modası

Bu çağ naylon çağdır

Çağırması

Üç çağır,çağırması

Horyat düzmekten daha

Hunerdir çağırması

Çay kumundan

Cay çaydan çay kumundan

Hak isterse kuluna

Rızık verir çay kumundan

Çemene

Ceylan kaçtı çimene

Leyla cever okun atar

Çi Mecnâna çi mene

Çimenden

Bulağ kaynar çimenden

Leylaleri sorsunlar

Çi Mecnündan ci menden

Çınara

Çi heyvaya çi nara

Kumru boyuñ göründe

(ku ,ku) okur çınara

D

Dal ara

Sîne âra dal ara

Bülbül safâ istersen

Bir dikansız dal ara

Dal da'vası

Gel ediñ dal da'vası

Bülbül dikan üstüne

Açupdur dal da'vası

Dal olmaz

Elif kadem dal olmaz

Bülbüller nazarında

Gül dalı tek dal olmaz

Dalda olur

Gül cumbut dalda olur

Zülfüñ avçı göz tanır

Yüzüne dalda olur

Dalda yeri

Bülbül ol dalıda yeri

Felek bir evi yaksa

Burağmaz dalda yeri

Daldalanım

Bülbül dal tolanım

Zilfiniñ kölgesinde

Bir yer et daldalanım

Daldalanır

Bülbül dal tolanır

Leyleler kölgesinde

Mecnünler daldalanır

Dalı nidim
Tağatsız dalı nidim
Cumbutsuz, gülsüz barsız
Tıkanlı dalı nedim
Dalları
Medle uzat dalları
Bağban kes odun éle
Gülsüz yarsız dalları

Dam nedir
Çardağ nedir tam nedir?
Rağib bu dama düşsün
Onda bilsün dam nedir

Dama bir gün
Git oyna dama bir gün
‘Alemçin tor kıranlar
Düşerler dama bir gün

Dama girme
Karanlık tama girme
Uyma eller sözüne
Âdanma dama girme
Dama kıoyar
Yarçığı tama kıoyar
Et lükması aldatır
Bazları dama kıoyar

Damından
Seslen mescit tamından
Reğib damından ziyad
Şağın dostlar damından

Dara meni
Karıbağ geç darmanı
Bu ‘aşk bu dinden dönmem
Çekseler dara meni

Değersizler
Ok cana değer şızlar
Değerli dost kadrini
Ne bilir değersizler

Dehri yara
Nazar kıil dehre yara
Dehrin vafası yoktur
Benzetmem dehre yarı

Deme bağban
Âğaya deme bağban
Yaşım bağını şulâr
Şal şuyuñ deme , bağban

Deryasına
Hoş kürde diyer
Dür ,horyat isterseñ tüm
Muhabbet deryasına

Deryasında
‘ibret var diger “yasın”de
Kâlbi şaf olan yüzer
Muhabbet deryasında

Dil tolanır
Kolda mendil tolanır
Her sözü taşdıq etme
Âğızda dil tolanır

Dilde var
Yarın ‘aşkı dilde var
Dil var baldır yalarır
Kesilmeğe dilde var

Dilim yar
Toğrı söyler dilim yar
Dil başın belasıdır
Kes dilimi dilim yar

Dişi nedim
İç virân tışı neydim
Şeker lebiñ sümürdüm
O inci dişi nedim

Düz adamlar
‘âk sudañ tuza damlar
Cenette beglik safar
Dünyada düz adamlar

Düz olmaz
Şirin sudan tuz olmaz
Eğri biten bir ağaç
Bar tutsada düz olmaz

Düz yolu
Bağdat yolu tuz yolu
Yollar çorak vakit gece
Fark etmez düz yolu

Dünyadan
Geç alfe dön yadan
Kim memnün ola getmiş
Bu yalancı dünyadan

Dünyasına
“Taha”dan dön “Yasin”e
La’net bu fâni ‘ümrüñ
Uzun, dünyasına

Dünyasını
Tertil et dün “yasin”e
Her gelen veren görmüş
Bu miñnet dünyasını

Dünyayı
Fırlat okı dün yayı
Ğamsız beşer bulunmaz

Dört gezerseñ dünyayı
Düşü nedim
Su saguk düşü nedim
Memeñ toruncudur sıkıttım
O bayâz döşü nedim

Düz adamdan
Ser ettim Tuza damdan
İtgin gönül ayrıyma
Doğru yol düz adamdan

Düz adamlar
((Âk su))ak tuza damla
Sağbet et al ver ele
Ortağ ol düz adamlar

Düze bilmez
Dil derde düze bilmez
Aslı kazzaz olmayan
Dür inci düze bilmez

Evladı⁶
Şehirstanı avladı
İlleri taklid eder
Bu zamanıñ evladı

Evladına
Taparam ulu dine
Babanın seyyiâtı
İrs olur evladına

Evladına
Malı ne evladı ne
La’net iyi babanıñ
Nahelef evladına

G

Geçen günü
Ay göre geçen günü
Kâ'inât havl eylese
Döndermez geçen günü

Gönü tanır
Müneccim gönü tanır
Niğâbsız çıkma çöle
Hüsnünden gün utanır

Gözle beni
Avladın gözle beni
Bülbülü şeydâ bağda
Sen gül ol gözle beni

Gözle beni
Yandırdın gözle beni
Ben gözün düşünüyem
Bağ baña gözle beni

Gözü nedim
Kelbimde közü nedim
Zilfiñe gönlüm asdım
O alu gözü nedim?

Gül âhı
Dedem koyar külâhı
Bülbülüñ teriñ tökmüş
Hâr sitemi gül âhı

Gül âhı var
Dervişin külâhı var
Bülbül berhürdâr olmaz
Ardıca gül âhı var

Gül eşeri
Bülbül ver güleseri

Bağıma hâzan urdu
Koymadı gül esei

Gül oper
Yaprak olup güle per
Bülbülüñ 'adetidir
Seher vaktı gül oper

Gül tamarı
Kim görmüş güde mârı
Yüzünde gül hoşusu var
Sende var gül tamarı

Güle geldi
Yar bize güle geldi
İlerin zârı düşmüş
Benim ki gele geldi

Güle yarı
Bülbül sun güle yarı
Gül dikandan utanmaz
Benzetmem güle yarı

Gülerem
Bülbül olmuş güle ram
'alem zavkinden güler
Ben derdimden gülerem

Gülesen ⁷
Yurd benzersin gülesen
Geçer bu kış mevsimi
Bahar gelir gülesen

Gün âhımdan
Hudâ'm geç günahımdan
Tağları duman tutmuş
Tutulup gün ahımdan

6-gülersin.

Günâhı var
Göglerde gün âhı var
Koy oda yansun gönlüm
Çok suç, çok günâhı var

Güne yarı
Ây bakar güne yarı
Gün gülde çıplak
Benzetmem kıza yarı

Güne yarı
Ây bakar güne yarı
Gün pirvasiz tolanır
Benzetmem güne yarı

Günü gelir
Yar cuma günü gelir
Gel o hanım başına
Üstüne günü gelir

Günüdür
Kadın hasmı gündür
Kıfte ,mıs vakti geçti
Daylon,naylon gündür

H
Hala ben
Söyle neydim hâla ben
Kafir zünnarı zülfe
Bend olmuşam hala ben

Hâlâ ben
Çar etmedim hâle ben
Mecnun kaçtı kurtuldu
Mübtelayım hâlâ ben

Hiç ölmezsin
Sa 'i ettseñ hiç ölmezsin

Dünyañin böyle çalış
Şanki sen hiç ölmesin

Huya gider
Avçı ayuya gider
Haydan gelen bir servet
'akıbet huya gider

İncidir
Bu boyunbağ incidir
İncitme kırınçayı
Allah seni incidir

K
Kan ala
Vapur girdi kanala
Yüzüne sülük salma
Koy dudağım kan ala

Kan sizar
Kana mehtac kınsız er
Yaram 'aşk kan yarasızdır
El bağlasa kan sizar

Kanda ben
Kanda cânân kanda
Lebinden şeker allam
Gittmem semerkende ben

Kargalar
Bağa konar kargalar
Bal ayı olur olmaz
Kayın ânna kargalar

Kaşı nedim
Nakşı, nakşası nedim
Göbeginden şu içtim
O hilal kaşı nedim?

Ğava Dönr

Büksen mulava döner

Ğatta kebin kesilir

Ğız oğlan ğava Dönr

Ğaza yara

Ğuyuya ğaza yara

Ğaz gülde çıplak çimer

Benzetmem ğaza yarı

Ğazan bilir

Od yanar ğazan bilir

Ğuyunuñ deriliğñ

Ğuyunu ğazan bilir

Ğazanmaz

Gece göle ğazı inmez

Maysı ğaram olan

Kârkesbinde ğazanmaz

Keçe külâh

Çiyme sen keçe külâh

Başı ğaza taşından

Şaklamaz keçe külâh

Kel'esidir

Ğam,hicran ğalasıdır

Bağtünssarın âsarı

Kerkük'ün kel'esidir

Kerkük'ün altı "ğula"

Âl kitap git okula

Ğağğın yüzü gülümser

Emrini tutan ğula

Kılavçıdır

Bülbül yok gül avçıdır

Bu zaman çok dostu

Yalançı kılavçıdır

Kirâçı

Sulu yuğur kiraçı

Evvel kirâ alırdım

Şimdi oldum kirâç

Kirâçısı

Canda var kir acısı

Cöñlüm de sükün olmaz

Âh vâhdırm kirâçısı

Kirâçısı

Canda var kir acısı

Cöñlüm de sükün olmaz

Âh vâhdırm kirâçısı

Kirâsını

Pâslatır kir âsını⁸

Göñlümü yâra verdim

Yad aldı kirâsını

Kiraya verdim

Âhdan kir aya verdim

Yâr tutmadı göñlümü

Yâda kirâya verdim

Ğuran damı

Yap mi'mar ğuran tamı

Şeytanlar ğurabilmez

Reğibler ğuran damı⁹

Külaha

Serpme yârım gül âha

Ğağ yarın göñül ara

Bağmaz keşkül külaha

7-demir.

8-tozak, tor.

M

Malı¹⁰ olmaz

Mülukiñ malı olmaz

Âltın köşktı beslesn

Kevi kuş malı¹¹ olmaz

Merdânedır

Gam, cefa, merde nedir

Âsmandan taş yağarsa

Merdâne merdînedır

Meydan alır

Ser neş'e meyden âlır

Zaif yoşulur gider

Qıvatlı meydan alır

Meze gönül

Mestim ver meze gönül

Ne yoldaş ol ne komşu

Özün bilmeze gönül

Miyan beşer

Çağırın miyan beşer

Rabbini nece bilir

Özüñ bilmiyen beşer

Mudası

Hoştur tennür modası

Va' ız sen de 'aban at

Geçti 'aba modası

N

Nar ehli

Şehribanlı "Nar"ehli

Leyle Mecnun yolunda

Qıyru qazar Nar ehli

Ne biter

Yaş ne erir ne biter

Rüh çıkısa, yüz örtüsüyle

Şaç yolmaştan ne biter

Ne biter

Qıru hiştan ne biter

Dünya ipi bir iptir

Ne şarılır ne biter

Ne çalışır

Bu hersiz ne çalışır

Mitreçe iyi bılır

Zurnaçı ne çalışır

Ne kazandı

O kazan ne kazandı

Gönül yapan hec etti

Dıl kıran ne kazandı

Neme yara

El benim neme yerar

Hâk_i pâyıñ saqlaram

Gözümde neme yarar

Neyneva

Hoş çalışır ney nevâ

Qendim şark emcadınıñ

Tizkarıdır Neynev

O

O dalimde

Zal olup o dalimde

Bülbül'le teht olacak

Bulunmaz o dalimde

9-ehli.

10-vahşi.

O gül şimdi
Yigit ol ögül şimdi
Bülbül yarasın bağlar
Bulunmaz o gül şimdi

O gül yar
Hâra olup o gül yar
Böyle ıalkı böyle otur
Her maıamda ögül yar

O güne gün
Düşüb ay öğüne gün
Ne gün ben yarı görrem
Diyerem o güne gün

O günü
İyi yâdla o günü
Yaradan başka kim alır
Gönülde ğam ögünü

O kıazan
Kış yaz ister o kıazan
Burda Salih ‘amel yap
Cennette git ev kıazan

O kulu
Azda eyle o kulu
Yüzüñ ‘aşk kitabıdır
Köyün sevda okulu

O Kulu
T‘ciz etme o kulu
Hüsnünüñ meyhanesi
‘Aşıklarıñ okulu

Oıu baña
Aı kitâp(kıtabın)oıu baña
Sinem ,ğam kıalkanıdır
Kar etmez oıu bana

Oıu baña
Aı destanı oıu baña
Oıu gemim giderir
Koy atsun oıu baña

Oıu sen
Aı kıabın oıu sen
Sinemede yer kıalmadı
Ne âtarsın oıu sen

Okuldan
‘irfan öğren okuldan
Bir kıol düz yoldan dönse
Hakta döner o kıuldan
Olursun
Çalış ‘âlim olursun
Âhıretçin böyle kıoş
Şanki yarın ölürsün

P

Perde olur
Cuunbutlar perde olur
Bir mansıb bir de dina
Her ‘aybe perde olur

R

Rızaya
Çalış kıakkı rızaya
"Mazlum" bir fatiha ver
Reşe küle Rızaya

S

Saf olur
Raım olur insâf olur
Benim dostum odur kim?
Ğıyabımda saf olur
Savabı
Su toprağı su âbı
Mıskin yetim okşıayan

Qazanır hec şauabı

Sayasında

Yar inci şaya sında

Kerkük parış olacağ

Petroli sayısında

Si şerdir

O şer bencesi şerdir

Beşeriñ hisap etsen

Avuçt ikisi şerdir

Silin günden

Gözyaşım silin günden

Qayın ânna mırıldar

Kebin kesilen günden

Sökerler

Tam Deregiñ sökerler

Beş gün geçmez meyyiti

Mirashorlar sögerler

Sürme göze

Çekilir sürme göze

Namerd kör göz açarsa

Dermanın sürme göze

Ş

Şekerde var

Çayda var, şekerde var

Lebiñ şirinliğı

Ne bal ne şekerde var

T

Takını

Gözet sabah Takını

'enkbut mahlaç edüp

Kıranın taqını

Tam nider

Qallaç kuşa dam nider

'izra 'il gögse binse

Qasa,masa,şam nider!

Tamanı

Avçı kurb damna

Yaşamla çamur yuğur

Suvağ it 'aşk şamna

Şamı neder

Av bilmaz damı nider

Dünyadan göç eyliyen

Evladı şamı neder?

Tamı sen

Avçı kurdun damı sen

Gönlümde belaş otur

Şutma başka şamı sen

Tapıyor

Gönlüm haqı tapıyor

Davvul çalan hoş bilir

Kim hoş heley tapıyor

U

Uçanda

Şa 'âmı yi uç anda

Hağ gazab etse keser

Keser kul rızqını uçanda

'ümre yarı

Vuslattır 'ümre yarı

'ümründen bızır çokdır

Değişmem 'ümre yarı

V

Vafalı ara

Gördü vafalı ara

Evvel özün vafî ol
Sonra vafalı ara

Ver meze gönül
İçtim ver meze gönül
Sende merheba etme
Selam vermeze gönül

Veren sen
Âlan sensin veren sen
Gâh olur bize dersin
Gâh edersin vîrân sen

Y
Yad ayağı
Mumu yağ ya da yağı
Bir bağı viran eyler
Yad eli yad ayağı

Yâd beni
Seher ile yâd beni
Bağban iken kuş koğan
Etti bağda yad beni

Yâd beni
Dosta etti yad beni
Yâr köyünde beg ettim
Bir kul etti yad beni

Yad elinde
Üt bülbül ya dalında
Bir diyar mezâr olsun
Kalmasın yad elinde

Yad elinden
Uç bülbül yad elinden
Yudumu can verirse
Mey içme yad elinden

Yad eline
Kon bülbül yad eline
Bir göze tana düşsün
Bağmasun yad eline

Yâd eyler
Yarım beni yâd eyler
Dost evin balta yıkmaz
Virân etse yad eyler

Yad olur
Geçen günler yad olur
Kül o hûmar başına
Ki sâkısı yad olur

Yada ben
Bir gün düşmem yada ben
Öz kanımda kavrulurum
Boyum eğmem yada ben

Yada ben
Kaddıñ gördüm yada ben
Allah başım taş etsin
Baş eğersem yada ben

Yada gönül
Yüz verme yada gönül
Varıñ bariñ yağıyse
Düşmesin yada gönül

Yadla gönül
Yar olma yadla gönül
Leyle Mecnün yolunda
Sen beni yâdla gönül

Yana gönül
Dönmüş bir yana gönül

Çakmak çakma kav olub
Korkaram yana gönül

Yar okudur
Sinemde yar okudur
Baña 'aşk elfabesin
Helvette yar okudur

Yâr oturmaz
Kân sızar yara tırmaz
İller gönlüm karardub
İçinde yâr oturmaz

Yarı var
Saği baña yarı ver
Dünlalar senin olsun
Yalnız baña yarı ver

Yarın sen
Neyin gördün yarın sen
Bu gün bağ belliyorsun
Bellenirsen yarın sen

Yarın seni
Yadlıyor yarın seni
Bu gün gördüm ne ma'lum
Görem yarın seni

Yarına
Selam söyle yarına
Bu gün biten bir işi
Bırakmasın yarına
Yasine
Hoş kulâk âş Yasine
Karun Benim diyenin
Halk gidiyor yasına

Yasını
Ezber eyle "yasın"ı
Hazaran "karon"larm
Körler tutar yasını

Yaya gönül
Ok olub yaya gönül

Bu bahıtle gelmeseydi
Bu bed dünyaya gönül

Yaya gönül
Okudun dâñ yaya gönül
Hağ yolu varken malıñ
Satma dünyaya gönül

Yaz baña
Bahar sana yaz bana
O kalem kaşlarıñla
Bütün derdin yaz baña

Yaz beni
Bahar seni yaz beni
'aşıklar defterinde
Ser lavhede yaz beni

Yazılanı
Bağ gezere yaz yılanı
Başıma geleni bil
Alımda yazılanı

Yele verdi
Yıl ömrün yile verdi
Felek umid harmanım
Savırdı yele verdi

Yerinde
Bir söz söyle yerinde
Süleyman,Daraların
Yeller eser yerinde
Yok sulu
Sade mey ver yok sulu
Toy bayram adı gelse
Gam, ya's, basar yoksulu

Yoksuladu
Yad olmaz yoksul adı
Dünyanın gamı kahrı
Yarsızla yoksuldadı

Yoksuldan
Sağdan mey gez yok soldan

Kış, bayram ,tay derdini
Sor fakirle yoksuldan

Yoksulu
Sil kaşığı yok sulu
Bayram günü matemdir
Fakir ile yoksula

Yoksulu
Dim yerim var yok sulu
Zenginler görmez olup
Ya Rab sen gör yoksulu

Yoksulu
Kireç yoğur yok sulu
Elvarlı çignin siler
Yâd eylemez yoksulu

Yoldaş ara
Ser ettim yolda şere
Dar geçit dar vakıta
Bir emin yoldaş ara

Yoldaşı neyler
Epe yoldaşı neyler
Yol yakın emin olsa
Yolcu yoldaşı neyler
Yoldaştan
Geçilmiyor yol daştan
En büyük taş adama
Gelir en sık yoldaştan

Yüz çınara
Yüz Effğan yüz çin ara

Uzun boyuñ değışmem
Yüz serv yüz çınara

Yüz oper
Zilfüñ olup yüze per
Dudağın ‘adetidir
Lep sümürür yüz oper

Yüz yada
Bir yar değer yüz yada
Çalinsun teñşaire
Çevirirsem yüz yada

Yüzde sen
Ellide ben yüzde sen
Tarılsın yine burağ
Haya biri yüzde sen

Yüze sen
Elliye ben yüze sen
Yüzün kırşandan ağdır
Kırşan urma yüze sen

Yüzü nedim
Dert geçti yüzü nedim
Halıñ tavâf eyledim
O mushaf yüzü nedim

Z
Zaman bağı
Talaş bir zaman bağı
Ne bağı âl belaya kal
Ne eyle zaman bağı

Sonuç:

Irak Türkmen klasik edebiyatının önemli şairlerden olan Osman Mazlum zellikle Kerkük Türklerinin 20. nemli bir kültür taşıyıcısıdır. Mazlum, yayınladığı eserlerle Türkmen Edebiyatı ve Folkloru üzerinde önemli bir etki sağlayıp bu kültürün devamında önemli bir rol oynamıştır. Mazlum, divan edebiyatı şairi olduğu için hoyratlarında yabancı kelimelere sıklıkla rastlanmaktadır. Osman Mazlum, yazmış olduğu cinaslı ve cinassız hoyratlarında edeb sanatları da ve manilerinde milli ve sosyal konularını ustaca dile getirmiştir. Divan şairi olarak n salmış Osman Mazlum hoyrat yazmakta da büyük başarı elde etmiş ve hoyratları Irak Türkmen halkı tarafından sevilerek okunmakta söylenmektedir. Hoyratların bir nevi anavatanı sayılan Irak Türkmen edebiyatında da hak ettiği yeri almıştır. Bu alışmanın Irak Türkmen kültürü ve edebiyatı araştırmacılarına katkıda bulunmasını umuyoruz.

Kaynakça

ب. بغداد، (1975) مظ لوم، ع ثمان

..... (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

A.Yanar ve İ. Semin (2019). *Irak Türkmen Edebiyatında Çağdaş Hoyratçılar*. Ankara: Berikan Yayınları.

AWJI, A. O. J. (2018). *Irak Türkmen folklorunda Ata Terzibaşı'nın yeri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Ankara.

Dâkûkî, İ. (1998). “Hoyrat”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hoyrat>.

Gökdağ, B. A. (2019). *Telafer Ağzı*. Karadeniz Araştırmaları, 16(61): 102-119. Erişim adresi: http://www.karamdergisi.com/Makaleler/1323485744_09.%20Bilgehan%20Ats%c4%b1z%20TM.pdf.

Mahmood, A. H. (2012). *Osman Mazlum ve Divançesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Öbek, A. İ. (t. y.). 20. Asırda Kerküklü Bir Divan Şairi Osman Mazlum. *Türk dünyası dil ve edebiyat dergisi*, (5): 214-222. Erişim adresi: <https://www.tdk.gov.tr/sureli-yayinlar-veri-tabani/>.

Saatçi, S. (2013). *Türkmen Dağarcığı* (Terzibaşı'nın ölümsüz eseri yayımlandı). *Kardaslık dergisi*, (60): 20-23. Erişim adresi: <http://www.kerkukvakfi.com/sites/default/files/documents/kardaslik60.pdf>.

Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, M., Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg.

Tuzlu, S.M. (2014). Irak Türkmen sözlü halk edebiyatında horyatın edebî ve musiki yapısı. *Folklor/Edebiyat*, 20(80): 221-244. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/255710>.

Bölüm 9

MANZUM MEKTUP YAZMA GELENEĞİNİN BİR ÜRÜNÜ OLARAK MEKTÛBÂT-I MANZÛME

Bilal ELBİR¹

¹ Bilal ELBİR, Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, bilal.elbir@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8865-1240.

Giriş

Mektup insanlar arasında öncelikle bir haberleşme aracı olarak kullanılmıştır. Edebiyatçıların, devlet adamlarının birbirlerine yazdıkları mektuplarda dil ve içerik elbette değişmektedir. Bazı mektuplar tarihi bir belge niteliği de taşımaktadır. Dünya edebiyatlarının genelinde mektubun edebî bir tür olarak yer aldığı görülür. Mektup, “Yazılı nesne, yazılmış şey” demektir. Kelimenin Farsçası “nâme, Türkçesi betik, bitig”dir. İnsanlar arasında haberleşmeyi, bilgi ve düşünce alışverişini sağlayan bir edebî türdür (Ersoylu vd. 1986, VI, 231).

Klasik Türk edebiyatında manzum ya da mensur yazılmış birçok mektup örneği bulunur. Bu mektupların bir kısmı divanlarda, bir kısmı mecmularda, bir kısmı da mesnevilerde yer almıştır. Orhan Şaik Gökyay’a göre bir kişiye gönderme amacıyla yazılmamış olan eserler mektup kategorisinde değerlendirilmemiştir. Mesnevilerin içerisinde yer alan mektuplar bundan dolayı Gökyay’a göre manzum mektuplar kategorisinde ele alınmaz (Gökyay, 1974: 17-22). Mektûbât sadece mektuplardan oluşan eserlerin genel adıdır. Literatürde bu adla birçok eser yazılmıştır. Mektuplar içeriklerine ve özelliklerine göre farklı isimlerle adlandırılmışlardır. Dostluk, kardeşlik içerikli mektuplara; muhabbetnâme, meveddetnâme, uhuvvetnâme; astın üste yazdığı mektuplara da; arıza, şukka isimleri verilmiştir (Ersoylu vd. 1986, VI, 232).

Türk edebiyatında ilk manzum mektup örnekleri olarak Şeyhî’nin Hüsrev ü Şirin’inde, Ferhad’ın ölümü üzerine Hüsrev’in Şirin’e ve Meryem’in ölümü üzerine de Şirin’in Hüsrev’e yazdığı taziye mektuplarını, Fuzulî’nin Leylâ vü Mecnûn’unda, Taşlıcalı Yahya Bey’in Yusuf u Züleyhâ’sında, Şeyh Gâlip’in Hüsn ü Aşk’ında, Keçecizade İzzet Molla’nın Mihnet-Keşan’ında Farsça ve Türkçe olarak yazılmış mektupları saymak mümkündür (Tansel 1964, 390). Klasik edebiyatımızda manzum mektuplar dışındaki mektup örneklerine Yahya bin Mehmed El-Kâtib’in Menâhicü’l-İnşâ, Ahmed-i Dâ’î’nin Teressül’ü, Şeyh Mahmud bin Edhem’in Gülşen-i İnşâ, Mesîhî’nin Gül-i Sadberg eserlerinde yer verildiği yapılan bir çalışmada belirtilmiştir (Derdiyok, 1997: 665).

Mektup yazarken genellikle nesir tercih edilmiş olması mektubun iletişim aracı olmasıyla ilişkilidir. Manzum mektuplarda sanatçı, nazım biçimi, vezin ve kafiye gibi şekil özelliklerini göz ardı edemez. Tarihî gelişimine bakıldığında mektubun, her zaman haberleşmeyi sağlamak amacıyla kullanılmadığı, sanat göstermek amacıyla mektup türünün anlatım özelliklerinden yararlanıldığı görülür. Manzum mektuplarda edebî sanatların daha yoğun kullanılmasından hareketle edebîliğin öne çıktığını söylemek mümkündür.

Fenârî Mahmud Kemâleddin ve Eserleri

Mahmud Kemâleddin Fenârî hakkında bilinenler sınırlı olup 1863 yılında bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan ve önceleri Yenişehir-i Fenar adıyla bilinen Yenişehir’de (Larissa) doğduğu bilinmektedir (Avcı, 2019: 897). Osmanlı Müellifleri’nde Mehmed Tâhir’in Yenişehirli olduğunu belirttiği Mahmud Kemâleddin, Golos eşrâfından Ömer Ağa’nın oğludur (Bursalı Mehmed Tâhir, 1333: 401). Golos’ta eğitimine devam eden Mahmud Kemâleddin babası vefat ettikten sonra annesinin memleketi Yenişehir-i Fenar’a taşınırlar. 1882 Yılında Bursa’ya taşınan Fenârî, hemşerisi Emrî Efendi’nin yayınladığı Nilüfer ve Fevâ’id mecmualarında başyazarlık yapmıştır. Murad Emrî Efendi’nin Mahmud Kemâleddin’e saygı duyduğu ve edebî olarak birbirlerini etkiledikleri söylenebilir (Öztahtalı, 2009: 50-58).

Cerîde-i Havâdis, Tercümân-ı Hakîkât, Sa’âdet ile Berk gibi gazete ve mecmualarda yazdıkları yayınlanmıştır. 15 Rebiülevvel 1304/1888 senesinde Bursa’da yirmi beş yaşındayken vefat etmiştir. Molla Fenârî’yle ilgili yapılan bir tez çalışmasında Mahmud Kemaleddin Fenârî’nin bu aileyle ilişkisinin kesin olmamakla birlikte Fenârî nisbesi kullandığının görüldüğü belirtilmiştir. Bu tez çalışmasında Mahmud Kemaleddin Fenârî’ye ait olmayan bazı eserlerin kütüphane taraması sonucu kontrol edilmeden yazara ait gösterilmeleri gözden geçirilmelidir (Saraçoğlu, 2009: 42).

Mahmud Kemaleddin Fenârî’nin eserleri; *Âsârım-Terâne-i Tıflâne* (1888), *Âsârım-Nevâ-yı Şebâb* (1888), *Âsârım-Mektûbât-ı Manzûme* (1888) sırasıyla yayınlanmıştır. Mahmud Kemâleddin Fenârî çok genç bir yaşta vefat ettiği için hayatta bütün söylemek istediklerini dile getirebilen bir sanatçı olamamıştır. Mahmud Kemâleddin Fenârî hakkında şu ana kadar lisansüstü bir tez çalışması yapılmamış olup eserleriyle ilgili yapılan araştırmalar da sınırlıdır.

Yapılan ilk çalışma “19. Asır Şairlerinden Mahmud Kemaleddin Fenârî Ve Bazı Hatıraları” başlığını taşımaktadır. Eser, “Balkanlarda Edebî İlişkiler ve Dil” başlığını taşıyan bir kitabın bölümü olarak basılmıştır. Araştırmacı çalışmada Nevâ-yı Şebâb adındaki eserinin sonunda yer alan bazı hatıralardan yola çıkmıştır. Çalışmada Fenârî’nin kısaca hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra hatıraları ve bu hatıraların Türk kültür tarihine katkıları üzerinde durulmuştur (Avcı, 2018: 33-58). Fenârî’yle ilgili ikinci çalışma aynı araştırmacıya aittir. “Yenişehirli Mahmud Kemaleddin Fenârî’nin Bursa’ya Göçü Ve Bursa’ya Dair Bir Methiyesi” adlı çalışma, VII. Uluslararası Balkan Araştırmaları Sempozyumu’nda sunulan bir bildiridir. Bu çalışma, Terâne-i Tıflâne adlı eser temel alınarak yapılmıştır (Avcı, 2019).

Mektûbât-ı Manzûme

Mektûbât-ı Manzûme, Mahmud Kemâleddin Fenarî'nin Âsârım başlığı altında yayınlanan üçüncü eseri olup Bursa'da 1888 yılında Ferâizcizâde Matbaasında basılmıştır. Eserde bir mukaddime ve 10 tane manzum mektup bulunmakta olup 26 sayfadan müteşekkildir. Mektûbât-ı Manzûme adlı eserin kapağında şu manzum ifade yer almıştır.

Kaldırub perde'-i reşki nazarından hâsid

Kudret-i tab'ımı seyr eylesün âsârımdan

Bu ifadeleri Fenarî'nin kendisini çekemeyenlere karşı sesini duyurma isteğinin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Mektûbât-ı Manzûme'de yer alan mukaddimede sanatçı kısaca bu eseri yazma sebebini ortaya koymuş, bu çalışmanın birinci cüz olduğunu belirtmiştir. Çok genç denilebilecek bir yaşta vefat ettiği için diğer cüzleri yayımlamaya imkân olmamıştır.

“Âsârımuñ üçüncü ‘adedini teşkil edecek olan "Mektûbât-ı Manzûme"min şu birinci cüz'ini hâvî bulunanları hepsi de birer tecrübe'-i hâme olmak üzere kaleme alınmış şeylerdir ki şüret-i tanzîmleri de bu hâkîkati ‘arz ider. Hatta bu ehemmiyetsizlikden ötüri en çoğunun mesûdâtı gâretzede'-i dest-i ‘adem olmuş gitmiştir. Şu yakînde mecmû'a'-i mekâtibin keşret-i intişârı bu bâbda bende de bir ârzü-yı tertîb hâşıl itdi; bu şevk-i tabî'î ile kütübhâne-i evrâkıma mürâca'at itdim; bulabildigim parçaları bir araya getirerek şöyle bir cüz' meydana geldi” (s.2).

Mektûbât-ı Manzûme adlı eserde kullanılan vezinlerle, beyit/bent sayılarını içeren tablo aşağıda verilmiştir. Toplam 10 şiirde 3 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. En uzun manzum mektup, 34 beyitle yazılmış olan 6 numaralı şiirdir. En kısa manzume ise, 12 beyitle yazılmış olan 7 numaralı şiirdir. Eserin tamamında 195 beyit ve 5 bent yer almıştır. Manzumelerin dokuzu mesnevi, biri murabba biçimiyle yazılmıştır.

Şiir Numarası	Kullanılan Aruz Vezinleri	Beyit /Bent Sayısı
1	Mef'ûlü Mefâilün Fe'ûlün	25 Beyit
2	Mef'ûlü Mefâilün Fe'ûlün	23 Beyit
3	Fe'ilâtün Mefâilün Fe'ilün	5 Bent (4'lük)
4	Fe'ilâtün Mefâilün Fe'ilün	16 Beyit
5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâilün	13 Beyit
6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâilün	34 Beyit

7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâilün	12 Beyit
8	Mef'ûlü Mefâilün Fe'ûlün	24 Beyit
9	Fe'ilâtün Mefâilün Fe'ilün	30 Beyit
10	Mef'ûlü Mefâilün Fe'ûlün	18 Beyit
Toplam		195 Beyit/5 Bent

Tablo-1 Mektûbât-ı Manzûme'de Kullanılan Vezinler ve Beyit/Bent Sayıları

Eserin Muhtevası

Mektûbât-ı Manzûme'nin * 1 numaralı manzumesi Muallim Nâcî için yazılmıştır. Sayfanın altında "Hâce-i Büzürgvârım "Muallim Nâcî" Efendi Hazretleri'ne Cevâb-nâme-i 'Âcizâne" ifadeleriyle not düşülmüştür. Manzumenin girişinde Muallim Nâcî övülerek yüceltilmiştir. Yenişehir Rüşdî Mektebi'nde okuduğu sırada Yenişehir'de bulunan Muallim Nâcî Efendi'den ders aldığı bilinen Fenarî'nin Muallim Nâcî etkisinde kaldığının bir işareti olarak değerlendirilebilir (İnal, 1999: 1198- 1202).

Ey hâce-i mazhar-ı me'âlî

Ey server-i zümre'-i e'âlî

Bir hâcesisin bütün cihânın

Faḥr âverisin süḥanverânın

Sen merdüm-i çeşm-i şâ'irânsın

Zîrâ ki mu'allim-i beyânsın (s.4)

* Eserin muhteva incelemesi yapılırken sadece Mektûbât-ı Manzûme adlı eserden alıntı yapıldığı için sayfa numaraları (s.) şeklinde belirtilmiştir. Alıntı yapılan eser kaynakçada aşağıdaki gibi yer almıştır.

"Mahmud Kemaleddin Fenarî (1304). Âsârım: Mektubat-ı Manzûme, Yayımlayan: Murad Emrî, Bursa: Ferâizci-zâde Matbaası, 26 s., Aded:3."

Muallim Nâcî'nin eserin yazıldığı dönemlerde gençliğin yetişmesine katkı yaptığı bu manzumede vurgulanmıştır.

Sâyende yetişdi nev-nihâlân

İnkâra bu hâli var mı imkân

Şâkird-i mu'allim intisâbım

Müstağrak-ı fahr-ı bî-hesâbım

Kâfî baña hep bu mazhariyyet

Bi'llâhi cihân deger sa'âdet (s.4)

Manzum mektupta Muallim Nâcî, Allah'ın bir armağanı olarak görülmüş, hakkında dua edilmiş ve iyi niyet temennileri dile getirilmiştir.

Luţfunla cihânda müstedâm ol

Her vechle nâ'il-i merâm ol

Cism-i edebiñ revânısın sen

Hakkıñ bize armağanısın sen

Feyz-âver-i 'âlem-i edebsin

A'lâ-yı lisâna sen sebebsin

Ey 'ömr-i mu'allim imtidâd it

Ey feyz-i mu'allim iştidâd it

Hâmem ile hem-du'â zebânım

Yâdıñla geçer bütün zamânım (s.5)

Manzum mektupların 2 numaralı olan bir tebriknâmedir. Sayfanın altında düşülen not şu şekildedir: “Birâderân-ı Vatandan “Nev-heveslik” Müellifi Ahmed Cemâl Beyefendi’ye Cevâb-nâme-i Tebrik-âmiz”. Mahmud Kemâleddin kendisi gibi genç bir sanatçı olan Ahmed Cemâl Beyefendi’nin yeni eser yayınlamasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.

Ey dâder-i pür kemâl-i ‘âlî

İtdiñ yine müfteñir-i kemâl

Geldi eşer-i ‘azîm-i kıymet

Ya’ni o nümüne-i dirâyet

Zîb-âver-i fark-ı fañrım oldı

Bir mevķı’-i ihtirâm buldı

Tebriķe müsâra’at ider dil

İbrâz-ı muñâdenet ider dil

Neşr-i eşere muvaffaķ oldıñ

Bir şöhret-i iktidâr bulduñ

Hem kendiñi eylediñ mükerrerem

Hem zümre’-i dâderânı ħurrem (s.6-7)

Bu manzum mektubun sonunda Mahmud Kemâleddin Fenarî arkadaşından mektubunun karşılığını beklediğini dile getirmiştir.

İşte şonıdur bu söz maķālıñ:

Mektûbuñı bekliyor Kemâlîñ (s.9)

Manzum mektupların 3 numaralı olan bir cevâb-nâmedir. “Bir Birâder-i Vîcdânımın Mektubuna Cevab” notu sayfanın altına düşülmüştür. Mektûbât-ı Manzûme adlı eserde dörtlük nazım birimiyle yazılan tek manzumudur. Toplam beş bentten oluşan eserde sanatçı yazdıklarının edebî değeriyle ilgili endişelerini dile getirmiştir. “‘Âcizâne yazub şu ebyâtı” dizesi için sayfa altına bir “Bir Gazel-i Melfûf” açıklaması yazılmıştır. Mahmud Kemâleddin Fenarî’nin notta belirttiği gazel, yazmış olduğu, yayınlanmak için bir dergiye gönderdiği bir çalışma olması muhtemeldir.

Yine mektûb-ı hikmet üslûbuñ

Oldı bâdî’-i inşirâh-ı fu’âd

Hızr-ı vîcdân mıdır ki mektûbuñ

İdiyor feyz-i kalbimi müzdâd

Sevinür, zevk alır dil-i maḥzûn

İltifâtından ey edîb-i zamân

Beni itmek diler misin memnûn

Kesme iḥsânnâmenji bir an

Şî’r-i ḥisân-pesendiñi okudum

O ne i’câz o ne edâ-yı selîs!!

Ṭab’-ı ‘aciz iştimalden şoğudum

Göricek böyle nazm-ı pāk u nefîs

‘Âcizâne yazub şu ebyâtı

Şermsārâne işte ‘arz iderim

Bilürem çokdur a ḥaṭî’eti

Bunı ḥâşâ eşer mi farz iderim

İdecekdüm bu gün daha taşdı'

Ḥavf-ı eşğāl mānī' oldı buña

Şimdilik ey edīb-i luṭf-efzā!

Seni Allaha eylerim tevdī' (s.9-10)

Mektûbât-ı Manzûme'de 4 numaralı şiir bir mürâcaat-nâmedir. Sayfanın altında düşülen not şu şekildedir: "Berk Risâlesine Bir Müracat-nâmedir" İmtiyaz sahibi Mehmed Remzi olan Berk 1302–1303 yıllarında İstanbul'da neşrolunmuş, on iki sayı yayınlanmıştır. Berk dergisinin Muallim Nâcî Efendi, Hayret Efendi, Salim Bey Menemenlizâde Tahir, Nâbizâde Nâzım, Hayret, H. Kemal, İbnürreşad Ali Ferruh, Mehmed Tevfik, Halil Edib, Veysî Paşazâde Ali Rûhi, Harputlu Hayri Efendi, Eşref Paşa, Halil Edib İbnussuûd Safvet Bey, Mehmed Remzi, Ra'dî, Muallim Feyzi, Fatma Nerîme, Behzad, Hasan Vasfî, Abdülhâkim Hikmet, Hakkı Nevzad, Mehmed Kemâleddin, Ali Ulvî, Ali Kemal gibi çok geniş bir şair kadrosu mevcuttur (Şen, 2009: 386). Bursa'da yaşayan bir şairin şiirinin İstanbul'da yayınlanan, seçkin sanatçıların yer aldığı "Berk" Mecmuasında yayımlanması büyük bir başarıdır.

İtsün Allah sa'yini meşkûr

'Âtıfet kılduñ ey edīb-i gayûr

Az murû'et mi neşr-i Berk êtdiñ

'Âlemi nûr-ı feyze garķ êtdiñ (s.10)

Neşr-i âşâr êtmege her bār

Ne ķadar arzû-yı ṭab'im var

Neyleyem iktidār-ı ḥāmem az

Nerde ben, nerde ṭab'-ı pür-i'cāz

Her zamān i'tirāf-ı 'acַz iderim

'Arz ider ol ḥaķīķati eşerim (s.11)

Manzum mektupların 5 numaralı olan bir cevap-nâmedir. Sayfanın altında düşülen not şu şekildedir: “Ter-zebân-ı ‘İrfân Bir Muhibb-i Âliye Cevâb-nâme”. Berk Mecmuasında eseri neşredilen bir müellife göndermelerin yapıldığı manzumede iğnelemeler yapılmıştır. Kendisinin yazdıklarının bir değerinin olmadığını, kaleminin zayıf olduğunu itiraf etmiştir. Mahmmud Kemâleddin Fenarî’nin hangi ismi tarzleriyle eleştirdiği ancak bu dergiler üzerine yapılan detaylı bir incelemeden sonra ortaya çıkacaktır.

‘Aczini bilmez mi şanırsın beni

Ḥāce-i ‘İrfân tanıyım ben seni

Semt-i ḫilāfa olamam ḫāme-rân

‘Arz-ı ḫaḳīḳat iderim her zamân

Ketm-i ḫaḳīḳat eden olmaz mı pest

Olmayan insân mı ḫaḳīḳat-perest

Kilk-i ḫaṭā māye yazub bir eşer

‘Arz ile taṣḫīḥ temennî ider

Ëtmeyiniz pîşe şu maḥviyeti

Terk idiniz ğayrı bu maḥviyeti

‘Aczini bilmez mi şanırsın beni

Ḥāce-i ‘İrfân tanıyım ben seni

Çok mı bu teklîf ü temennîlerim

‘Ācizim ümmîd-i kemâl eylerim (s.13)

Manzum mektupların 6 numaralı olan bir mürâca'at-nâmedir. Sayfanın altında düşülen not şu şekildedir: “Edirne’de Çıkan “Teşvik” Risâle-i Edebiyyesi Muharriri “Necâti” Beyefendi’ye Bir Mürâca’ât-nâme”. Mektûbât-ı Manzûme’nin en uzun mektubunun yer aldığı bu bölümde girişte Mahmud Kemâleddin kendini takdim etmiş kısaca maksadını ortaya koymuştur.

Ey refîk-i heves ey hem-efkâr!

Hasbihâl eyleyelim bir miqdâr

Bende de fikr-i terakķî vardır

Dilde hep zıkr-i terakķî vardır

‘Âşıkım ‘âlem-i maţbû‘âta

Tâbi‘im dildeki hissiyyâta

Ârzu ve hevesim pek çokdur

Neyleyem vakt-i müsâ‘id yokdur

‘Acz ü nokşân-ı hünerden başka

Şu belâ-yı gam eşerden başka

Bende bir çok da ğavâ‘il vardır

Kâr-ı hayra nice hâ‘il vardır (s.13-14)

Teşvîk Risâlesi’ni inceleyen Mahmud Kemlâleddîn, başarılı bulunduğunu belirtmiştir. Kendisine ait iki eseri -birisi kendine ait diğeri Farsça’dan tercüme- incelemesi amacıyla Necâti Beyefendi’ye gönderdiğini belirten müellif, eserlerinin uygun bulunması halinde yayınlanabileceğini belirtmiştir.

Yādgār-ı heves olmak üzere

Ber-güzār-ı heves olmak üzere

İki parça eser itdim taqdīm

Şaçma!! Şanma güher itdim taqdīm

Birisi zāde'-i fikr-i kâşir

Fārisīden digeri tercemedir

Öyle rindāne, zarīfāne değil

Bir takım hikmet ü pendi şāmil

Buňa mecmū'anız oldı bā'is

Çünkü ahlāk u 'iberden bāhiş (s.15-16)

Manzum mektupların 7 numaralı olanı övgü içeren bir şiirdir. Sayfanın altında düşülen not şu şekildedir: “Şâir-i Şehir Hersekli Arif Hikmet Beyefendi'ye Gâibâne Bir Varak-pâre-i Şükrân” Hersekli Arif Hikmet, 1861-1862 yıllarında faaliyet gösteren Encümen-i Şuarâ'nın en genç şairlerindendir. Encümen toplantılarının çoğunun, o yıllarda henüz yirmi iki yaşında bulunan Hersekli'nin Lâleli Çukurçeşme'deki konağında yapılması onun çağdaşları arasında itibarlı bir şair olduğunu gösterir. Genç şairler açısından model alınabilecek bir sanatçıdır (Aksoy, 1998: 234). Manzum mektupta şair, Hersekli Arif Hikmet'i övüyor ve kendisini kabul etmesiyle memnun ettiğini belirtiyor. Mektubun sonuna doğru dua içeren sözlerle yer verilmiştir.

Ey edīb-i hikmet āşār-ı zamān

Ey cenāb-ı şā'ir-i sahbāniyān

Şermsārāne yine taşdı'-i ser
Eyledim; 'afv it eyā kân-ı hüner!

Şevk-i albim eyledi g y  beni
N 'il-i luf eyledi z r  beni

P  g h-ı p kie behr-i me  l
Bendenji itdi sez v r-ı ab l

Bence bu bir luf-ı ' le'-i-' ldir
 'til -yı adrime  ehb ldir

Ser-te-ser g  l m kesildi p r h b r
alb-i ma z n oldu bir d r 's-s r r

Bir  ar b-i ' cizi   d eyledi
Bir y k lm   albi  b d eyledi

M sted m its n H d  ib lii
 tmes n  z rde mi net b lii (s. 17-18)

Manzum mektupların 8 numaralı olan bir  zlem  iiridir. Sayfanın altında d   len not  u  ekildedir: “ kinci Defa Olarak Vatana Avdetde M tehassir-i Gayb beti Oldu um Bir Muhibb-i Hicret- zm ya” yazılm  tır. Vatanından belli bir s re, ikinci defa uzak kalan  airin duygularını i eren bu manzum mektupta hasbihal etti i arkada ına ya adıklarından  ıkardıklarını aktarm  tır.

Ey dāder-i āşinā-yı 'irfān!
Çokdur saña incizāb-ı vīdān

Gönlümde muḥabbetin füzündür
Ammā ki bu mācerā uzundur

'Arz itmege ḥālını revānı
Yok kudreti ḥāme-i beyānı

Geçdi aradan ne vaḳ'alar āh
Hem her biri inḳılāb-ı cāngāh

Girdi araya belā-yı hicrān
En çok yanıyor bu ḥāle vīdān

Maḥdūd ola mı te'eşşürātım
Maḥrūm-ı nigāh-ı iltifātım (s.18-19)

Aşağıda verilen bölümde tasvir edilen tablo çok iç açıcı değildir. Mektupta inkılaplardan bahsedilmesinden hareketle Mahmud Kemāleddin'in İstanbul seyahatlerinden sonra böyle bir mektup yazdığı söylenilebilir.

Ya āb u hevādaki veḥāmet!
Peyveste mi çerḥada nühūset?

Allah! Nedir bu inḳılābāt
Artık tırılır mı burda heyhāt!

Bilmem ki naşīb olur mı bir gün

Pā būse ola kemāl-i maḫrūn

Bir bir ide ‘arz ḥiss-i cānı

Ḳan aḡlada kevn ile mekānı

Yoksa bu nedir? Mişāl-i ḳaṭre

Nisbet olunursa āb-ı baḥre

Mektūb ne de uzandı gitdi

Taḳlīd zaman-ı firḳat itdi

Bāḳī olasın cihānda her an

Āzāde-i derd ü ḳahr-ı devrān

İḳbāl u şafāda müstedām ol

Ser-şuffe-niştīn-i ihtirām ol (s. 20)

Manzum mektupların 9 numaralı olan bir övgü şiiridir. Sayfanın altında düşülen not şu şekildedir: Bir Hâce-i Zî-fezâilet. Mahmud Kemâleddin Fenarî'nin saygı duyduğu bir ilim adamı veya toplum önderine yazıldığı düşünülen şiirinde övgü ve saygı öne çıkmaktadır.

Hâce-i pür kemāl ü ‘ālīsin

Fāzıl-ı ḥā'iz-i me‘ālīsin

Ḥayr endīş ü bende perversin

Dehr içinde ḥaḳīḳaten ersin

Qalemim řārif-i haqīkatdır

Qalbiniz vāqıf-ı haqīkatdır

Kilk bī-çāre gerçi neyse nedir

Līk bir düşmen-i müdāhanedir

İdemez hāme-i vefā maḥşūş

İrtikāb-ı riya berā-yı ḥulūş

Var vedād-ı kemāliñiz dilde

Mürtesimdir ḥayāliñiz dilde

Cān bahā iltifātıñız bence

Mültezimdür ḥayātıñız bence

‘Āşıkım şāhid-i kemāliñize

Ğıbṭakeşdir kemāl-i ḥāliñize (s.21-22)

Manzume içerisinde mektubun takdim edildiğı şahsın ismi geçmemektedir. Manzum mektubun sonunda iyi dilek ve dualar yer almıştır.

Uzadırsam uzar gider nāmem

Bā’iş-i derd-i ser olur ḥāmem

Dā’im olsun kemāle ‘āṭıfetiñ

O muḥsin-i imtisāle ‘āṭıfetiñ

Bir keremnâme-i 'inâyetinîz
O teveccüh nişân murû'etinîz

Bence bādī-i farṭ-ı şādīdir
Farṭ-ı şādīye bence bādīdir

Her zamân 'âfiyetde dâ'im oluñ
Dâ'imâ mazhar-ı mekârim oluñ

'Ömrünüz kıdrinîz füzûn olsun
Reşkbaḥş-ı 'adû-yı dûn olsun

Öperin dest-i feyzbaḥşından
İderim ruḥşatınla ḥatm-i sūḥan (s.23-24)

Manzum mektupların 10 numaralı olanı da bir övgü şiiridir. Sayfanın altında düşülen not şu şekildedir: Ey Dâder-i Pür-kemâl Vâr Ol. Manzum mektup Hâkî adındaki dostunun mektubuna cevaben yazılmıştır. Mahmud Kemâleddin dostuna övgüler yapmanın yanında nasihatler de vermiştir. Verdiği nasihatlerden bazıları şunlardır: Allah'tan başkasına güvenmemek, dostlarını unutmamak, karamsarlığa kapılmamak vb.

Mektûb-ı keremnümânı aldım
Deryâ-yı ta'aṭṭufâta ṭaldım

Her şukḳa-i ḥikmet iştimsâlin
Mâḥî'-i melâlidir kesâlin

Tenvîr-i nigâh eder dü dîdem

Tekrâr-ı kırâ'atıyla her dem

Bir müftehîr-i teveccühüm ben

Dânâ-yı edeb degil misin sen

Bir şab'-ı edeb dişâriñız var

Allah için iktidârıñız var

Bir ehl-i kemâl ü pür hünersin!

Bilmem neden iştikâ edersin?!

Hâkî! Ne bu igbirâr n'olduñ?

Gerd-i ğam içinde mi boğuldun?!

Aç dîde-i intibâhı yumma!

Bir kimseden âdemiyyet umma!!

Memnûn olacağsın ey hünerver!

Elbette Hudâ 'inâyet eyler

Allah mu'în-i 'âcizândır

Her iş mütevaqqıf-ı zamândır

Fikr eyle haķîkat-ı cihânı

Def' eyle bu fikr-i ğam-nişânı

Bir pârça da dâderânı fikr it

Cânânı, cihânı, cânı fikr it

Bî-çâreñi büsbütün unutduñ

Bir semt-i reh-i cefâyı tutduñ

Teşrîfiniz oldı bir bucuñ mâh

Yok mı bize bir selâm eyvâh!

Allah'ı seversen itme böyle

Şâd eyleyivir Kemâli şöyle (s.24-25)

Klâsik edebiyatta divanlarda manzum mektup geleneğiyle ilgili yapılan bir yüksek lisans çalışmasında “elkâb, ibtidâ, tahallüs, talep, intihâ, du’a ve imza” bölümlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Her manzum mektupta belirtilen bölümlerin bulunmadığının belirtildiği çalışmada, mektubun sunulduğu kişiye göre bazı bölümlerin yer alabildiği belirtilmiştir (Aydın, 2007: 5-6). Mahmud Kemâleddin Fenarî’nin eserinde genel olarak yukarıda belirtilen bölümlerden; ibtidâ, talep, intihâ ve du’a bölümleri yer almıştır.

Tanzimat döneminden sonra yazılan bazı eserlerde noktalama işaretleri kullanılmaya başlamıştır. Şinasi’nin Şair Evlenmesi adlı eserinde ilk olarak noktalama işaretlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönemde batıdan edebiyatımıza giren gazete, tiyatro, hikâye ve roman gibi türlerde, noktalama işaretleri, öncelikle çeviri yoluyla kullanılmış, çevrilen eserlerdeki noktalamalar etkili olmuştur. Şinasi, Şair Evlenmesi adlı oyununun başında noktalama işaretlerinin birkaçından (ayraç, uzun çizgi, nokta) söz etmiştir (Durukoğlu- Büyükelçi, 2018: 13). Mahmud Kemâleddin Fenarî eserinde noktalama işareti olarak ünlem, soru işareti ve virgüle yer vermiştir. Mektûbât-ı Manzûme’de kullanılan noktalama işaretleri dışında, sayfa altındaki açıklamalar metin içinde kullanılan simgelerle ilişkilendirilerek yapılmıştır.

Sonuç

Mektûbât-ı Manzûme adlı eser, Mahmud Kemâleddin Fenarî'nin kısa ömründe yazmış olduğu üçüncü ve son eseridir. Eserin sonunda “Nihâyet-i Cüz'-i evvel” ifadesini kullanmasından hareketle devamını yazma arzusunda olduğunu söylemek mümkündür. Eserde on farklı mektup yer almıştır. Muallim Nâcî, Ahmed Cemâl, Halil Hâkî, Hersekli Ârif Hikmet, Necâtî gibi dönemin tanınan isimlerine yazılan mektuplar olduğu gibi isim belirtilmeden dostlarına, arkadaşlarına da yazılmış mektuplar da vardır.

Manzum mektupların dili karşılıklı konuşma üslubuyla yazıldığından oldukça sadedir. Deyim, atasözü ve günlük konuşma kalıplarını içeren kullanımlara eserde sıklıkla rastlamak mümkündür.

Klasik Türk edebiyatında manzum mektup geleneği çerçevesinde yazılmış eserlerde belli bölümlerin yer aldığı bilinmektedir. Eserde manzum mektuplarda yer alan ibtidâ, talep, intihâ ve du'a bölümleri kullanılmıştır.

Eski edebiyat geleneği etkisinde kalarak eser veren bir sanatçı olmasına rağmen Mahmud Kemâleddin'in eserinde ünlem, soru işareti ve virgül gibi yeni edebiyat geleneğinin etkisiyle oluşan kullanımlara yer verdiği görülmüştür.

Mahmud Kemâleddin Fenarî'nin genç yaşıta hayatını kaybetmesi dolayısıyla edebî kişiliği hakkında kesin hükümler ortaya koymak doğru olmayabilir. Sanatçının Mektûbât-ı Manzûme'sinden hareketle ilişkide bulunduğu kişiler ortaya konularak duygu ve düşünce dünyasını daha iyi ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Hasan (1998). “Hersekli Arif Hikmet Bey”. İstanbul: TDİA, C: 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 233-235.
- Avcı, İsmail (2018). “19. Asır Şairlerinden Mahmud Kemaleddin Fenârî ve Bazı Hatıraları”, Balkanlar’da Edebî İlişkiler ve Dil, Ankara: Gece Kitaplığı, ss. 33-58.
- Avcı, İsmail (2019). “Yenişehirli Mahmud Kemaleddin Fenârî’nin Bursa’ya Göçü Ve Bursa’ya Dair Bir Methiyesi”, VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (Balkanlara ve Balkanlardan Göçler, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e), Ankara: Gece Kitaplığı, ss.895-914.
- Aydın, Elif (2007). “Divanlardaki Manzum Mektuplar”. Adana: (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Derdiyok, Çetin (1997). “Eski Edebiyatımızdan Günümüze Mektuplarda Biçim”. Türk Kültürü, S: 415, ss 665-671.
- Durukoğlu, Salim-Büyükelçi Betül (2018). “Türk Dilinde Noktalama İşaretlerinin Kullanımı Ve Tarihi Gelişimi”. Akra Kültür Sanat Ve Edebiyat Dergisi, C: 6, S:14, ss.11-26.
- Ersoylu, Halil vd. (1986). “Mektup” mad. İstanbul: Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.6, Dergâh Yay. , ss. 231 – 236.
- Gökyay, Orhan Şaik (1974). “Tanzimat Dönemine Değın Mektup”. Ankara: Türk Dili Mektup Özel Sayısı, C. XXX, S. 274, Temmuz, ss. 17-23.
- İnal, İbnü’l-Emin Mahmud Kemal. (1999). Son Asır Türk Şairleri II (Kemâlû’ş-Şuarâ) (M. Kayahan Özgül, Haz.) Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını, ss. 1198-1202.
- Mahmud Kemaleddin Fenârî (1304). Âsârım: Mektubat-ı Manzûme, Yayımlayan: Murad Emrî, Bursa: Ferâizci-zâde Matbaası, 26 s., Aded:3.
- Öztahtalı, İbrahim İmran (2009). “Bursalı Emrî Murad Efendi Ve Divanı”. Ankara: (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi).
- Saraçoğlu, Tuba Nur (2009). Molla Fenârî Ve Ailesinin Bursa Kültürüne Katkıları. Bursa: (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

şen, Nurcan (2009). Tanzimat Devri Periyodikleri Ve Dergicilik. Gazi Türkiyat Dergisi, Sayı: 5, Güz, ss. 381-393.

Tansel, Fevziye Abdullah (1964). “Türk Edebiyatında Mektup”. Tercüme Dergisi, C. 16, S. 77– 80, ss. 391 – 392.

Bölüm 10

A CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS: JOE BIDEN’S INAUGURAL ADDRESS

Ozan Deniz YALÇINKAYA¹

¹ Dr., Dicle University, Western Languages and Literatures,
ozandenizyalcinkaya@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4150-913X

1. Introduction

1.1. Language of Political Discourse

January 20th, 2021, Joseph R. Biden Jr. (hereafter Biden) became the 46th president after his inaugural address (59th inaugural ceremony in the capital, full transcript of Biden's speech was given in the appendix.). Nevertheless, this was noticeably different than in previous presidential speeches not only on account of the coronavirus and security risks following the last week's Capitol attack but due to the language used in the speech to demonstrate ideology and power, both hidden and overtly. Generally classified as a political discourse/speech with distinct aspects, inauguration speeches enable people/audience to comprehend the use of language (unlike daily speech) used by politicians. In a broader perspective, due to the fact that politicians have a crucial responsibility role in the development of both society and international relations, their speech and its impact on people is important.

To begin with, language plays a key role in order to accomplish an effective communication among people, and societies. It is a bridge to bring together societies. Aside from the means of communication, language also comes forth as a strong tool or even a weapon to convince people to gain and increase power and disseminate the ideology of the speaker on the audience. This type of language use can be noticed in the various fields, disciplines as well as in colloquial. In order to become aware of it, Critical Discourse Analysis (hereafter CDA) is employed to reveal individual social or institutional domination and abuse of power by dominant groups and institutions.

However, it can also be a destructive power in the hands of people, societies and institutions (Fairclough, 1989). In other words, linguistic forms are employed in diverse expressions and manipulations of power. Therefore, discourse is regarded to be socially constitutive and socially shaped. Beard (2000: 18) points out that language is not only used as a device for manipulation as that you can present the same events in various perspectives:

Language is a means of communication, a means of presenting and shaping argument and political argument is ideological, in that it comes from a series of beliefs. Language is not something somehow separate from the ideas it contains, but the way language is used says a great deal about how the ideas have been shaped. When analysing the language of a political text, therefore, it is important to look at the way the language

reflects the ideological position of those who have created it, and how the ideological position of the readers will affect their response too.

Obviously, as the association between language and truth is more complex, particularly metaphor and metonymy are frequently stood out in the language of politics. Even though these devices are only one of the components of political discourse/speech, they are considered as functional starting points for investigating some of the behaviours of in which political language functions. According to Kress, “discourses are systematically-organised sets of statements which give expression to the meanings and values of an institution.... A discourse provides a set of possible statements about a given area, and organises and gives structure to the manner in which a particular topic, object, process is to be talked about.” (Kress, 1985: 6–7)

Political discourse, with various definitions realizes this impact essentially by means of language. It differs from oral and written language. It has a brief and clear structure. As the focus is on sounds and rhetoric, it is more vivid and persuasive. Concerning the political speech aforementioned, it is the interplay between language and politics clear standpoint, logic demonstration and powerful agitation and forceful language are its distinct and diverse features in terms of vocabulary and sentence structure having highly influential effect. As known, individuals make sense of the outside world language and thought simply through language. There is an uninterrupted interaction between language and thinking. Thanks to this interplay, concepts are created and meaning is given. The world is understood by these concepts. Thus, this interpretation via language helps to construct new concepts and ideologies which may differ because of ideological aspects. At this point, differences as well as some issues may appear as people attribute different meanings to these ideas and concepts. Analyzing and investigating the verbal communication of politics is significant since it enables us to comprehend how language is employed by those wishing to secure power, those wishing to execute power and those wishing to maintain power.

This paper will focus particularly on how language as a means of communication, of presenting and shaping argument and political argument is ideological informs us a great deal about the ideology and objectives of those taking advantage of it, investigating Biden’s inaugural speech of by applying Critical Discourse Analysis. Therefore the association of language, power and ideology as asserted by various

prominent scholars addressed further, has attracted a great deal of attention. As a type of discourse, political discourse also which involves the speaker's both explicit and disguised language, objectives and ideology can be investigated through CDA.

In relation to the meaning of discourse, the insights of various theorists such as Norman Fairclough (1992), Jay Lemke (1995), R. Hodge and G. Kress (1988), and Sara Mills (1997) influenced by Michel Foucault (1984) are that discourse is not a group of signs or a stretch of text, but "practices that systematically form the objects of which they speak" (Foucault, 1972:49). Thus, Fairclough (1992) maintains, "Discourses do not just reflect or represent social entities and relations, they construct or 'constitute' them" (3). Based on the term discourse, it includes various definitions. However, from the perspective of the language study, it is often attributed to the speech conventions, operation of language together with its dialects, and acceptable statements. As for Discourse Analysis, it concerns the linguistic analysis of related texts and speech. From this point of view, the major focus is the practice of language in social context. CDA specifically is concerned with how language operates regarding institutional and political discourses in conjunction with particular discourses in an attempt to reveal overt or particularly, covert inequalities in social relationships

According to Van Dijk (1995), CDA analyzes patterns of access and control over texts and talk, as well as the discursive strategies of mind control. As Van Dijk suggested that the analyst of a discourse is interested in strategies, what structures, or other properties of text, talk, verbal interaction or communicative events play a role in these modes of reproduction. He maintained that the attempt is to contribute to a theoretical, descriptive, empirical, and critical framework between discourse and socio-political analysis. Given that, CDA deals primarily with the discourse dimensions of power abuse and the injustice and the inequality that result from it (Van Dijk, 1993).

Investigating the nature of social power and abuse, Van Dijk (1995) argues that if social power is roughly defined as a form of control of one group by another, or if such control may extend to the actions and the minds of dominated group members, or if dominance or power abuse further implies that such control is in the interest of dominant group, this means that dominant social group members might also put into effect such control over text and talk.

Wodak underscores that CDA does not not have a unitary theoretical framework, “CDA is not concerned with evaluating what is right or wrong”, and she further advocates that “CDA should try to make choices at each point in the research itself, and should make these choices transparent.” (Wodak and Meyer, 2001: 65)

To outline, as one of the alternative approaches investigating power relations, hegemony and discourse, the characteristics of CDA can be described as follows: CDA as a theory and method, uncovers texts and their social relation contexts. Fairclough and Wodak (1997: 141) set forth an eight-point program to characterize CDA: “(1) CDA addresses social problems. (2) Power relations are discursive. (3) Discourse constitutes society and culture. (4) Discourse does ideological work. (5) Discourse is historical. (6) The link between text and society is mediated. (7) Discourse analysis is interpretive and explanatory. (8) Discourse is a form of social action.

Considering these eight-point programs, discourses can help to produce and reproduce unequal power relations between different ethnicities, social classes, genders, ages, and professional groups as stated in 4, 7 and 8 above. It will be noticed that CDA of the selected speech of Biden highlights the relationship between language and power. It points out how the new President in front of his people addresses Americans. The persuasive nature of his speech is disclosed by means of CDA. In this context, the role and impact of language is more important than ever. Emphasizing that language use as a form of social practice, Fairclough (1992: 63-64) reveals that “discourse is a practice not just of representing the world, constituting and constructing the world in meaning.” Through CDA, hidden or explicit discourses and its functions, strategies, forms of inequalities expressed, represented or legitimated can be analysed.

Various researches have been carried out concerning the USA elections from the perspective of linguistic elements used in the candidate’s discourses. However, unlike inaugural discourses of preceding presidents, Obama and Trump, this study is one of the novel and promising studies to explore the discourse strategies used by Biden drawing on critical discourse analysis theory which is based on pragmatics, functional linguistics and social linguistics. A qualitative study used in this study concentrated on the critical investigation of the language and discourse that Biden used during his speech.

Political discourses, as fundamental of political disclosure, are functionally oriented, that is, they execute a set of functions so as to

influence the audience. Accordingly, this study investigates Biden's inauguration speech to identify and classify language and discourse/rhetoric strategies, discourse themes particularly from the point of coherence, transitivity, lexical choices, modality, personal pronouns and as well as meaning in order to bring to light the speaker's political intention and help the audience to raise awareness, enhance people's/voters' critical consciousness and analytical ability, identify discourse themes as well as strategies on the basis of application CDA. The study revealed that unlike his predecessor, Biden's discourse, rhetoric style and the use of distinct language forms in order to persuade, convey, shape and maintain voters'/audiences' ideology delicately and how this led him to victory as a president. Before moving on the analysis of the speech, some linguistics background will be provided in related to CDA as follows.

2. Literature Review

In this section variety of prominent theorists such as Wodak (2007), Kristeva (1980), Van Dijk (1995) and Fairclough (1989) have been clarified from the perspective of theoretical basis to make further grounds clear.

According to Van Dijk (1995) CDA is a special approach in discourse analysis, focusing on discursive conditions, components and consequences of power abuse by institutions and elite groups. He underscores that CDA deals with the hidden ideology inside language. In other words, he (2008) states that CDA emphasize the basic intention of the authors and speakers which includes the manipulative and ideology beyond language. This is implemented as socio-cognitive analysis, which concerns not only on the text, but also on the social structure, power domination, social cognition and other factors in discourse. Accordingly, the main focus of attention is discourse, cognition (cognition) and society are the triangle. Discourse analysis is interpretive and explanatory, and last, Discourse is a form of social behaviour.

Brown and Yule (1985) maintain that language is not only used for the description of things rather it is also used for doing things as well. CDA analyses the use of the language in a real context and how language reveals their cultural, social and ethnic backgrounds. Brown and Yule (1985) are of the view that choice of lexical and syntactic features of a language represent the broad socio-cultural background of the speakers. Critical discourse analysis focuses on how their language reflects discursive practices in the binary relations.

In relation to Jorgensen & Phillips (2008: 262), certain key components shared by all approaches in CDA included: "...the character of social and cultural processes and structures is partly linguistic-discursive; discourse is both constitutive and constituted; language use should empirically analyzed within its social context; discourse functions ideologically; and critical research."

Fairclough (1989: 97) argues "Discourse, and any specific instance of discursive practice, is seen as simultaneously (i) a language text, spoken or written, (ii) discourse practice (text production and text interpretation), (iii) sociocultural practice." In other words, discourse method involves linguistic description of the language text, interpretation of the relationship between the productive and interpretative discursive process and the text, and explanation of the relationship between the discursive processes and the social processes.

Moreover, discourse is to explore the ways such practices are constructed by the ideology which is, in turn, shaped by the power relations practiced in the community. As Fairclough (1995: 2002) contends language plays a crucial role in both revealing social processes and interactions in practice and constructing them. Fairclough (1989) argues that language does not function just as a passive reflection of the society and the social interaction or processes that occur there, but it is an indispensable part of the social process. Thus, Fairclough (1995) takes an interpretive approach in analyzing a text instead of a descriptive one which is practiced widely by linguistic analysis.

Halliday (1978) is of the view that this concept is same that language is considered to be a social act because people communicate in a social setup. Language and society are dependent on each other rather directly linked in terms communication. It is the language (text) which shapes and constructs our identities. Fairclough & Wodak (1997) summarize the main aspects of CDA as follows:

CDA addresses social problems and shows that power relations are discursive. Besides, discourse constitutes society and culture, and it does ideological work where the link between text and society is mediated. Discourse analysis is interpretative and explanatory that oftentimes is historical in the form of social action.

Wodak (1989) defines this field, which she calls "critical linguistics", as an interdisciplinary approach to language study with a critical point of view for the purpose of studying language behavior in natural speech

situations of social relevance. Wodak also underscores the importance of distinct theoretical and methodological concepts and suggests that these can also be used for analyzing issues of social relevance, while attempting to expose inequality and injustice. It is generally agreed, as Wodak in Wodak and Meyer, 2001: 11) argues, that CDA must not be understood as a single method but rather as an approach that has different levels. According to Wodak, at each level a number of selections have to be made. At the programmatic level, a selection, as the author maintained, is made of (a) the phenomena under observation, (b) some explanation of the theoretical assumptions, and (c) the methods used to link theory and observation. Accordingly, in this paper, as Wodak (2002: 3) concludes, the three fundamental concepts figure indispensably in all CDA: —the concept of power, the concept of history, and the concept of ideology.

To help further analyse and understand the speech, the research method will be addressed as follows.

3. Methodology

The data used in this study were downloaded from the USA's official whitehouse.gov website on January 20, 2021. It consists Joseph R. Biden Jr.'s written inaugural address. Theoretically, this study applies a qualitative research method to data collection and analysis. It also exploits critical discourse analysis CDA for data analysis.

Drawing on CDA studies both methodologically and thematically, Biden's inaugural speech was investigated by examining his linguistic complexity. In order to analyse his inauguration discourse, apart from the devices for the analytical framework for CDA, structural analysis of the discourse, interactional analysis, his phrases, sentences, words, and paragraphs that indicate representation, recontextualisations, operationalization and the order of his discourses are processed.

The following part will look at some of the most common characteristics of Biden's inauguration address, i.e. political discourse and give some indication of how their linguistic devices can be analysed by means of components of CDA. On the other hand, further strategies were excluded to limit the study.

3.1. Objectives of the Study

The main goal of this study is to significantly analyze the discourses (CDA) of Biden's inauguration speech regarding the USA and the rest of the world. Based on the aforementioned information, Hammersley, (2003: 758) maintains that CDA encourages researchers to ask questions

such as: “If we are determined by social discourse, what determines the discourse? What rules, codes, and ideologies dictate the way we engage in discourse – that is, how we speak, behave, interact, and perceive?”

Considering Hammersley (2003), the following questions will be taken into consideration: “How would Biden’s speech be characterized from a linguistic point of view? And, how does it differ from the inaugural speeches of his predecessor?” Specifically, this study attempts to:

1. Identify Biden’s language and ideology.
2. Discover Biden’s policy towards the world.
3. Demonstrate Biden’s personal and international interests
4. Reveal Biden’s administration and policy strategies.
5. Uncover Biden’s real agenda behind his general and specific, covert and overt discourses.

Discussion and analysis related to language used in Biden’s speech will be as follows. In this analysis, CDA analysis of the inauguration speech will be dealt with.

4. Discussion and Analysis

4.1. Finding Patterns in Language

As known, the inauguration of a new president is a day that generally follows decades of custom and precedent. Thus every president distinguishes themselves by the words they prefer for their inaugural address. As noticed, most previous presidents’ use of language and their themes were generally short on specifics, though few differ. At this point, Biden’s inauguration as the nation’s 46th president this week reminds us that the inaugural speech is an important part of each quadrennial installation of a new leader, or confirmation of how a re-elected president will govern. In the light President Biden’s inaugural speech, the language used to convey that message shared many unique insights into the linguistic style which can be expected from the new voice of the American people.

In this analysis, any impact of an ideology through lexical representation, syntactic organization and coherent speech in a particular socio-cultural context is taken into consideration. In other words, it is the analysis of the textual/stylistic strategies and interpretation of relational, expressive and representative values in Biden’s speech, particularly focusing on socio-political and economic perspectives as well as investigating the discourse

on the basis of linguistic choices, discursive practices and socio-cultural aspects. In spite of its formal feature, a political speech likewise holds a functional nature, moreover it is pragmatically oriented. Moreover, it is an analysis from the perspectives of how linguistic structures contribute the speaker to disseminate his/her ideologies persuasively.

As known, any newly-elected president cannot help but be evaluated with the president people are replacing, and Biden's inauguration might present a considerable contrast to his predecessor. Unlike previous crowded inauguration speeches, Biden's inauguration went ahead with fewer dignitaries than usual and no huge crowds of spectators because of COVID-19 restrictions at the U.S. Capitol. Biden's speech was 21 minutes and 18 seconds long, and 2,535 words. For comparison, President Trump's inaugural speech, focusing on "American carnage," lasted just 16 minutes and 14 seconds and were 1,433 words long. Topically and tonally, these are very different speeches. Trump's focused on crime and despair that channelled white grievance and fear of a changing country. Biden's, instead, focuses on picking up the pieces and reuniting a country sharply divided by views of Trump's presidency. The theme of his speech was "unity" and the "victory of democracy." Biden calls the Americans for "unity" through the selected language.

Words and texts matter as they can deliver political opinions in a hidden nature in order that the form can conceal the real meaning and thereby function as an important instrument of weight. This kind of speeches demonstrate how politicians interpret them and want to change them.

In view of Fairclough (1995) text analysis includes the linguistic analysis. Fairclough (1995) also state that, "Linguistic analysis includes the analysis of the grammar, vocabulary, sound system, semantics and cohesion organization above the sentence level" (57). The term "text" refers to a specimen of language in any medium spoken or written that makes sense to someone who knows the language. Through this analysis, models in the types of words people choose, including their syntax, semantics and vocabulary choice could be determined. Linguistic analysis can disclose latent trends in the speaker's emotional, psychological and physical states underneath the surface of the thing that's being heard or read.

According to Charteris-Black (2005: 10) "successful speakers, especially in political contexts, need to appeal to attitudes and emotions that are already within the listeners. When the listeners perceive that

their beliefs are understood and supported, the speaker has created connections to the policy that they wish to communicate.”

In light of making political speech, Cockcroft and Cockcroft (1992: 48) describe persuasive features as follows:

- (a) Persuasion through character and stance
- (b) Persuasion through the arousal of emotion
- (c) Persuasion through reasoning.

These are the characteristics of the performance used by the speaker; how well they are constructed, and how each member of the audience responds to them, will determine whether the politician is regarded as sincere or manipulative. In terms of attracting an audience’s attention Biden’s words choice in the speech was not short; indeed, they were by no means complicated words to understand.

Cohesion in the speech/text is achieved successfully. In other words, the use of linguistic devices to connect sentences together, together with conjunctions, reference words, substitution and lexical devices such as repetition of words, collocations and lexical groups are employed properly to development of the speech/text. “A day of history and hope, of renewal and resolve.” In particular, as can be seen paragraphs are formed with obvious connections to what has gone earlier. The word ‘and’ provides connection. “My fellow Americans, we have to be different than this. We have to be better than this and I believe America is so much better than this.” “different than this” and “much better than this” reveal anaphoric demonstrative reference. These deictic words act the same as anaphoric pointers. They direct back to something that has already been mentioned.

Corresponding to structural sentence types, that is to say, syntactic components, Biden used simple, compound and complex sentences in his address in order to provide a clear and understandable speech. Take Biden’s inaugural address for example: “A day of history and hope, of renewal and resolve.” “With unity we can do great things, important things.” “I’ve just taken a sacred oath each of those patriots have taken.”

He used compound sentences for an emphatic and concise speech within the limited time frame. “Today we celebrate the triumph not of a candidate but of a cause, a cause of democracy.” “But the American story depends not on any one of us, not on some of us, but on all of us.”

Biden used complex sentences in his speech to produce multiple ideas together for a clear and informative speech. “Through a crucible

for the ages, America has been tested anew and America has risen to the challenge.” “Through civil war, the Great Depression, World War, 9/11, through struggle, sacrifice, and setback, our better angels have always prevailed.”

At the semantic level, however, as also clear in Biden’s address, ideological discourses are inclusive in nature, which means that people usually express their opinions of positively, negatively or even neutrally.

From the point of functional sentence perspective, Biden used variety of declarative sentences in order to state his objectives and declare his goals precisely.

“With unity we can do great things, important things. We can right wrongs, we can put people to work in good jobs, and we can teach our children in safe schools. We can overcome the deadly virus, we can rebuild work, we can rebuild the middle class and make work secure, we can secure racial justice and we can make America once again the leading force for good in the world.”

Regarding imperative sentences, the basic function of an imperative sentence is to make a request or demand. Biden employs these devices to ask for the audience to support him, expressing himself strongly: “Don’t tell me things can’t change.” “Let me know in my heart when my days are through, America, America, I gave my best to you.” “Let us add our own work and prayers to the unfolding story of our great nation.”

It is also worth noting that Biden’s use of exclamatory sentences such” as May God bless America and God protect our troops” conveys a strong emotion, in other words it is a more powerful form of a declarative sentence.

In view of Biden’s speech “can” is mostly used modal verb. It is used to articulate skill or opportunity, to request or offer permission, and to show possibility. This modal enables Biden to demonstrate his capability, and future plans as the president-elect.

“...we can do great things, important things. We can right wrongs, we can put people to work in good jobs, we can teach our children in safe schools. We can overcome the deadly virus, we can rebuild work, we can rebuild the middle class and make work secure, we can secure racial justice and we can make America once again the leading force for good in the world.”

As noted earlier, pronouns are very customary in political speeches, giving agency to actions (saying who is doing something) and assisting to make cohesion available to the overall speech. The use of plural pronoun forms (we/us/ourselves/ours) enable speaker to share the responsibility, particularly especially in problematic and uncertain decisions. Nonetheless, with the third person plural pronoun (they) to define what the opponent/enemy is like. “In their broadest reference they can show the politician in touch with all of the country, even all of the world.” (Beard, 2000)

“And this is certain, I promise you. We will be judged, you and I, by how we resolve these cascading crises of our era. We will rise to the occasion. Will we master this rare and difficult hour? Will we meet our obligations and pass along a new and better world to our children? I believe we must and I’m sure you do as well. I believe we will, and when we do, we’ll write the next great chapter in the history of the United States of America. The American story.”

“I know the forces that divide us are deep and they are real. But I also know they are not new.” “And here we stand just days after a riotous mob thought they could use violence to silence the will of the people, to stop the work of our democracy...”

Pronoun reference in political speeches, has an important role in putting over a political persuasion. In relation to pronouns, Beard (2000:24) asserts that “Politicians often wish to suggest that even though they are trying to persuade us to a point of view, we already agree with them; thus the pronoun ‘we’ appears in the first paragraph and at numerous other points too. ‘We’ gives a sense of collectivity, of us all being in this together” as can be seen below:

“Today, we celebrate the triumph not of a candidate, but of a cause, the cause of democracy.” “We have learned again that democracy is precious.” “We look ahead in our uniquely American way – restless, bold, optimistic – and set our sights on the nation we know we can be and we must be.”

It is also worth noting that from the point of adverbials; although adverbials are also strong in their meaning overuse of them may slow down the sentences. Thus, Biden’s language is dynamic by reducing them. These mentioned devices contribute to a text whose major purpose is to persuade the reader. Which of these linguistics components stated above was undertaken most weight, which was focused least or even

none at all, and the metaphorical associations raised by the selection of vocabulary provide some information regarding the ideological/political position of the speaker.

Furthermore, transitivity examines at the language used to depict the events, participants and circumstances as well. “One of the most obvious ways in which participants can be foregrounded, backgrounded or omitted entirely is by using either the active or passive voice.” Beard (2000:41) The use transitivity, i.e. active or passive voice as following can help identify how praise or blame are ascribed and find out the ideological values of the producers of texts. “America has been tested anew...” “The people - the will of the people - has been heard, and the will of the people has been heeded.”

Regarding Alliteration, which is simply repeating letters or sounds in close succession, is a rhetorical tool that requires strong writing to convey ideas and it helps the enhance the power of a message: “This is democracy’s day. A day of history and hope. Of renewal and resolve.”

Considering the speech, many examples of alliteration can be noticed, drawing attention to the discourse: “Power and profit... defend and defeat... hardening our hearts... stand in the shoes...the world is watching... climate in crisis... story that sounds like a song...turn to those tasks of our time.”

Two other points worth noting that metaphor and metonymy are usually used in the language of politics. Near the end of the address, Biden’s “In the work ahead, we are going to need each other” was considered as a metaphorical reaching of his hand across the rival party, the Republican side. These components are functional for looking at several of the ways in which political language operates. Metaphor refers to when a word or a phrase is preferred and which establishes an evaluation or a comparison between one idea and another. “Look folks, all my colleagues I serve with in the House and the Senate up here.” The Capitol, the House in this sentence is used as metonymy “So now on this hallowed ground where just a few days ago violence sought to shake the Capitol’s very foundations...” Lakoff and Johnson point out that metonymic uses are not random, but systematic, in that they show how we organise our thoughts, actions and attitudes (Lakoff and Johnson, 1980). Thus metaphor and metonymy can indicate the ideological positions of the users.

Furthermore, as Beard (2000:39) continues “The ‘strength’ of an analogy depends very much on the degree of similarity between the

objects being compared and whether they are similar in ways that are relevant to the argument being made.” Biden’s use of “my whole soul was in it today” taking example of Lincoln as in the following can be given as an example of analogy to provide a strong impact on the audience.

“To overcome these challenges, to restore the soul and secure the future of America, requires so much more than words. It requires the most elusive of all things in a democracy – unity: Unity. In another January on New Year’s Day in 1863 Abraham Lincoln signed the Emancipation Proclamation. When he put pen to paper the president said, and I quote, ‘if my name ever goes down in history, it’ll be for this act, and my whole soul is in it.’”

“My whole soul was in it today. On this January day, my whole soul is in this: Bringing America together, uniting our people, uniting our nation. And I ask every American to join me in this cause.”

As stated above while metaphor and metonymy operate at word or phrase level, establishing comparison between one idea and another, analogy is employed for a larger scale comparison in political arguments. Analogy also demonstrates ideological aspects. Beard (2000:39) defines analogy as “Objects of the first kind have a certain characteristic; The power of analogy it is not known if objects of the second kind have it or not, but by analogy we conclude that since objects of the two kinds have certain things in common, they may have other things in common as well.” In the following line Biden draws analogy to the “Civil War.”

“My fellow Americans, we have to be different than this. We have to be better than this and I believe America is so much better than this. Just look around. Here we stand in the shadow of the Capitol dome. As mentioned earlier, completed in the shadow of the Civil War.”

He expresses the concerns over the rally of thousands of attendees in support of Trump stormed the U.S. Capitol building, turning deadly.

Biden’s use of turn phrases in the speech, namely device of was a familiar group of words in an unfamiliar way can be noticed clearly: “We must end this uncivil war that pits red against blue, rural versus urban, conservative versus liberal”, “Together we shall write an American story of hope, not fear. Of unity not division, of light not darkness.” As for juxtaposition, which is the highlighting the differences between two ideas, Biden said: “We have much to do in this winter of peril and significant possibilities.”

Unlike a sharp contrast in Trump's inaugural speech, the sentiments of which were success and fear above all else, the following sentiments expressed by Biden at the inaugural address sets a tone for the incoming administration: Hope, Love, Desire, Spirituality and Action, Change, Human and Truth.

“Don't tell me things can't change. Here we stand where heroes who gave the last full measure of devotion rest in eternal peace.” “What are the common objects we as Americans love, that define us as Americans? I think we know. Opportunity, security, liberty, dignity, respect, honour, and yes, the truth.” “Democracy and hope, truth and justice, did not die on our watch but thrive.

As clear from the following remarks, Biden made a point to emphasize unity time and time again. He used the word “unity” eight times in his 21-minute speech:

“Together we shall write an American story of hope, not fear. Of unity, not division. Of light, not darkness,” Biden said. “A story of decency and dignity, love and healing, greatness and goodness. May this be the story that guides us, the story that inspires us and the story that tells ages yet to come that we answered the call of history; we met the moment; democracy and hope, truth and justice did not die on our watch but thrived; that America secured liberty at home and stood once again as a beacon to the world.”

Unlike Trump's speech. “Make America Great Again” served as his primary element as campaign slogan, but in review of Biden's inaugural speech, it points out unique aspects, but also indicates contrast key features against his predecessors. “Democracy” was repeated many times all over his speech was one essential component that was highlighted above all else.

Fairclough (1992) maintains, “Discourses do not just reflect or represent social entities and relations, they construct or ‘constitute’ them “ (3). Biden had a clear message. He delivered messages of unity and optimism. The message was about change. The message was despite the demanding tasks before us, as a nation collectively we can surmount these harsh times. It was one of the most anticipated speeches in American political history. There were numerous of issues currently in America.

Examining the fundamental message in Biden's speech, the words that were picked most often in their speeches by the presidents to give

some clues about the world in which they were about to begin dominate. These words can be explicit or hidden. Words such as “Americans” and “unity” or “liberty” “change” as also noticed in Biden usually emerge in inaugural speeches of the presidents. As for some information about his religion, which ran through his speech, with a reference to St Augustine associated with his church as follows:

“Many centuries ago, St Augustine - the saint of my church - wrote that a people was a multitude defined by the common objects of their love. Defined by the common objects of their love. What are the common objects we as Americans love, that define us as Americans? I think we know. Opportunity, security, liberty, dignity, respect, honour, and yes, the truth.”

Wodak in Wodak and Meyer (2001) provide that “the relationship between media, politics of all genres, and “people,” is very complex. She continued to explain that there are no obvious answers about who influences who and how the influences obtained are directed. At this point, through interdisciplinary research, the analysis of such complex relationships will be more transparent. Thus, as Wodak went on to maintain that CDA is only one element of the multiple approaches required in research of this kind. Given that as Wodak states research in CDA must be multitheoretical and multimethodical, critical and self-reflective.

Analyzing the syntactic structure of the texts, the use of “repetition” and “short sentences” and contrasts was another important findings. The use of contrast and repetition, then, can involve a number of linguistic features: These are lexical repetition; semantic repetition and/or contrast including the literal contrasted with the metaphorical; syntactical repetition; and phonological repetition. “Weeping” and “joy” are used together to provide a positive impact: “And I promise you this, as the Bible says: “Weeping may endure for a night, but joy cometh in the morning.” We will get through this together. Together.” “Today we celebrate the triumph not of a candidate but of a cause, a cause of democracy”

Biden’s speech was as easy to read and understand. Biden repeatedly called for unity, but he also cast meticulous parts of the confrontation to his presidency as enemies of democracy and our founding principles. Throughout the discourse, Biden repeats words and sentence. Considering the selected speech, many examples of repetition can be noticed.

The preference in the use of lexical choices demonstrates the correct choice from the socio-cultural context. By the same token, Expressive and relational values are also reflected in the choice of the lexical units in order to provide harmony with the audience. In Biden's speech, "America" and the patriotic appeal of "American" were more relevant, and it was repeated many times during the course of the speech. He used some of the words repeatedly "all" said 24 times. "All", "America", "nation", "people", "unity" and "democracy". He used the word "democracy" 11 times throughout his address. He gave great importance to the possessive pronoun "our" (43 times) and to the noun "nation" (15 times), which conveys a message of unity. He referred to "women" few times. In his speech, the president used the pronoun 'I' (36 times). The pronouns 'We' which is a strong associative term in politics (90 times), and 'You' (21 times) have been employed in the discourse respectively. Despite limited use of "woman", Biden remark was on women as follows:

"Here we stand, where 108 years ago at another inaugural, thousands of protesters tried to block brave women marching for the right to vote. And today we mark the swearing in of the first woman elected to national office, Vice President Kamala Harris. Don't tell me things can't change."

Biden repeats the words "I will defend." The examples of repetition in the inauguration with a group of sentences of the same length and structure as follows.

"I will defend the Constitution."

"I will defend our democracy."

"I will defend America."

As indicated above, Biden's drawing on simple and repetitive components helped convey his messages to the American people. "The advantage of the singular forms (I/me/myself/mine) is that they show a clear sense of personal involvement on the part of the speaker, which is especially useful when good news is delivered. The disadvantage can be that they show all too clearly where blame lies if something goes wrong." (Beard, 2000: 45)

"My fellow Americans I close the day where I began, with a sacred oath. Before God and all of you, I give you my word. I will always level with you. I will defend the Constitution, I'll defend our democracy."

Obviously, election campaigns from the linguistic perspective, receives attention due to their linguistic components being used for

such a precise and fundamental objective to reach the target people. “Although political campaigns, with their speeches, their written texts, their broadcasts, need to inform and instruct voters about issues that are considered to be of great importance, ultimately all the written and spoken texts that are produced during an election campaign are designed to persuade people to do one thing: to vote in a certain way” (Biden, 2000: 57)

In his inaugural address, Biden underlined, “This is America’s day. This is democracy’s day”, making clear not just via his words but through his delivery, that he had no tolerance for further division and any anti-American attitude, recalling the violent incidents of Jan. 6 when the Capitol was attacked. Biden in his speech, called for an end to the “uncivil war” that has plagued American politics of late, calling for conciliation and understanding.

“We must end this uncivil war that pits red against blue, rural versus urban, conservative versus liberal,” Biden said. “We can do this if we open our souls instead of hardening our hearts, if we show a little tolerance and humility, and if we’re willing to stand in the other person’s shoes — as my mom would say, ‘Just for a moment, stand in their shoes.’”

Biden frequently explained the challenges the country faces, but with a much more uplifting tone, even suggesting that the country had already overcome one of its darkest days —apparently referring to the incidents of two weeks ago. “We must reject the culture in which facts themselves are manipulated and even manufactured.” Also, “There is truth and there are lies — lies told for power and for profit.” Defining “boldness” and the action to come behind it in, Biden his rhetoric in the following delivers a promising and negotiating stance.

“Together we shall write an American story of hope, not fear. Of unity, not division. Of light, not darkness,” Biden said. “A story of decency and dignity, love and healing, greatness and goodness. May this be the story that guides us, the story that inspires us and the story that tells ages yet to come that we answered the call of history; we met the moment; democracy and hope, truth and justice did not die on our watch but thrived; that America secured liberty at home and stood once again as a beacon to the world.”

“Now we’re going to be tested,” Biden said. “Are we going to step up? All of us? It’s time for boldness, for there is so much to do. And this

is certain: I promise you, we will be judged, you and I, by how we resolve these cascading crises of our era. Will we rise to the occasion, is the question. Will we master this rare and difficult hour?"

One of the fundamental messages in Biden's discourse was directed those countries abroad. Biden indicated that the work of reconstruction trust and alliances would commence with other countries now, implying the resilience of the States during recent events and challenges.

"So here's my message to those beyond our borders: America has been tested, and we've come out stronger for it," Biden said, building on themes addressed above. "We will repair our alliances and engage with the world once again — not to meet yesterday's challenges, but today's and tomorrow's challenges."

Wodak (2001) maintains that CDA places its methodology, rather, in the hermeneutic than in the analytical-deductive tradition. CDA strongly relies on linguistic groups. Nevertheless, this does not denote that topics and contents play no role at all, but that the core operationalizations depend on linguistic concepts such as actors, mode, time, tense, argumentation, and so on.

In relation to tense choice from the linguistic perspective, as a clear contrast to his predecessors, Biden chose to focus on the present. Approximately the majority of his speech was spoken in a simple present tense, which aligned with the immediacy of current issues such as COVID-19. "And we'll lead, not merely by the instance of our power, but by the power of our example. We'll be a strong and trusted partner for peace, progress and securities.

5. Conclusion

Considering Biden's political speech and identifying the linguistic devices pointed out in the speech from the perspective of CDA, which highlights the analysis of social practices, power and ideological relations as well, it can be clearly noticed that how language functions in maintaining and changing power relations in today's world, and by means of which political speeches/discourses are created as the power and ideology, be it explicit or covert, of the speaker through the use of language. Therefore, this paper attempted to highlight and focus on the ways of analyzing language which can reveal these processes underlined above

Biden's discourse begins "This is America's day. This is democracy's day. A day of history and hope. Of renewal and resolve" reflecting the

aspirations and demands of many people residing in that part of the world. Mentioning many times about democracy, he obviously values democracy in his address. Unlike other other previous presidential inauguration speeches, he used the word “democracy” more. However, as Beard (2000: 18) discusses “A political speech is not necessarily a success because of correctness or truth, rather it may be a matter of presenting valid arguments.”

In this sense, what really matters is how politics builds this language, and vice versa. Through the language it can be noticed how power relations, ideology, objectives, overt and explicit messages, plans and expectations are conveyed to people and how these linguistic components helped Biden lead to the victory, convincing the voters by means of these linguistic devices. Such analysis similarly cognitive, social and political analysis, focusing particularly on the role discourses play, both locally and globally, in society and its structures.

Considering the previous US inaugural speeches, each inaugural speech contains distinct linguistics features and standpoints as in Biden’s speech, despite similarities. The linguistic devices in Biden’s speech, they are all dependable in purpose and tone, containing several distinct features. From the point of rhetorical perspective, Biden’s speech upholds the effect of an extended speech with recurrence of key phrases to provide emphasis and free of cliches and buzzwords which does not mean anything. It was well-written with powerful rhetorical flourishes and inspiring themes.

The next important detail is readability of his speech. His speech was about average in length when compared to the other inaugural speeches delivered by previous U.S. presidents. One of the greatest strength of this novel study is that it provides insight on in which ways and why various linguistic and rhetorical devices are employed by Biden’s inaugural address to persuade their audience, or the people. However, without the contextual indicators, analyzing deeper levels of Presidential addresses as well as the audience reception was one of the limitation.

Therefore, the study has implications for Biden as a presidential rhetoric and is expected to contribute the general field of applied linguistics, and the areas of sociolinguistics, discourse studies, and the domains of pragmatics, in particular. Furthermore, this study can enrich the analysis of US president’s and other presidents’ political speeches and thus have some possible implications to the political discourse analysis.

For further researches:

1- Applying the present critical discourse to other inaugural addresses of the same period, even previous inaugural addresses to analyze whether they share the similar prominent devices.

2- Applying the present critical discourse to other reports taken from printed press during the election period.

3- Analyzing to what extent audiences receive this speech and how they process it.

4- Comparing CDA of Biden's inauguration address with other previous presidents' inauguration speeches.

REFERENCES

- Beard, A. (2000), *The Language of Politics*, London: Routledge.
- Benwell, B. & Stokoe, E. (2006), *Discourse and Identity*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Brown, G. & Yule, G. (1985), *Discourse Analysis*, Cambridge: CUP.
- Charteris-Black, J. (2005) *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*, New York: Palgrave Macmillan.
- Chouliaraki, L. and Fairclough, N. (1999), *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Cockcroft, R. and Cockcroft, S.M. (1992), *Persuading People*, London: Macmillan.
- Fairclough, N. (1989), *Language and Power*, London: Longman.
- Fairclough, N. (1992), *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. & Wodak, R. (1997), Critical Discourse Analysis, *Discourse as Social Interaction* (In van Dijk, T. A. Ed.), London: Sage, 258-284.
- Fairclough, N. (2002), Critical Discourse Analysis as a Method in Social Scientific Research, *Methods of Critical Discourse Analysis: Introducing Qualitative Researches* (In Wodak, R. & Meyer, M. Eds.), London: Sage, 121-138.
- Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., & Trew, T. (1979), *Language and Control*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Foucault, M. (1972), *The Archaeology of Knowledge* (trans. Sherican Smith, A.M.), London: Tavistock.
- Foucault, M. (1984), The Order of Discourse, *Language and Politics 1* (In Michael Shapiro Ed.), New York: New York University Press.
- Hammersley, M. (2003), Conversation Analysis and Discourse Analysis: Methods or Paradigms?, *Discourse and Society*. 14 (6), 751-781.
- Hodge, R. and Kress G. (1988), *Social Semiotics*, Ithaca: Cornell University Press.
- <https://www.whitehouse.gov/>
- Jorgensen, M. & Phillips. L. (2008), *Discourse Analysis as Theory and Method*, Los Angeles: Sage.
- Kress, G. (1985), *Linguistic Processes in Sociocultural Practices*, Oxford: Oxford University Press.
- Kristeva, J. (1980). *Desire in Language*, London: Routledge.

- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980), *Metaphors We Live By*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Lemke, Jay L. (1995), *Textual Politics: Discourse and Social Dynamics*, London: Taylor and Francis.
- Mills, S. (1997), *Discourse*, London & New York: Routledge.
- Van Dijk, T.A. (1993), *Discourse and Society*, London: Sage.
- Van Dijk, T.A. (1995), Aims of Critical Discourse Analysis, *Japanese Discourse*, 1, 17-27.
- Van Dijk, T.A. (1998), *Ideology: A Multidisciplinary Approach*, London: Sage.
- Wodak, R. (1989), *Language Power and Ideology: Studies in Political Discourse*, London: Benjamins Publishing Company.
- Wodak, R. (2001), What CDA is About- A Summary of its History, Important Concepts and its Developments, *Methods of Critical Discourse Analysis* (In Wodak, R. & Meyer, M. Eds.), London: Sage, 1-13.
- Wodak, R. & Meyer, M. (2001), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: Sage.
- Wodak, R. & Meyer, M. (2002), *Methods of Critical Discourse Analysis: Introducing Qualitative Researches*, London: Sage.
- Wodak, R. & Kendall, D. (2007), What is Critical Discourse Analysis, *Forum Qualitative Social Research*, 2, 1-7.

Joe Biden's Inauguration Speech: Full Transcript

Chief Justice Roberts, Vice-President Harris, Speaker Pelosi, Leader Schumer, Leader McConnell, Vice-President Pence. My distinguished guests, my fellow Americans.

This is America's day. This is democracy's day. A day of history and hope, of renewal and resolve. Through a crucible for the ages, America has been tested anew and America has risen to the challenge. Today we celebrate the triumph not of a candidate but of a cause, a cause of democracy. The people - the will of the people - has been heard, and the will of the people has been heeded.

We've learned again that democracy is precious, democracy is fragile and, at this hour my friends, democracy has prevailed. So now on this hallowed ground where just a few days ago violence sought to shake the Capitol's very foundations, we come together as one nation under God - indivisible - to carry out the peaceful transfer of power as we have for more than two centuries.

As we look ahead in our uniquely American way, restless, bold, optimistic, and set our sights on a nation we know we can be and must be, I thank my predecessors of both parties for their presence here. I thank them from the bottom of my heart. And I know the resilience of our Constitution and the strength, the strength of our nation, as does President Carter, who I spoke with last night who cannot be with us today, but who we salute for his lifetime of service.

I've just taken a sacred oath each of those patriots have taken. The oath first sworn by George Washington. But the American story depends not on any one of us, not on some of us, but on all of us. On we the people who seek a more perfect union. This is a great nation, we are good people. And over the centuries through storm and strife in peace and in war we've come so far. But we still have far to go.

We'll press forward with speed and urgency for we have much to do in this winter of peril and significant possibility. Much to do, much to heal, much to restore, much to build and much to gain. Few people in our nation's history have been more challenged or found a time more challenging or difficult than the time we're in now. A once in a century virus that silently stalks the country has taken as many lives in one year as in all of World War Two.

Millions of jobs have been lost. Hundreds of thousands of businesses closed. A cry for racial justice, some 400 years in the making, moves us.

The dream of justice for all will be deferred no longer. A cry for survival comes from the planet itself, a cry that can't be any more desperate or any more clear now. The rise of political extremism, white supremacy, domestic terrorism, that we must confront and we will defeat.

To overcome these challenges, to restore the soul and secure the future of America, requires so much more than words. It requires the most elusive of all things in a democracy - unity. Unity. In another January on New Year's Day in 1863 Abraham Lincoln signed the Emancipation Proclamation. When he put pen to paper the president said, and I quote, 'if my name ever goes down in history, it'll be for this act, and my whole soul is in it'.

My whole soul is in it today, on this January day. My whole soul is in this. Bringing America together, uniting our people, uniting our nation. And I ask every American to join me in this cause. Uniting to fight the foes we face - anger, resentment and hatred. Extremism, lawlessness, violence, disease, joblessness, and hopelessness.

With unity we can do great things, important things. We can right wrongs, we can put people to work in good jobs, we can teach our children in safe schools. We can overcome the deadly virus, we can rebuild work, we can rebuild the middle class and make work secure, we can secure racial justice and we can make America once again the leading force for good in the world.

I know speaking of unity can sound to some like a foolish fantasy these days. I know the forces that divide us are deep and they are real. But I also know they are not new. Our history has been a constant struggle between the American ideal, that we are all created equal, and the harsh ugly reality that racism, nativism and fear have torn us apart. The battle is perennial and victory is never secure.

Through civil war, the Great Depression, World War, 9/11, through struggle, sacrifice, and setback, our better angels have always prevailed. In each of our moments enough of us have come together to carry all of us forward and we can do that now. History, faith and reason show the way. The way of unity.

We can see each other not as adversaries but as neighbours. We can treat each other with dignity and respect. We can join forces, stop the shouting and lower the temperature. For without unity there is no peace, only bitterness and fury, no progress, only exhausting outrage. No nation, only a state of chaos. This is our historic moment of crisis and

challenge. And unity is the path forward. And we must meet this moment as the United States of America.

If we do that, I guarantee we will not fail. We have never, ever, ever, ever failed in America when we've acted together. And so today at this time in this place, let's start afresh, all of us. Let's begin to listen to one another again, hear one another, see one another. Show respect to one another. Politics doesn't have to be a raging fire destroying everything in its path. Every disagreement doesn't have to be a cause for total war and we must reject the culture in which facts themselves are manipulated and even manufactured.

My fellow Americans, we have to be different than this. We have to be better than this and I believe America is so much better than this. Just look around. Here we stand in the shadow of the Capitol dome. As mentioned earlier, completed in the shadow of the Civil War. When the union itself was literally hanging in the balance. We endure, we prevail. Here we stand, looking out on the great Mall, where Dr King spoke of his dream.

Here we stand, where 108 years ago at another inaugural, thousands of protesters tried to block brave women marching for the right to vote. And today we mark the swearing in of the first woman elected to national office, Vice President Kamala Harris. Don't tell me things can't change. Here we stand where heroes who gave the last full measure of devotion rest in eternal peace.

And here we stand just days after a riotous mob thought they could use violence to silence the will of the people, to stop the work of our democracy, to drive us from this sacred ground. It did not happen, it will never happen, not today, not tomorrow, not ever. Not ever. To all those who supported our campaign, I'm humbled by the faith you placed in us. To all those who did not support us, let me say this. Hear us out as we move forward. Take a measure of me and my heart.

If you still disagree, so be it. That's democracy. That's America. The right to dissent peacefully. And the guardrail of our democracy is perhaps our nation's greatest strength. If you hear me clearly, disagreement must not lead to disunion. And I pledge this to you. I will be a President for all Americans, all Americans. And I promise you I will fight for those who did not support me as for those who did.

Many centuries ago, St Augustine - the saint of my church - wrote that a people was a multitude defined by the common objects of their

love. Defined by the common objects of their love. What are the common objects we as Americans love, that define us as Americans? I think we know. Opportunity, security, liberty, dignity, respect, honour, and yes, the truth.

Recent weeks and months have taught us a painful lesson. There is truth and there are lies. Lies told for power and for profit. And each of us has a duty and a responsibility as citizens as Americans and especially as leaders. Leaders who are pledged to honour our Constitution to protect our nation. To defend the truth and defeat the lies.

Look, I understand that many of my fellow Americans view the future with fear and trepidation. I understand they worry about their jobs. I understand like their dad they lay in bed at night staring at the ceiling thinking: ‘Can I keep my healthcare? Can I pay my mortgage?’ Thinking about their families, about what comes next. I promise you, I get it. But the answer’s not to turn inward. To retreat into competing factions. Distrusting those who don’t look like you, or worship the way you do, who don’t get their news from the same source as you do.

We must end this uncivil war that pits red against blue, rural versus urban, conservative versus liberal. We can do this if we open our souls instead of hardening our hearts, if we show a little tolerance and humility, and if we’re willing to stand in the other person’s shoes, as my mom would say. Just for a moment, stand in their shoes.

Because here’s the thing about life. There’s no accounting for what fate will deal you. Some days you need a hand. There are other days when we’re called to lend a hand. That’s how it has to be, that’s what we do for one another. And if we are that way our country will be stronger, more prosperous, more ready for the future. And we can still disagree.

My fellow Americans, in the work ahead of us we’re going to need each other. We need all our strength to persevere through this dark winter. We’re entering what may be the darkest and deadliest period of the virus. We must set aside politics and finally face this pandemic as one nation, one nation. And I promise this, as the Bible says, ‘Weeping may endure for a night, joy cometh in the morning’. We will get through this together. Together.

Look folks, all my colleagues I serve with in the House and the Senate up here, we all understand the world is watching. Watching all of us today. So here’s my message to those beyond our borders. America has been tested and we’ve come out stronger for it. We will repair our

alliances, and engage with the world once again. Not to meet yesterday's challenges but today's and tomorrow's challenges. And we'll lead not merely by the example of our power but the power of our example.

Fellow Americans, moms, dads, sons, daughters, friends, neighbours and co-workers. We will honour them by becoming the people and the nation we can and should be. So I ask you let's say a silent prayer for those who lost their lives, those left behind and for our country. Amen.

Folks, it's a time of testing. We face an attack on our democracy, and on truth, a raging virus, a stinging inequity, systemic racism, a climate in crisis, America's role in the world. Any one of these would be enough to challenge us in profound ways. But the fact is we face them all at once, presenting this nation with one of the greatest responsibilities we've had. Now we're going to be tested. Are we going to step up?

It's time for boldness for there is so much to do. And this is certain, I promise you. We will be judged, you and I, by how we resolve these cascading crises of our era. We will rise to the occasion. Will we master this rare and difficult hour? Will we meet our obligations and pass along a new and better world to our children? I believe we must and I'm sure you do as well. I believe we will, and when we do, we'll write the next great chapter in the history of the United States of America. The American story.

A story that might sound like a song that means a lot to me, it's called American Anthem. And there's one verse that stands out at least for me and it goes like this:

'The work and prayers of centuries have brought us to this day, which shall be our legacy, what will our children say?

Let me know in my heart when my days are through, America, America, I gave my best to you.'

Let us add our own work and prayers to the unfolding story of our great nation. If we do this, then when our days are through, our children and our children's children will say of us: 'They gave their best, they did their duty, they healed a broken land.'

My fellow Americans I close the day where I began, with a sacred oath. Before God and all of you, I give you my word. I will always level with you. I will defend the Constitution, I'll defend our democracy.

I'll defend America and I will give all - all of you - keep everything I do in your service. Thinking not of power but of possibilities. Not of

personal interest but of public good.

And together we will write an American story of hope, not fear. Of unity not division, of light not darkness. A story of decency and dignity, love and healing, greatness and goodness. May this be the story that guides us. The story that inspires us. And the story that tells ages yet to come that we answered the call of history, we met the moment. Democracy and hope, truth and justice, did not die on our watch but thrive.

That America secured liberty at home and stood once again as a beacon to the world. That is what we owe our forbearers, one another, and generations to follow.

So with purpose and resolve, we turn to those tasks of our time. Sustained by faith, driven by conviction and devoted to one another and the country we love with all our hearts. May God bless America and God protect our troops (www.whitehouse.gov).

Bölüm 11

HÂMİD'İN MESNEVÎ TARZINDAKİ ROMANTİK POÉMI: *GARÂM*

Erdoğan ULUDAĞ¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi ABD. aruludag25@hotmail.com. ORCID ID: 0000-0002-4541-3787

1. Giriş

Tanzimat devrinin büyük şairi Hâmid 85 yıllık ömrü boyunca Türk edebiyatına 40'a yakın tiyatro ve şiir kitabı kazandırmıştır. Hâmid şiire batılı bir anlayışla nazım yeniliklerini getiren ilk şairdir. Tanzimat şairleriyle didaktizme yönelen Türk şiirinde, gündelik hayat, aşk, tabiat, yurt ve millet sevgisi, ölüm ve metafizik meseleler onunla şiirimize girmiştir. Hâmid şiirde kendine has bir dil kullanmıştır. Günümüzde, kullandığı bu keyfi dil yüzünden bizden çok uzak görünen Hâmid dil engeli aşıldıktan sonra gerçekten çok ilgi çekici bir yazar olarak karşımıza çıkmakta ve yıllar boyunca kendine duyulan saygı daha iyi anlaşılmaktadır. Bu aşılma merhalelerin ardından baktığımızda eskimiş sayılan Hâmid aslında inanılmayacak kadar yeni görünmektedir. Tanpınar (1985); “Hâmid’e her zaman, bir zengin madene dönülür gibi dönülecektir” diyerek Hâmid’in değerini belirtir.

Garâm, Hâmid’in ilk ve aynı zamanda şanssız eserlerinden biridir. Çünkü; ilk şiir kitabı olan “Sahra”dan (1879) belki de daha önce yazılmağa başlamış fakat bir türlü yayınlanamamıştır. Garâm’ın müsveddesi, mü’ellifin evrakı arasında 30 sene kadar bir zaman bekledikten sonra, ancak 1913’te “Şehbâl” dergisinde bazı bölümleri yayınlanmış ve 1923’te Süleyman Nazif’in ön sözüyle kitap haline getirilmiştir. Eserin baskısının bu kadar gecikmesi, içindeki fikirlerle Cumhuriyet devrine kadar gelen yılların zihniyeti arasında büyük farklılıklar bulunmasından ileri gelir. Hâmid hatıralarında eserlerini nasıl yazdığını anlatırken; Garâm’ı “Mevlâna Celaleddîn-i Rûmî’ye olan muhabbeti ve bağlılığı sebebiyle mesnevî vezninde kaleme aldığını ve eserin bedbaht bir kızı ve bedbaht bir erkeği konu edindiğini, her ikisinin de aynı yaratılışın özündeki eşitsizliği göstermek iddiasıyla insaniyet huzuruna çıktıklarını” ifade eder (Enginün, 1994: 418).

Garâm üzerinde yapılmış bilimsel çalışmalar fazla değildir: Kaplan’ın *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I* (1976) adlı eserinde “Garâm’daki İhtimaî ve Felsefî Fikirler” (s. 300-313) başlıklı incelemesi, Tanpınar’ın *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (1985)’nde Abdülhak Hâmid’i anlattığı bölümdeki “Garâm” (s. 524-530) maddesi, İsmail Habib Sevük’ün *Edebî Yeniliğimiz* (1935) adlı eserindeki “Garâm” (s. 165-167) bölümü, yine Sevük’ün *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi* (1340)’ndeki “Garâm” (s. 275-280) maddesi, Kolcu’nun hazırladığı *Tanzimat Edebiyatı I Şiir* (2004) adlı eserin Abdülhak Hâmid’e ayrılan bölümündeki “İlk Metafizik Ürperti: Garâm” (s. 267-269) alt başlığı ile Garâm hakkında yapılan değerlendirme, Enginün tarafından hazırlanan *Abdülhak Hâmid*

Tarhan Bütün şiirleri (2001) serisinin 4'üncüsünde Süleyman Nazif'in "Bir Mukaddime"si ve "Kahpe" ile birlikte "Garâm" (s. 87-198) ın da tam metninin yer aldığı kitap, Mermer (2010)'ın *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Değişen Paradigmada Metafizik Farklılık: Abdülhak Hamit Tahran*, başlıklı doktora tezi (s. 208-209)'indeki "Garam" bölümü ve Demirdağ (2010)'ın *Abdülhak Hâmid'in Eserlerinde Millî ve Felsefî Unsurlar* başlıklı doktora tezindeki Garâm'la ilgili bölümler (s. 179, 208, 259, 264) Garâm üzerinde yapılmış değerli çalışmalar arasında dikkat çekenlerdir. Bu araştırmada "Garâm" dan bahseden bu kaynaklardan istifade edilmiştir.

Garâm kelime anlamı itibariyle çok derinden duyulan sevgi, aşk demektir. Mesnevî tarzında ve aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazılmış olan Garâm 1436 beyitlik uzun bir romantik poém'dir. Eserde Hâmid'in bütün düşünce ve sanatını görmek mümkündür. Garâm sahne unsurlarına sahip bir monolog olarak da değerlendirilebilir. Kaplan (1976: 303), hikâye olarak fazla bir ehemmiyet arz etmeyen Garâm'da Hâmid, şahsiyetlerin karakterini, ruh hallerini tam manasıyla yansıtamadığı gibi, okurun hayâlinde tasavvur edebileceği kuvvetli manzaralar da çizemediğini belirtir. Sevük (1922: 287), yazarın vaka anlatmak peşinde olmadığını, herhangi bir şey münasebetiyle bol bol fikirler serdetmeyi hedeflediğini kaydeder. Eserin konusu bir ara "ihtiyarıyla cünûn getiren" bir gencin aşkı, kıskançlığı ve buhranları üzerine inşâ edilmiştir. Buna rağmen Sevük (1922); *24-25 yaşlarında yazılan bu eser bi't-tabî' Hâmid'in şairliğindeki kemali göstermekten uzaktır, Fakat Hâmid'i iyice anlamak "Makber" mübde'inin daha pek genç iken nasıl müteceddidâne nasıl hür ve serbest fikirlerle mücehhez olduğunu takdir etmek için bu kitap kıymetli bir vesikadır* diyerek eserin Hâmid'i anlamak açısından değerini ifade eder. Tanpınar (1985: 524-530), bu eserin Hâmid'in sanatını yekpâre gösteren bir tarafı olduğunu, eserde, deliliğe varan bir aşkın taşıyıcısı genç karakterin aslında Hâmid'e karşılık geldiğini ifade etmiş, ayrıca Hâmid'in ehl-i sünnet çizgisinde bir ahiret fikri işleyişinin ve bu bağlamda *orta yolun* tavsiye edilmesinin, devrin metafizik buhranına bir cevap olabileceği fikri üzerinde durmuştur. Akıncı (1957: 181-186) ise, Hâmid'in en şahsî eserini okuduğunu, eserde ek olarak devrin eğitim faaliyeti açısından *boş softalığın* eleştirildiğini ve o dönem için erken sayılabilecek bir hamleyle kadın hakları üzerinde durulduğunu ifade eder.

Garâm, eski ve kuvvetli bir şiir geleneğinden gelen Hâmid'in Batı kültürüyle karşılaşması sonucu, geçirdiği buhranı aksettirmesi yönüyle de dikkate değerdir. Mehmet Kaplan (1976: 304); "*Mesnevi tarzında dikilmiş, uzun, kaba-saba bir torbaya*" benzettiği Garâm'a Hâmid'in

“kafasını dolduran karmakarışık fikirler”i tıkıverdiğini söyler. Bundan dolayı Garâm’ı mesnevi tarzında düzenlenmiş manzum bir eser özelliği taşımasına rağmen, nesir ölçütüne göre, yani muhteva bakımından değerlendirmenin gereğini dile getirir. Garâm’ın başında yer alan “Bir Mukaddime”de Sevük (1923: 9) bu durumu şöyle izah eder: *Garâm’ın şekl-i beyânı mübdi’inin bugünkü üslûb-ı muhtarına nisbetle eskidir; bir kısım elfâzında bu devirden ziyâde geçmiş asırlara karâbet gösterir. Fakat mevzu’u ve ihtiva ettiği fikirlerle felsefe yenidir; bu devirden ziyâde gelecek a’sâra münasebet besler. Abdülhak Hâmid isteseydi bir iki darbe-i kalemlle o eskiliği büsbütün izâle ve setr edebilirdi. Fakat eserinin şekil ve esasını değiştirmek istemedi. Buna sebep de samimiliğe her şeyden ziyâde meclûb bulunmasıdır. Tanpınar (1985: 524) ise; *Gariptir ki Hâmid kuvvetli Fuzûlî tesirine rağmen eski mesnevilerden -bu arada İzzet Molla’nın “Mihnet-keşân”ını ve Ziya Paşa’nın “Harabat” mukaddimesini de sayalım- gelen bu yazış şeklinde kitabın neşrini beklediği müddet boyunca yaptığını sandığımız değişiklikler ve ilavelerle daha ısrar etmiştir. Vâkıa “Garâm”ın arkaik dili ve bozuk mısra yapısı Hâmid’in üslûplarından birisidir. Nitekim ömrünün sonuna doğru yazdığı manzum hal tercemesinde hem lügati hem de Türkçenin sentaksını zorlayan bu ihmalcî konuşmaya döner şeklinde değerlendirir.**

Bu şekilsizliğin içinde Garâm’ı üzerinde durulmaya değer kılan tarafı, felsefî ve İctimaî fikirleridir. Garâm’daki genci âşıktan ziyade bir filozofa benzeten Kolcu (2004: 269), 19. Yüzyıl yazarları kendilerini az buçuk filozof olarak addederlerdi diyerek, bu bakımdan klasik hikmetin yerine geçecek felsefenin sorularıyla baş etmenin gerekeceğini vurgular. İslâmiyet içinde iman ve teslimiyet aslında bu tür soruları kendiliğinden cevaplamış ve mensuplarının metafizik endişelerini bir bakıma gidermişti. Fakat Batı hayatı ve felsefesiyle tanışınca kendiliğinden bir tezat oluşur. *Hâmid’in felsefî karakteri üzerinde uzun ve zengin bir mazinin tesiri olmakla beraber, daha yakın sebepler de vardır: O da Batı kültürü ile temasa başladıktan sonra asırlardan beri Doğu dünya görüşü içinde yaşamış olan Türk cemiyetinde, eşine az rastlanır felsefî bir buhranın baş göstermiş olmasıdır* (Kaplan, 1976: 301). Garâm’daki delikanlının türbedarla yaptığı konuşmalarda felsefî buhranın etkileri kendisini okuyucuya kuvvetle hissettirir. Ehl-i fen yahut Tabîyyûn (materyalistler) ile Sûfîyyûn (Spritualitler) taraflarının hayatı ve kainatı telâkki tarzlarını uzun uzun türbedarla konuşur. Bu konuşmada ruh, zaman, hayır ve şer, sonsuzluk, insanlık görüşleri karşılıklı olarak ele alınır. Bu noktada Kolcu (2004: 269)’nun görüşü; *Felsefe, Hâmid’de kırık dökük fikirler manzumesidir, disiplinden ve tutarlılıktan uzaktır. Düşünce onda vak’anın*

uyandırdığı bir cılız ışıktır. Şair bu ışıktan bir türlü parlak ve beyinleri yakıcı bir ateş çıkartamaz. Sorduğu sorularda tutarlılık, ver(eme)diği cevaplarda tutarsızlık vardır. Bu şair filozofun disiplinsiz fakat samimi soruları çoğu zaman cevapsız kalır yönündedir.

Hâmid'in ilk şiirlerinde de görüldüğü üzere, ölüm bir sabit fikir olarak zihinde daima yaşar. İlk gençlik yıllarında yazdığı fakat bir türlü yayımlayamadığı Garâm adlı uzun şiiri kendi şahsi hayatını aksettirir. Hâmid'in metafizik endişelerinin, sosyal tenkitlerinin yer aldığı hemen her konuda diğer eserlerinde geliştirdiği veya tekrarladığı fikirlerini ihtiva eden Garâm bir bakıma şahsi hikâyesidir. Hâmid Garâm'da çok coşkundur Sevük (1923: 6) Garâm'ı okumamış olan bir insanın Abdülhak Hâmid'i tanıyamayacağını öne sürerek Hâmid'in; *Makber'de nevha-dâr-ı matem olan samimiyeti Garâm'da pür-zevk ü safa, kahkaha-nisârdır. İkisinde de aynı vicdânın sesleri, başka ahenklerle işitilir* der.

Hâmid'in genç yaşında kaleme aldığı Garâm kendi şiir haritasının da hatlarını çizer ve kompozisyon itibarıyla Hâmid'in birçok eserinin prototipini teşkil eder. Bu kompozisyon, bir vak'a üzerine işlenmiş romantik duygular ve felsefî fikirler olarak formüle edilebilir. *Fakat üslûp zayıflığı, acelecilik, geri dönüp bakmamak ve iyi bir edebî eserin olmazsa olmazı sayılan "sabır" taliminden hoşlanmayan Hâmid için birçok noksanlık kendini göstermekte gecikmeyecektir* (Kolcu, 2004: 267). Kaplan (1976: 300)'a göre *Abdülhâk Hâmid, Türk edebiyatında, eserlerine en çok felsefî fikirler karıştıran bir yazardır. Hâmid'in felsefî fikirlerinin başlangıcını tesbit ederken, Makber'i değil Garâm'ı nazar-ı itibara almak lâzım gelir.* Garâm'da anlatılan hikâyedeki birçok motifi Tanzimat devrinin piyes ve romanlarında görmek mümkündür. Garâm'daki "Filozof" karakteri bir kenara çekildiğinde Hâmid'in Garâm'ının kahramanı ile Namık Kemal'in "İntibah" isimli romanındaki "Ali Bey" arasında dikkat çekici benzerlikler vardır (Kaplan, 1976: 305). Mehtâplı gecede sevgilisinin evinin etrafını dolaşma, ipe pencereye tırmanma, verem olma, tımarhaneye götürülme, bir görüşte âşık olma, yanılğıya düşerek birini öldürme, tımarhanedeki bir delinin filozof-vâri sözler söylemesi gibi motiflerin romantiklerden etkilenecek esere taşındığı söylenebilir. Toplumsal yapıdaki düzensizlik ve başıboşluğu dile getiren sosyal içerikli eleştiriler, bilhassa eserin tımarhane ve tımarhanedekilerin anlatıldığı bölümünde dile getirilir. Özellikle para meselesi, maaşların vaktinde ödenemeyişi, istibdat aleyhtarlığı, edebiyatın tenkidi, kadın-erkek eşitsizliği vs. konular, tımarhaneye düşmüş, değişik tipteki insanlar tarafından tartışılır.

Hâmid'den önce de Türk edebiyatında felsefî şiir vardı diyen Kaplan (1976: 301-302) şöyle devam eder: Halk ve yüksek tabaka arasında çok sevilen tasavvufî şiir, İslâmî-Türk edebiyatının zengin kollarından birini teşkil eder. Farâbî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yûnus Emre, Niyazî-i Mısırî, Nâilî, Şeyh Gâlib, gibi büyük şahsiyetler, Türk milletinin felsefî düşünüş, mistisizm ve felsefî şiir vadisinde ne kadar yükseklerle çıkabileceğini gösteren zirve isimlerdir. Bu şahsiyetlerin yanı sıra, mistik ruhu koyulaştıran zengin bir tarikat edebiyatının mevcut olduğu da malumdur. Abdülhak Hâmid'i izah ederken, İslâmiyetten sonraki -Hatta İslâmiyetten önce Uygurlarda- Türk edebiyatında felsefî bir atmosferin bulunduğunu gözden uzak tutmamak gerekir. Bu felsefî atmosfer kesintisiz olarak devam etmiştir. Yeni Türk edebiyatına hemen tekaddüm eden devrede, Akif Paşa orjinal ve kuvvetli bir “adem” şiiri yazar. Hâmid'den önce Ziyâ Paşa birçok şiirleri ve bilhassa “Terci-i bend” ile Türkün felsefeye karşı temayülünü devam ettirir. Hâsılı Hâmid, felsefî şiir geleneği çok eski ve kuvvetli olan bir milletin içinden yetişmiştir.

Garâm, Hâmid'in şiir ve edebiyat görüşlerini yansıtan bir eser olmasının yanında, onun İstanbul, özellikle de Çamlıca sevgisini dile getirmesiyle dikkat çeker. Hâmid'in gençlik eseri olmakla birlikte, şairin temel görüşlerini ve fikirlerini dile getirir (Enginün, 2001: 18). Garâm Hâmid'in sosyal düşünceler bakımından da şiirleri içinde önde gelir. Ancak metafizik unsurların işlenişinde olduğu kadar, sosyal unsurların işlenişinde de bir düzen fikri bulmak güçtür, şair genellikle bunları sırası düştükçe ve gelişigüzel bir şekilde işler (Akyüz, 1986: 129). Enginün (2001: 26)'ün günümüzde benimsenen nice yeniliklerin kaynağını gösteren temel eserlerden biri olarak nitelediği Garâm'ı değişik yönlerini öne çıkararak incelediğimiz bu çalışmada eserin 1923 (1341) tarihli eski harfli matbu baskısı¹ esas alındı. Eser mesnevi tarzında yazılmış olması nedeniyle beyitlere baştan sona numara verildi. Toplam 1436 beyitten müteşekkil eserden inceleme için alınan örnek beyitlerin sonunda parantez içinde beyit numaralarını gösterildi.

2.Garâm'daki Vak'a

Çamlıca'da köşkleri olan bir delikanlı -Bu delikanlı muhtemelen Hâmid'in kendisidir- elinde bir kitap, kafasının içi felsefî fikirlerle dolu olarak tepede dolaşırken iki genç kızla karşılaşır. Bu genç kızların yanında Hâdiye isimli küçük bir kız çocuğu ile 50 yaşlarında zenci bir kadın vardır. Delikanlı gördüğü bu kızlardan birine hemen orada âşık olur. Kızlar ortadan kaybolurlar ve bir türbedar meydana çıkar. Deli-

1 Abdülhak Hâmid Tarhan; *Garâm*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1923 (1341), 167 s.

kanlı türbedarla konuşur, daha doğrusu ona inandığı şeylerin boş, saçma şeyler olduğunu söyler ve türbedardan kızların evini öğrenir. O gece arkadaşlarıyla bir mehtap safası yapar. Delikanlı arkadaşlarına âşık olduğu kızıdan bahseder. Arkadaşları onunla alay ederler, fakat o bunlara aldırmaz. Bir kaç kez kızların evinin etrafını dolaşan delikanlı, evi daima karanlık bulur. Nihayet bir gece ev ışıklanır. Bunu gören âşık pencereye yaklaşır; evde konuşulanları dinler ve orada bir ağacın altında geceyi geçirir. Rüyasında sevgilisini görür. Sabahleyin Hâdiye ile sevgilisi tepede gezerlerken, gence rastlarlar. Âşık ile maşuk arasında nazlı, sitemli bir konuşma olur. Yine bir gece sevgilisinin evine giden delikanlı onu pencereden mehtâbı seyrederken görür. Birbirlerine aşklarını ilân ederler. Kız bir ip uzatır delikanlı pencereye çıkar. İki âşık pencerede konuşurlar. Ablası kızı yatmağa zorlar. Bu arada kızın verem olduğunu öğreniyoruz. Bu görüşmeler birkaç defa tekrarlanır. Bir gün âşık beklenmedik bir olayla karşılaşır. Sevgilisi bir yabancı ile yan yanadır. Delikanlı ile yabancı arasında sinirli bir konuşma olur. Yabancı ile kız bu tecavüzden kurtulmak için eve koşarlar. Âşık delikanlı tabancasını alarak onları takib eder ve bir odada kız ile yabancıyı baş başa görür. Tabancasını boşaltarak kızı öldürür. Delikanlı bu cinayeti işlerken yanılmıştır: Kendisine ihanet ettiğini zannederek öldürdüğü kız, asıl sevgilisi değildir, onun kardeşidir. Zenci kadın bu hakikati söylerse de âşık ona inanmaz. Zabıta memurları gelir âşık gençte delilik alâmetleri gördüklerinden onu Üsküdar tımarhanesine sevk ederler. Âşık tımarhanede iken asıl sevgilisi broşunu satarak, onu deliler arasından kurtarır, kendi evine getirir. Gece bir içki meclisi kurulur. Âşık hâlâ hakikati kabul etmek istemez. Ertesi gün kıza hakaretili bir tezkere ile para gönderir. Aradan 15 gün geçer. Bir gün delikanlı Bağlarbaşı'nda bir eğlenceden dönerken zenci kadına (Ellilik) rastlar. Zenci kadın delikanlıya sevgilisinin ölüm döşeğinde yattığını ve verdiği parayı kefenlik yaptığını anlatır. Nihayet âşığın aklı başına gelir. Hemen bir paytona atlar ve ölüm döşeğinde olan sevgilisinin evine koşar. Yolda arabası devrilir, yaralanır. Kendine geldiği zaman etrafını kar bürümüş ve sevgilisi ölmüştür. Delikanlı yaptıklarına bin pişman olmuştur, ama iş işten geçmiştir.

Garam'ı Hâmid'in düşüncelerini en samimi biçimde ifade ettiği eserlerinden biri olarak kabul edebiliriz. Bu eserinde Allah'ın varlığı, ölüm ve ahiret gibi konular tartışılmaktadır. Bu şiirinde diğer şiirlerinden daha özgür bir biçimde bazı konuları ortaya atar. Çünkü şiirin kahramanı olan genç, bir tımarhanededir ve geçmiş yaşantısının hesaplaşmasını yaparken bazı konuları da beraberinde tartışmaktadır.

3. Garâm'da “Mezar-ı bî-defin” ve “Ceres” Motifleri

Süleyman Nazif (1923: 6-7), Garâm'ın hakikî duruşuna dair sadece “mezar-ı bî-defin” motifi ile eserde pek ehemmiyetsiz bir unsur olan “ceres” motifini zikreder ve eserin baş taraflarındaki “mezâr-ı bî-defin”e âid bir hikâyeyi halk tarafından unutulmasın, hatırdâ kalsın diye zikreder:

Şâ'iri a'zâmın ceddi ser etibbâ-yı şehriyârî Abdülhak Molla ki, ec-zahanesinin kapısı üstüne,

Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı

mısrâ'ını yazacak kadar ârif bir şâ'ir idi. Çamlıca taraflarında gösterişli bir malikâne sahibi olan ve aynı zamanda Hâmid'in dedesi ve saray hekimbaşısı Abdülhak Molla, dönemin padişahı Abdülmecid'in buraya yakın araziye çepeçevre almasına binaen etrafındaki dalkavukların, padişahı Abdülhak Molla'nın da yerini alarak kendi arazisini genişletmeleri yolundaki tavsiyelerine binaen, bu tecâvüzün önüne geçmek için oraya uydurma bir mezar yapan Hekimbaşı, burada bir veli kulun yattığını iddia ederek orayı kutsallaştırır. Böylece arazisi kendi elinde kalır. Aslında bu hikâyede Hâmid'in genetik kodlarının anlaşılabilmesi için de ehemmiyetli izler taşır. İşte Garâm'dan alınan şu beyitler hem şairin İstanbul, özellikle de Çamlıca sevgisini hem de o macerayı ima eder:

Şehrin en yüksek civârında idim

Bundan eflâke yakın bir yer dedim!..

Arzın üstünde, cihanda müştehir,

Şehrimiz ulviyyet-i mevkice bir.

Şehrimizde Çamlıca en hoş tepe;

Gezdiğim yer onda en son mertebe.

Kim onun da dahilinde üç çınar,

Bir de bir bâb-ı 'adem, ya'ni mezâr!.

İstemem gerçi girişmek faslına,
Kimseden bir rivâyet yok aslına,

Kimse medfûn olmamış bir makbere...
Makber olmaktır mukadder her yere...

Alemin en dil-rübâ bir mevzu'u,
Bir mezâr-ı bî-defînin mevki'i..

Bir Velî-i bî-vücûda hâb-gâh,
Ben de eylerdim ziyâret gâh gâh. (94-99)

Bu meşhûr “*Mezar-ı bî-defn*” hikâyesini zikreden Süleyman Nazif, Hâmid'in evvelden beri panteist bir anlayışı olduğunu ifade eder. Mermer (2010: 209); Hâmid'in *üçüncü bir yol gibi olma* özelliğini bu eserde de gösterdiğini, *iman ve küfrün/emniyetsizliğin, aydınlık ile karanlığın birbiriyle kesiştiği/kapıştığı tehlikeli sulara yüzerken her iki tarafa da yaslanarak ilerlerken, başka bir şey icat edecek gibi olduğunu fakat tam da o noktada kaldığını* ifade eder. Böylece Hâmid, bir taraftan inandığı varlığı tatmin edici bulmazken; diğer taraftan o varlığın dışında hiçbir şeyin olmadığını söyleyebilmek gibi bir sıçrama yapmak durumunda kalır:

Ya ilâhî, gökte sensin, yer yerde sen;
Zât da sensin, hemân diğer de sen.

Kâinatın hepsi mahzâ senliğin;
Aslı sensin, bizde zâhir benliğin.

Yâr da, ağyâr da sen, ben de sen;
Senliğindir hepsi sensin, sen de sen. (67-69)

Yukarıdaki beyitlerin sonuncusu, eserin de mihveri ve mülhemi olduğu ifade edilen Mevlâna Celaleddîn-i Rûmî (2007: 101)'nin şu rûbâî-sini hatıra getiriyor:

Ni men menem ü ni tü tûî ni tü meni,
Hem men menem ü hem tü tûî hem tü meni.

Men bat ü çunanem ey nigâri hutênî
Kender galatam ki men tü em ya tü meni.

(Ne ben benim, ne sen sensin, ne sen bensin. Hem ben benim, hem sen sensin, hem sen bensin. Ey güzel Sevgilim!.. Ben seninle o hâldeyim ki; ben sen miyim, yoksa sen ben misin bir türlü kestiremiyorum).

Süleyman Nazif “ceres” (çan, çingırak) motifine de değinir (1923: 7-8): *Garâm’da bir nokta daha vardır ki butûn-ı âtiye evlâdının nazar-ı dikkatinden kaçmak için burada îzâh edilmek münasiptir zannederim dedikten sonra şunları söyler: Şose ve demir yollar inşâ edilmeden evvel Asyâ’nın münakalâtı kervanlarla icrâ edilirdi. Ba’zı aksâmında hâlâ öyledir. Şâ’ir 13 yaşında, pederiyle beraber, Tahran’a gittiği zaman, kervanla seferber olmuşlardı. Hayvanların boyunlarında muhtelif şekil ve surette çanlar takılır ve bunların muttarid şamataları insana o ıssız vadileri uykudan uyandırıyor hissini verirdi. Çamlıca’da duyduğu bir ceres sesi Abdülhak Hâmid’i çocukluğundaki seyahat-i dîrâdûru hatırlatmış olacak ki o, birdenbire galiba diyerek şu beyitleri zâhîrde ‘alâka-dar görünmediği mevzu’a ilhak ediyor:*

Dûrdan ba’zan duyardım bir ceres,
Başka bir yolda bana feryâd-res:

Ya’ni feryâd artırıp feryâdıma,
Hep cüdâlık lar gelirdi yâdıma!

Ba’zı kerre savtı geldikçe bana,
Gönlüm isterdi hitâb etmek ana:

Key tagannüm-sâz-ı gam, feryâd kıl,
Firkatin envâ’ını ta’dâd kıl!.. (601-604)

4. Garâm'daki Felsefî Düşünceler:

4.1. Allah İnancı

Hâmid, Garam'da kafasını kurcalayan pek çok şeyi bilinç akışına kapılarak halletmeye çalışır. Garâm'da başkarakter olan delikanlı bir âşık olmaktan ziyade bir filozoftur. *Allah, ruh, kader, ölüm, hayat, hayır, şer* gibi soyut kavramlar onun düşüncesinin temelini oluşturur. Aslında İslâm felsefesinde bütün bu meselelere cevap vardır. Ancak Batı felsefesi ile temas edince, eski inançlar yerinden oynamış, yeni bir mesele halini almış ve bu meseleler etrafında zıt fikirler birbirleriyle çarpışma-ğa başlamıştır. Hâmid birbirine karşıt olan iki akım tanıır: Materyalizm ve Spritüalizm. Hâmid bu akımlardan Materyalizm'e mensup olanlara "Sûfîyyûn", Spritüalizm'i müdafaa edenlere "Ehl-i fen" yahud "Tabîiyyûn" adını verir. Sûfîyyûn ile Tabîiyyûn mensupları bütün felsefî meselelerde birbirine zıt düşünürler. Hâmid'in nazarında bunlar arasında gayet korkunç bir ayrılık vardır: Garâm'da dikkate değer nokta işte bu çarpışmayı ve ayrılığı vermesidir.

Yâ nedir insanda rûhun gayreti?...

Gayreti dursun; nedir mâhiyyeti?...

Cümle mahlûkatta bir gizli râz:

Sûfiyân "can" der, Tabîiyyûn da "gaz" (123-124)

Allah'ın varlığından şüphesi olmayan ve ruhun sonunun ve mahiyetinin ne olduğunu merak eden şair, ruhu bütün varlıklarda gizli bir sır olarak betimler. Ruh dediğimiz nedir? Ona Sûfîyyûn mensupları "can" derken, Tabîiyyûn (tabiatı Allah addeden zümre) mensupları ise "gaz" diyor. Onlara göre cesetsiz kalan ruh sonsuza kadar ölümsüzdür. Allah'ın zatının bütün canlıların ruhu olduğunu farzederler. Bu iki zıt fikir arasında zahiren büyük ayrılıklar olmakla beraber bir noktada, onun ebedî olması fikrinde birleşirler.

Sermedî bunlarca rûh-ı bî-cesed

Bî zevâl anlarca ol gaz tâ ebed

Farzederler zât-ı Rabbaniyeti,

Cümle mevcudât, rûhâniyyeti. (125)

Her iki anlayış da Allah'ın eşyada mevcut âlemşümûl rûh olduğunu söyler. Allah'tan bizde bir eser olduğu için, şeyhler, mutasavvıflar, âlemşümûl ve âlemin içine dahil vahdeniyeti tasdik eden filozoflar zuhûr etmişlerdir. Garâm'ı yazan genç Hâmid, burada doğudan batıya, insanda Allah'tan bir eser olduğunu kabul eden Şeyhler ve Mansûr'lara ek olarak Spinoza, Shelling, Hegel ve Ebû Said'i de anar (Gökberk, 2000: 222, 369, 373, 411). Bu sayılan filozoflar din ile tabiat arasındaki bağa ilişkin çalışmışlardır

Bizde hem olmağla ondan bir eser

Zâhir olmuş Şeyhler, Mansûrlar

Spinoza, Şelling, Egel'le Bû Said

Hem de İzzeddin, en evvel *Parmenid* (127-128)

Hâmid'e göre bunların başlıcaları *Spinoza*; dini müsamahaya sahip, Tanrı'nın tabiatın içinde bulunduğu ve herşeyin Tanrı'nın çeşitli tecellileri olduğunu ileri süren Hollandalı filozof; *Schelling*; dini tabiat ile ruhun kaynaşması olarak gören romantik Alman filozof, *Hegel*; diyalektik metodla dış görünüşün ardındaki özü inceleyen idealist Alman filozof, *Bû Sâid*: bu isimde birçok filozof vardır, metinde bunlardan hangisi olduğu belirsizdir. *Bû Sâid*lerin en meşhurları; Bû Sâid Ebulhayr (mutasavvıf), Ebû Sâid Efendi (Osmanlı ulemasındandır, şeyhülislamlık yapmıştır.), Ebû Sâid-i Sâni (mutasavvıf), *İzzeddin*, bu ismin de tasavvufa dair eserleri bulunan âlimlerden XIII. yüzyıl Arap ilahiyatçı ve şairi Abdüsselâm bin Ranîm ibnür Ranîm İzzeddîn mi yoksa Bursalı Eşrefzâde İzzeddîn Efendi mi olduğu belirsizdir: *Parmenide*; varlık ebedi ve hareketsizdir diyen ve duyular alemini açıklanamaz bulan varlık kuramının sahibi Yunanlı filozoftur. Tanpınar (1985: 528), bu filozofların *hepsinden evvel Parmenide'in geldiği düşüncesindedir Bunlara göre, Allah her şeyin kendisine döndüğü "merci-i aslı" dir ve ruh da maddeden ona döner. Fen erbabına göre ise kâinatın ve her şeyin mahiyetini, mayasını bir gaz (eter) teşkil eder ki buna "tabiat" adını verirler. Ten harap olunca, yani ölüm vaki olunca gaz gitmiş olur.*

Hâmid de onları dile getirerek tabiatla Allah inancı arasında kurduğu bağa dikkatimizi çekmektedir. Nitekim ilerleyen mısralarda da bu düşüncesini destekleyici söylemleri var. Şair, bilim adamları ile felse-

fecilerin varlığı algılayışındaki farklılığı dile getirdikten sonra tabiatı bakarak Allah’a ulaşılacağı gerçeğine işaret eder. Burada Allah ile tabiat karşılaştırması da yapılmaktadır. Felsefecilere göre asıl merci Allah’tır. Ruh bedenden ayrılınca ona geri dönmektedir. Fen bilimiyle uğraşanlara göre ise beden gidince “gaz” kaybolur. Bu durumda iki görüş arasında büyük ve tehlikeli bir fark vardır. Allah ve tabiat arasında görülen bir farktır bu: Allah iradîdir; tabiatsa olanlardan habersiz. Bu noktadan hareketle Hâmid, yaşananların kader mi yoksa tesadüflerle mi yönlendirildiğini anlamaya çalışır. Bu söylediklerinden de Allah’ı koşulsuz kabul ettiği, tabiatın da onun tecellisi düşüncesine sahip olduğu anlaşılıyor.

Merci‘-i gaz addeden fennî kıyas,
Yok bununla onda pek çok iltibas.

Mâye, yani gazların külliyeti,
Zîr ü bâlâ cümlemin mâhiyyeti.

Kim tabiat nâmı vermiş ehl-i fen,
Gaz gider derler ana mahvolşa ten.

Bir görür fikreyleyen encâmını,
Bunda Allah’la tabiat nâmını. (130-133)

Hâmid’e göre işin hakikatine vâkıf olanlar burada Allah’la tabiat adını bir görürler, fakat arada genç Hâmid’in sanatını bir nevi iptidai didaktiğe düşüren mısralarla ifade ettiği, ihmal ettiği, ihmal edilmeyecek bir fark vardır:

Bir tefâvüt var, fakat gayet mahûf
Hak irâdîdür, tabi’at bî-vukûf (134)

Filhakika mistiklerde bile, Allah emr ü nehy eder, kadir ve kahir, âdil ve zalimdir, “Ehl-i fen” ise kadere inanmaz, adına “tesadüf” der.

Manzumenin bundan sonraki kısmında “tabiyuna” karşı Hâmid’in verdiği mantıkî ve ilzam edici cevaplar gelir; eski kelâmcılarınkine çok benzeyen bu münakaşada Hâmid, ölüm yokluğunu iddiaya kadar gidecek gibi görünür (Tanpınar, 1985: 528). Garam’da konuşan genç derin düşünceler taşımaktadır. Hâmid, tabiatı Allah’ın varlığına ulaşmak için bir fon olarak kullanmasına rağmen, Garam’da düşüncelerinin derinleştiğini ve daha karmaşık bir hal almış gibi görünse de aslında daha çok netleştiğini görebiliriz (Demirdağ, 2010: 180).

Sûfiler kadercidirler ve kadere inanırlar: Kainatı idare eden Tanrı’dır. Ehl-i fen Tanrı’nın varlığını kabul etmez. Onlara göre olaylar tesadüfler neticesi oluşur:

Ya’ni Sûfilerce vardır bir kader,
Hem de Allah nehyeder, fermân eder; (135)

Ehl-i fence başkadır nâm-ı kader,
Hep tesadüflerdir ahkâm-ı kader. (137)

Ehl-i fenlerin inancına göre, insan Tanrı tarafından değil, Tanrı’nın kavram olarak insan tarafından yaratıldığına inanırlar:

Derler iz’an, ilm, mahsûs-ı beşer;
Münhasır mahlûkadır sem ü basar.

Bunları azv eyleriz Hallâk’a biz,
Çünkü Hallâk’ı biz öyle isteriz.

Re’y ü fikr isnad ederler hep ana
Kibr ü nahvettir sebep ancak buna

Benzemek kasdıyladır Hakk’a yine,
Hakk’ı benzetmekde insan kendine.” (139-142)

Sûfîlerin ve Ehl-i fenlerin görüş ve inançlarını belirttikten sonra akla gelen şairin kendisinin neye' inandığıdır. Garâm'daki filozof delikanlı yahud genç Hâmid, Sûfîlerin nokta-i nazarını doğru bulur. Öbürlerinin fikri "her nasılsa" zihninden geçivermiştir.

Bence olmazken bu sözler muteber,
Her nasılsa etti zihnimden güzer,

Hod-be-hod verdim tefekkürle cevâb:
Sûfiyânın fikri makbûl u sevâb (147-148)

Hâmid Sûfîlerin doğru düşündüklerini ispat etmek için hemen bazı deliller ileri sürer. Tıpkı Descartes'in yaptığı gibi işe kendi şuurundan başlar. *Mademki bende bilgi, arzu, konuşma, görme, işitme, kudreti var, neden Tanrı'da aynı vasıflar olmasın* der:

Cinsim insan olduğundandır ki bu
Bende var 'ilm ü şu'ûra arzu;

Bende var sem ü basarla nâtıka,
Öyledir dersem ne varmış Hâlık'a? (151-152)

Fen ehli, hayvanda bilgi olduğunu, hattâ insanın birçok şeyleri hayvanlardan öğrendiğini iddia eder. Genç Filozof:

Âdeme hayvan henüz öğretmeden,
Anları hayvana kimdir öğreten? (165)

diye sorar. Tabîiyyûn buna "hiss-i tabîi" yahut "kavânîn-i tabiat"tır der. Tabiatı kanun olması, tabiatı şuurlu bir varlığın yarattığına açık bir delil sayılmaz mı?

Ol kavâninde demek ki âşîkar

Mutlaka bir kuvve-i ta'lim var;

Eylemiş hayvana da ilkâ-yı his

Kuvve-i ta'lime olmuş muktebis. (168-169)

Tabiatta kanunlar bulunması ve hayvanların hisse malik olmaları, tabiattaki “ilm ü kemâle” delâlet eder. Hâmid, hayvanlarda his bulunması deliline kuvvetle sarılır:

His ile ilmin de pek çok farkı yok

Hisse ya'ni ‘ilm derler olsa çok. (172)

Hâmid, Garâm'da vahdet-i vücûd felsefesi ve panteist bir anlayış arasında vahdet-i vücûda daha yakın bir yerde durur. Burada İslamî terminolojinin tamamen hakim olduğu sorgulama vardır. Allah inancı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkar:

Ya İlâhî, gök de sensin, yer de sen

Zât da sensin, hemân diğer de sen.

Kainâtın hepsi mahzâ senliğin,

Aslı sensin, bizde zâhir benliğin;

Yâr da, ağyâr da sen, ben de sen.

Senliğindir hepsi sensin, sen de sen. (67-69)

Hâmid, vahdet-i vücûd felsefesine uygun bir Allah inancını dile getirmeye çalışırken ipin ucunu kaçırarak panteist felsefeye yönelir. Vahdet-i vücûd'da kâinat Allah'ın bir tecellisiyken, Panteizmde kâinat/tabiat Allah'ın kendisidir. Panteizmin birçok çeşitleri bulunmakta ve değişik tanımlar yapılmaktadır. Bunların, hemen hemen hepsinde değişmeyen

gerçek şudur: Sonsuz varlıkla sonlu varlıkların, yani Tanrı ile tabiatın ezelden beri tek ve aynı şey olduğunun kabul edilmesidir. Yani Panteizmde bir çeşit hulûl söz konusudur. Panteizm tasavvufa alternatif olarak Batı edebiyatından edebiyatımıza Tanzimat edebiyatçıları tarafından ithal edilen mistik unsurlardan biridir. “Recâizâde’nin şiirinde tasavvufi muhtevanın yerini alan panteizmin, Hâmid’in şiirindeki karşılığını metafizik ürperti olarak ifade etmek mümkündür” (Yıldız, 2010: 539).

Hâmid’in şiirinde yokluk karşısında duyulan korku ve endişe, ölüm dolayısıyla açığa çıkıp derinleşerek metafiziğe değil, fakat metafizik ürpertiye dönüşerek şiirin tematik yapısına oturur. Böylece metafizik ürperti tasavvufa alternatif olarak şiire akseder. Hâmid tasavvuf ve panteizmi karşılaştırarak sûfizmden yana tavır alır. Bu iki görüşü sûfiyyûn ve ehl-i fen (tabiîyyûn) diye ayırarak bu iki felsefi akımın görüşlerini karşılaştırır ve etraflıca düşünmeye çalışır. Sonunda sûfilerin haklı olduğuna karar vererek sûfilerin düşüncelerinin gerçekliğini ispatlamaya çalışsa da panteist düşünceler zamanla onun düşünce dünyasında kabul görür bir hale gelecektir. Decartes gibi şuurla işe başlayan şair, bilgi, arzu, konuşma, görme, işitme, gibi vasıfların insanlardaki varlığının Allah’ın varlığına delil olduğunu belirtir (Gül, 2013: 26).

4.2. Ölüm Meselesi

Garam’da ölüm konusu önemli bir yer tutar. Fakat bu kez tutumu biraz daha tezatlarla doludur. Mezar ve ölü ile ilgili söyledikleri biraz anlamsız ve biraz da saçma görülebilir. Fakat bu söylemden şairin ölüm karşısında ölümü anlamak istemeyen bir çılgınlık anı yaşadığı izlenimi edinmekteyiz. Kabir betimlemesi yapılırken neden “mamur” kelimesi kullanılmıştır? Ölen kişi bu dünyadan göç edip sonra da görünmez olur. Ölümden sonraki hayat bir nefeslik dinlenme yeri olarak betimlenir. Şair, kaldığı yeri ihya etmek için yatacak yerinin olması ölü için nedir diye sorar:

Gerçi umrân görmeğe şâyândır;

Kabrin en mamûru da vîrândır.

Şahsı mevhûm olsa da zâten şehîd,

Rıhlet etmiş, sonra da olmuş nâ-bedîd.

Bir teneffüs mevkı'ı ihyâ için

Hâbgâh olmak nedir mevtâ için?... (101-103)

Hâmid, insanın ölmesinin bir zulüm olduğunu dile getirir. Sebebi ise hayatın ölüme rağmen devam etmesidir. Bunun ardından şair beklenmedik bir biçimde şiirine devam ederek insanın şikâyet etmeye hakkı olmadığını çünkü Allah'ın ecelinin zaten yoktan var ettiğini ve dolayısıyla da vardan yok edebileceğini söyler. Hâmid, ölüme ilişkin sorduğu en önemli sorunun da yanıtını burada vermiş olur. Ölmek yok olmak değildir. Sadece şeklimiz yani vücudumuz değişir ve bir biçimden başka bir biçime dönüşür. Şairin bu noktada bilimsel bir söylem olan “gaz” kelimesini kullanması da dikkate değer. Hatta şair, insanın başka bir şekle girmesini de ihtimal dâhilinde görür. Böylece ölümün hayata son vermediğini aksine dünyadaki devr-i daime bir başlangıç olduğunu kabul edenlere gönderme yapar. Aslında bu düşünceleri eleştirmekte, sonunda ruhun can olduğunu tekrarlamaktadır. Ölümle birlikte cana ne olur? (Demirdağ, 2010: 259)

Zulm dersek nâmına biz anların,

Ölmesi bir zulm olur insanların

Filhakika zulme benzer mi memat,

Zâil olmazken hakikette hayat?..

Yok da olsak iştikâya yok mahal,

Çünkü yoktan var eden Rabb-ı ecel

Hâlbuki ölmek fena bulmak değil;

Şeklimiz eyler tagayyür müstakil.

Eyleriz gabsak gaza biz intikal,

Başka cisme girmemiz de ihtimal

İşte sizce aslımız olmaz heder.

Daimî surette böyle devreder.

Mevt vermez yani ömre hâtime,

Belki mebdedir bu devr-i daime.

Öyledir, âfâtı siz reddetmeyin,

Zelzele, tufanı zulm addetmeyin.

Bizce de bir başka surette değil,

Gaz değil de candır ancak muntakıl. (189-197)

Hâmid, akıyla vicdanı arasında kaldığında tercihini vicdandan yana kullanmıştı. Sorduğu ve yanıtını alamadığı soruların yanıtını inanca sığınarak bulmaya çalışmış ruhla ve kaderle ilgili bilimsel açıklamalara eleştiri getirmişti. Yukarıdaki mısralarda da aynı sona ulaşan şairin Garam'da bir delinin diliyle konuştuğunu unutmamak gerekir. Belki de bu şiir kahramanı Hâmid'i en iyi temsil eden kahramanlardandır. Bir yandan da Hâmid'in tezatlarını kendi içinde de yaşadığını gösterir. Hâmid sadece ölüm konusunda değil diğer pek çok felsefî konuda bu tezatları yaşar. Hâmid'in şiirimize getirdiği yenilik sadece biçimde değil aynı zamanda içeriktedir. Bu yeniliğin tarzı ise alışılmışın dışında ve cesurcadır (Demirdağ, 2010: 260). Çünkü Hâmid'in üzerinde düşündüğü ve tartıştığı konular oldukça derin ve karmaşıktır. Buna rağmen Hâmid, çağının önünde gitmeyi başarmıştır.

4.3. Ahiret Düşüncesi

Hâmid, zaman zaman hiç tereddüde düşmeden ahiretin varlığını kabul eder ve ölümden sonra ahiretin olduğuna inanır. Aslında bu söyleyiş biçimi de önemli. Çünkü şair, aşkından çıldırıp tımarhaneye düşen gencin diliyle konuşmaktadır. Bu genç, ahiretin varlığını akıl hastanesindeki başka bir hastaya söylediğini fakat sonradan söylediği kişinin aynadaki aksi yani kendisi olduğunu fark eder. Genç, aynadaki aksine bugün mutsuz isen ölümden sonra mutlu olabilirsin der. Hâmid ölümden sonra mutluluk olup olmadığını da merak eder. Fakat burada dikkatimizi çeken şairin ahiretin varlığını peşin olarak kabul etmesidir. Şiirin deva-

mında da şair dinine ilişkin sorularına devam eder. Şair, bu meselelerin de ibadetle çözülebileceğine inanmaktadır.

Bir esiri fi'len ettim ki habîr,
—Ahiret var müsterih ol ey esîr!

Şimdi bir bedbaht isen zâr u nizâr,
Bil ki ba'de'l-mevt olursun bahtiyâr.

Bagteten bir çehre gördüm anda ben
Hâl ü kalimden olurdu hande-zen

Âşinâlık anladım ol zâtta:
Kendi çehremmiş meğer mir'atta!...

Ben namazımda dedim: -Ey bed-fiâl,
Bî-hisâb İslâma ettim imtisâl,

Onların mevcudunu ehl-i kitâb
Yüz yüz elli milyon etmişler hisâb!

-İttibâ-yı ekseriyetse merâm,
Bütperest ol git, dedi, bi'l-iltizâm

Ben dedim, - Bir kavme mensubum hemân,
Var bin üç yüz yıl ki Müslümân.

- Şimdi mi kıldın, dedi, imân-ı din,
Sen ki derdin önce hiçdir âh ü în?...

Hayli milletlerde seyrettim ki ben
Hâlıkı mahlûktur halk eyleyen.

- Yok, dedim, mehbasde bahs-i hiç ü hest.
Çin’de gelseydım olurdum bütperest!..

Bahsimiz ancak ibadet bahsidir.
Manevî bir istirahat bahsidir.

Bir teâvündür ibadet manevî,
İhtiyar etmek gerek her dünyevî. (742-754)

Hâmid, ibadeti ahiret için de gerekli görür. Yukarıdaki mısralarda Müslüman bir kavme mensup olmakla bir anlamda gurur duyduğunu hissettirir. Öyleyse bunun için gerekeni de yapmalıdır.

4.4. Hayır ve Şer Meselesi:

Biz başımıza gelen hadiseleri iyi ve kötü diye iki kısma ayırırız. Fakat bu ayırma bize göredir, yani “itibârî”dir. Acaba Tanrı nezdinde de böyle midir? Bunu kimse bilemez:

Adl ile zulme gelince bî-sebep,
İtibârî şeydir anlar bizce hep.

Kahr u ihsân, derd ü dermân hepsi bir
Bizce olmuş nîk ü bedle müştehir.

Biz deriz bir şeye mahzâ ma’delet,
Nezd-i Hak’da öyle mi?... Denmez evet (184-186)

Bir ara Hâmid tekrar ruh meselesini ele alır ve fen ehlini yeni deliller ile ikna etmeye çalışır. Fen ehli şöyle diyordu:

Sûfiyâne dersiniz bi'l-igtirâr

Kabil-i rû'yet bizimki âşikâr

Bizce gaz bir şu'ledir, meşhûr, o cân

Rûhunuz lâkin sizin gözden nihân.

Gösterin siz de o rûhu bizlere...

Tâ ki bir kıymet verilsin cevhere. (200-202)

Hâmid bu itiraza şöyle cevap veriyor:

Kavliniz müskit söze benzer değil.

Aklı görmüş yok, fakat münker değil

Beyn içinde akla benzer tende rûh,

Manevî bir kuvvet ancak bî-vuzûh. (203-204)

4.5. Zaman Mefhumu :

Zamanı kâinatın yapıcısı olarak nitelendiren Hâmid, *Garam*'da zaman mefhumu üzerine eğilmiştir. Garâm'ın 654-690. beyitleri arasında Hâmid, zamandan bahseder. Fakat bu bahsediş bir izah edilen bir müdafaa tarzında değil, mukaddes bir varlığı yüceltme tarzındadır. Genç filozofa göre zaman yeryüzünün yaratıcısıdır. Fakat bizzat Tanrı değildir. Tanrı'nın bütün eserleri onun içinde toplanmıştır. Bu "dehr-i kühen" in mebdeîdir:

Sensin ancak mebde-i dehr-i kühen

Belki târih-i ulûhiyyet de sen! (657)

Zaman her şeye hâkim ve muhittir. Onun dışında hiç bir şey mevcut değildir. Zaman sonsuz yaratıcıdır: Bir saniye bin tesadüf halkeder. Zaman fikri genç Hâmid'i hayret edilecek bir surette coşturur. O bu coşkununlukla karşısındaki türbedara şöyle hitap eder:

Mey getir şeyhim, karışma dinime...

Dînler sığmaz benim âyinime!..

Mey getir, bahs eyleme afyondan;

Uhrevîler de zamânîyûndan!..

Garâm'daki delikanlı "zamanî"yim der ve tımarhaneye girmeden önce tanrı, din, kâinatta insanın yeri, sonsuzluk karşısında insan, zaman, insanlığın hali gibi metafizik ve kadın hakları gibi sosyal konular üzerinde düşünür.

Mey getir ki ben zamânîyim bugün!.

Ol zamânîlikte bâniyim bugün!..

Bid'at-i fikrimdir olsun bergüzâr:

Bir bedâhettir ki ettim âşikâr! (689-692)

İfadesinden öyle anlaşılıyor ki, zaman hakkında ortaya attığı fikir Hâmid'e bir keşif, kendine has yeni bir felsefî düşünüş gibi görünmüştür. Yukarıya alınan mısralar ve bu sahifelere hâkim olan coşkun ton bunu teyit eder.

Nâ-mütenahîlik karşısında duyduğu hayreti hatırlatan fikirlere sık sık rast gelinir. Yeni öğrenilen Batılı astronominin bu hayretin teşekkülünde büyük tesiri olsa gerek. Kâinatın sonsuzluğu karşısında insanoğlunun âciz kalışı temine Garâm'da rastlanır:

Pek gülünç indimde her ilm ü amel.

Had içinde gördüğüm bî-had emel!

Bir tefekkür eyleyin âlem nedir,
Âlemin üstünde bir âdem nedir? (538-539)

Hîçden bulmuş vücûd efkârı hîç.
Nefsi hîç ü nâmı hîç âsârı hîç” (543)

4.6. İnsanlığın Hali:

Tanzimat’tan sonraki edebiyatımızda her sahada olduğu gibi, insan hakkında da birbirine zıt iki görüşün çarpıştığı görülür. Bu görüşlerden biri, eski insan anlayışıdır. Bu anlayışa göre insan şaşmaz, ezici bir kade-rin elinde zebundur. Eski düşünce dünyasında yalnız mutasavvıflar, ilâhî cevherle beşerî cevher arasında bir münasebet kurmak suretiyle nikbîn ve iradeli bir insan fikrine ulaşmışlardır. Tanzimat’tan sonra kaderiyeci ve tasavvufî insan anlayışı devam eder. Yalnız Namık Kemal, gençliğinden beri âşinâ olduğu tasavvufî dünya görüşü, Batılı fikirler ve bilhassa romantizmden gelen tarihi kahramanları yüceltme duygusu ile modern, aktif bir insan anlayışı ortaya koyar. Metafizik fikirlere bağlılığı Hâmid’i daha çok eski insan anlayışına doğru götürmüştür (Kaplan, 1976: 300-312). Yukardaki beyitlerde insan tasavvuru bunu teyid ettiği gibi Garâm’ın 545-579.uncu beyitleri arasında Hâmid’in bu devredeki insan görüşünü tafsilâtıyla anlattığına şahit oluruz. Hâmid Garâm (1923)’ın 70-74. Sayfaları arasında sıralanan 545 den 579’a kadar ki beyitlerde insanların ne kadar birbirinden ayrı ve ne kadar abes işlerle meşgul olduk-larını birer birer sayar:

Ba’zısı hikmetle eyler iştigâl.

Ba’zısı hey’etle ihyâ-yı leyâl;

Ba’zısı târihten pür-vesvese;

Ba’zısında kimya vü hendese;

Ba’zısı olmuş bedâyi’ sâz-ı fen;

Der ki meşhûrum cihânda şimdi ben

Zî-vukûf u zîr ü balâ ba'zısı
Âşinâ-yı  ilm-i mevlâ ba'zısı;

Ba'zısı hâkim, “bu şer’en böyle” der;
Ba'zısı kânun hâzır der gider;

Ba'zısı kadıdır almış bir kazâ,
Hükmünü icrâ eder ber-muktezâ;

Ba'zısı câmide olmuş bir imâm,
İktidâ-yı halka vermiş ihtimâm;

Ba'zısı vâiz, başında kırk kişi,
Hep kıyâmetler koparmaktır işi,

Ba'zısı bir şeydir dergâhda
Sanki hâdimdir o Kurbullâhda;

Ba'zısı Mevlâ'yı görmüş düşte,
Söylenir bir külbe-i hâmûшта;

Ba'zısı bir çehreden bulmuş keder,
Âşıkım âşık! diye feryâd eder;

Ba'zısı evhâmının mağlûbudur,
Zanneder ki Hak onun mahbûbudur.

Ba'zısı gûyâ edîb-i nâm-dâr,
Yazdığı şeylerle eyler iftihâr;

Ba'zısı şâ'ir ki sığmaz âleme,
Âşinâdır mânevî bir mahreme.

Ba'zısı bahhâsdır gayet natûk;
Ba'zısı fa'âldir merd-i halûk;

Ba'zısı olmuş perestâr-ı hayâl;
Ba'zısı söyler hakikatten misâl;

Ba'zısı geçmiş seyahatle demi,
Ser-be-ser keşfeylemiştir âlemi;

Ba'zısı kılmış umuma ittibâ;
Ba'zısı bir meslek etmiş ihtivâ;

Ba'zısında zühd ü takvâ kâr u bâr;
Ba'zısı bir san'at etmiş ihtiyâr;

Ba'zısı tâcir mukîm- çâr-sûy;
Ba'zısı hâzık tabîb-i hasta-cûy

Ba'zısı meşgûl-i zer ü ra'y ile;
Ba'zısı bigâne gayet sa'y ile;

Ba'zısı bir hâli addetmiş keder;
Ba'zısı ol hâli kisbe sa'y eder.

Ba'zısı bir hâlden memnûn olur;
Ba'zısı ondan fakat dilhûn olur.

Ba'ZISİ zengîn veyâhud pek güzel.

Ba'ZISİ çirkîn ü miskin mübtezel;

Ba'ZISİ hoşhâl yahûd bed şî'âr;

Ba'ZISİ âdil veyâhud zulm-kâr;

Ba'ZISİ ebkem, natûk, ahmak, zeki;

Ba'ZISİ cehlinden âlem müşteki; (545-570)

Garam'ın kahramanı olan genç, tımarhaneye düştükten sonra oradaki insanların özelliklerini sıralarken neden tımarhaneye düştüklerini yani problemlerini ya da takıntılarını da belirtir:

Ba'ZISİ da'vâ künân-ı hîç ü hest,

Mâil-i ma'nâ veya zâhir perest;

Ba'ZISİ millet vatan der, âh eder;

Ba'ZISİ insandan istikrâh eder;

Ba'ZISİ fermân-revâ-yı bahr u ber,

Kendine fermân edenden bî-haber;

Ba'ZISİ mansıb peyinde subh u şâm;

Ba'ZISİ'nde maksad arz-ı ihtişâm;

Ba'ZISİ asker, o almış bir nişân;

Ba'ZISİ katil, bu rüsvâ-yı cihân; (545-575)

Hâmid'in buradaki yaklaşımı biraz alaycıdır. Millet vatan diyerek ah edenlerin de tımarhaneye düşebileceklerini dile getirmesi dikkat çekicidir:

Ba'zısında câme-i pür-sîm ü zer,
İsmine derler vezîr-i mu'teber;

Ba'zısı hâinlik etmiş devlete
Ba'zısı hizmette dâim millete

Ba'zısı mahveylemiş yüzbin nefer,
Şöhreti serasker-i sâhib-zafer;

Ba'zısı şevketlüdür, heybetlidir;
Ba'zısı re'fetlüdür. Kudretlidir; (576-579)

Vatana ihanet etmek bir delilik sebebidir şaire göre. Fakat vatana hizmet etmek aşkı da insanı delirtebilir. Nitekim bu aşk yüzünden tımarhaneye düşenler de vardır.

Ba'zısı ile başlayan beyitler sonlanınca şair yine insanların çelişkili hallerini anlatmaya devam eder:

Rütbe vü ünvân ve nâm u şânlar;
Böyledir her yerde în ü ânlar;

Fıkr ü mezhep böyle, edyân böyle hep;
Kâr u bâr-ı nev'i insan böyle hep;

Hep ta'ayyüşle tesellidir merâm;
Hepsinin encâmı lâkin bir zalâm!

Ölmemek maksat fakat encâm mevt,
Ba'zısı etmekte istirhâm-ı mevt,

Kim o istirhamdan da maksadı
Ber-hayât olmaktır ancak sermedi

Ölmeği ister merâmı ölmemek!
Böyle bir hâle ne mümkün gülmemek?..

Herkesin ahvalı yâni pek tuhaf.
Bunda nefsim de değildir bî-taraf. (580-586)

“Ba’zısı” ile başlayan birçok beyit/mısra, insanlar arasındaki tezatlı ve beşerî meşguliyetlerin gülünçlüğünü ortaya koyar. Neticede şâir kendine döner ve kendisini de gülünç bulur:

Böyle ayrılmış giderken ben garîb
Şöyle duydum bir sadâ-yı dil-firîb:

Herkesin her hâli tezyîfe sezâ;
Hande-i zevk-i hakîmânen kezâ (587-588)

5. Sosyal Fikirler

Garâm’da birçok sosyal fikir vardır. Bunlar tekke hayatı ve kadın mevzuu etrafında toplanabilirler. Felsefî fikirleri bakımından Sûfilere mütemayil olan genç Hâmid’in belki de bir tezat teşkil edilebilecek bir şekilde, tekke hayatını hoş görmediği, kadın telâkkisi bakımından ise çok modern düşünceler taşıdığı görülüyor. Bir ara türbedar ortadan kaybolup geri dönünce, delikanlı ilhamlı bir tonla onu nereye gittiğini sorar ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

-Merhaba, şeyhim, dedim nereden gelişt?..

Ben sana ettimdi birçok ser-zeniş.

Şeyh, -Dergehden dedi, rağbet-nümûd.

-Hangi dergehden?.. dedim, etti ku’ûd.

Söyledi dergâhın ismi ü resmini;
Tutmadım hâtırda lâkin ismini.

Sonra sordum, neyledin bir çâhda,
Sen ki sakinsin tecelligâhda?..

Türbe-dâr: yabana gitmedim,
-Tekkeye gittim, şenâat etmedim.

-Anladık, lâkin ne yaptın tekkede?
(Bir taraftan da gözüm şemsiyyede.

Kim devam üzere durup bî-ihtizâz,
Bahşederdi zîrine bir imtiyâz.)

Hây u hûy ettim, dedi âyinde.
-Yok, dedim, ol hây u hûlar dînde

Var, dedi, örf-i tarikattir bu hâl
-Yok, dedim; hulf-i hakikattir bu hâl (252-260)

Bundan sonra Hâmid türbedara dünya işlerini bırakarak tekkeye çekilmenin abes bir şey olduğunu, dinin çalışmayı ve ticaret yapmayı emrettiğini anlatır.

Dinimiz evvel ibâdet emr eder,
Sa'y u gayretle ticâret emr eder (261)

Emreder hüsn-i hısâl ü hüsn-i hâl.
Emreder san'at, hüner, fazl u kemâl.

İlm-i ebdân sonradır edyân demiş,
Hubb-ı mevtınsa mine'l-imân demiş.

Bir tarîk ancak tarîk-i mağfiret,
Rehber ancak anda ilm ü ma'rifet. (261-264)

Bu arada bir ham sofı gibi çalgının dince yasaklanmış olduğunu söyler:

Çalgı menhîdir, atâletse harâm,
Çalgıyı meşrû bilmek fikr-i hâm (272)

Dervişler bir parazitler. Millet ve Evkaf olmasa onlar yaşayamazlardı:

Uhrevî dergehde var mı fâ'idem
Dünyevî hâsıl mı yoksa mâ'idem?

Vermese millet size ta'yin, maaş
Sizce pek müşkil olurdu inti'âş.

Sanma şeyhinde veya eslâfda,
Bir kerâmet var ise Evkâf'da. (273-275)

Hâmid, dini sömürenleri ağır bir dille eleştirir. Aşağıdaki beyitlerinde tekkelerde zamanını hây-hûyla geçirenlere yaptıklarının insanlığın gereği olup olmadığını sorarak zamanını bu şekilde harcayanlara kızmaktadır. Bu İslâm ve vatan sevgisi midir? diye soran şair aslında Kur'ân'ın anlaşılmadığını ima etmektedir. Nitekim Kur'ân'ın hükmüne inanmak böyle midir diye sorar:

Gelse düşmen Pây-i taht'a bassa pây
Anlar eyler tekkelerde hûy u hây!...

Muktezâ-yı âdemiyet mi bu hâl,
Hubb-ı İslâm u hamiyyet mi bu hâl?...

İlm-i ebdânla tavaggul böyle mi,
Hükm-i Kur'ân'a tevessül böyle mi? (286-288)

Garam'ı Hâmid'in düşüncelerini en samimi biçimde ifade ettiği eserlerinden biri olarak kabul edebiliriz. Bu eserinde Makber'de olduğu gibi Allah'ın varlığı, ölüm ve ahiret gibi konular tartışılmaktadır. Bu şiirinde diğer şiirlerinden daha özgür bir biçimde bazı konuları ortaya atar. Çünkü şiirin kahramanı olan genç, bir tımarhanededir ve geçmiş yaşantısının hesaplaşmasını yaparken bazı konuları da beraberinde tartışmaktadır.

5.1. Esir ve Cariyeler:

Tanzimat devri piyes ve romanlarında, hürriyet fikirlerinin tesiri ile esir ve cariyelerin durumları ile de meşgul olunur; onlara karşı sevgi ve merhamet hissi uyandırılmaya çalışılır. Garâm'da da bu temayülü açığa vuran beyitler mevcuttur:

Bir güzel mahbesde lâkin gûşe-gîr,
Doğru bir ta'bir-i diğerle esîr,

Altı ayda, yılda bir, seyran görür.
Sanki tahtü'l-hıfz bir devran görür.

İşte bunlardır bizim âfâkda,
Böyle tâgîlik eden esvâkda.

Bence icâb-ı esarettir ki bu
Yolda hürriyet ederler arzu.

Hâl-i mahbûsiyyetin bürhânıdır;
Sâl-i meyûsiyyetin bir ânıdır.

Altı ayda altı saat bir nefes,
Sonra da bir altı ay habs u kafes (416-421)

5.2. Kadın Hakları

Hâmid'in hem oyunlarında hem de şiirlerinde kadınların önemli bir yeri vardır. Kadınlarla ilgili sorunlara eğilmeyi ihmal etmez. Bu sorunların sadece kendi milletine değil başka milletlere de özgü olduğunu düşünmektedir şair. Hâmid'in eserlerinde yaşadığı dönemin düşünce yapısının oldukça ilerisinde bir kadın anlayışı vardır. Hâmid'in oyunlarında da vatansever kadın tiplerinin ne kadar güçlü olduklarını hatırlarsak Hâmid'in bağımsız ve örnek kadın tipi yaratmaya çalıştığını da söyleyebiliriz. Hâmid'i Garam'da feminist düşünceler ve kadın haklarının savunucusu konumunda görüyoruz. Demircan (2003: 27); Hâmid'in Türk kadın hareketinin gelişimine katkısı olduğuna dikkat çeker: *Abdülhak Hâmit Tarhan, eserlerini feminist teori açısından düşünerek yazmamıştır; fakat mevcut durumun iyileştirilmesinden çok, köklü bir değişimi gerekli sayan, gerçek anlamda bir modernleşme hareketi için toplumda kadının statüsünün erkekle eşit konuma yükseltilmesi gerektiğini ifade ettiği oyunları, Türk kadın hareketinin tarihi gelişime olumlu etkileri yadsınamaz.*

Hâmid, Garam'da birçok felsefi fikri ele almakla birlikte bazı sosyal konulara da değinmekte, kadınların örtünmelerini eleştirmektedir. Aslında kadınların örtünmeleri bu şiirde ağırlıklı olarak eleştirilen bir gelenek olmakla birlikte, şairin vatana ilişkin sorunlara kayıtsız kalmadığını da ispatlar.

Lânet olsun böyle örf ü âdet!...

Pek yazık bu millet-i merhûmeye,

Bâhusus ol zümre-i ma'sûmeye!...

Ya nasıl çıkmaz derûnumdan harîk?...

Garâm'da kadın eğitimi ve Avrupa kadınlarıyla Müslüman kadınların kıyaslanması ve kadın erkek eşitliği üzerinde ısrarla durulur. Kadın kıyafetleri ve örtünme mecburiyetinin din değil örfle ilişkisi de vurgulanır. Eserde kadın hakları ve kadın eğitimiyle ilgili çok önemli görüşleri yansıtan beyitler de bulunmaktadır:

İhtiyâc-ı mübrim-i ehl-i zamân

Meclis-i ülfetle mektebdır hemân

Bunlara nâil değil nisvânımız

İhtilât etmezmbedenle cânımız.

Bunlara nâil olan nisvân ise,

Ya'ni nisvân-ı Frengistan ise,

Olmuş erkeklerle hem-dem cümleten,

Eylemişler rif'-i burka' vehleten (473-476)

İslâmiyetin ilk yıllarında kadınların yüzlerini örtmediklerini özellikle belirtir:

Sâhib-i şer'in zamanında nisâ,

Bî-nikâb eylerdi dâim iktisâ (486)

Kaç-göçe karşı olan Hâmid, kadının örtünmesiyle bile güzelliğini artırdığını tartıştığı bölümlere ek olarak kadın erkek arasındaki eşitliğin korunması için erkeğin de örtünmesini teklif eder. Tanzimat'tan sonra kadınlık hakkındaki fikrimiz değişir. Divân edebiyatında kadın ekseriya bir zevk vasıtası olarak kabul ediliyordu. Sadece vücuduna bakılıyor,

onun da bir ruhu olduğu pek düşünülüyordu. Kaplan (1976: 310) *İlk defa Namık Kemal Tasvir-i Efkâr'a yazdığı "Terbiye-i nisvân" makalesi ile yeni ve ileri bir kadın anlayışı ileri sürdüğünü* belirtir.

Anların âzâdelik eyyâmı bu,

Ba'zı da eyyâmın encâmı bu!.

Tâze bir kız görmesin mi bir bahar?

Çeşmi de olmak mı lâzım perdedar?

Yok mudur bir kızda zevke ihtiyâç?

Etmesin mi yoksa fikr-i izdivaç?

Gönlü yâ gönlünde hissi yok mudur?

Bir işâretçik ederse çok mudur? (422-425)

Kadın toplum bünyesinin yarısını teşkil eder. Namık Kemal, kadının atıl kalmasını bir insanın yarı vücudunun felç olmasına benzetir ve hayatı ve çocuk terbiyesi bakımından oynadıkları rolü belirterek, kadınlara aktif ve şuurlu bir terbiye verilmesi icap ettiğini söyler. Genç Hâmid de Garâm'da kadın hayatına dair bazı yeni fikirleri ileri sürüyor. Bunlardan en çok üzerinde durduğu nokta yaşmakları açmak ve kadına sevmeye hürriyeti vermek meselesidir: Hem bu çarşaf ve peçe ne oluyor? Kadının örtünmesi ne demek? Her kadında tabîî bir hicap vardır. Hicap ki hem "utanmak" hem "örtü" manasına gelir; kadında fitrî utanmak hissinden doğan tabîî bir hicap varken peçe ve saire gibi sun'î bir hicâba ne ihtiyâç var? Nitekim aşağıdaki mısralarda kadınların örtünmelerine gerek olmadığını söylerken, hangi milletten olursa olsun kadınlarda utanma duygusunun olduğunu ve bu nedenle de örtünmeye ihtiyaçları olmadığını belirtir.

İster olsun bizden, ister ecnebi?

Her ne türlü olsa olsun mezhebi,

Her kadında var tabî bir hicâb,
İktiza etmez sınaî bir nikâb! (481-482)

Yalnız böyle peçeyi atmak, tesettürü kaldırmak da kâfi değildir: İstedğin kadar kadın al, şariat müsait diye dörde kadar nikahlı zevce, ondan fazlası için de bir çok cariye, hayır, hayır, kadın da erkek gibidir, iki cins te yekdiğerine müsavidir:

Bil şunu inkara yoktur ki mecâl
Bir gerek âlemde nisvan ü ricâl (501)

5.3. Üsküdar Tımarhanesi

Kitabın sonlarına doğru karşımıza çıkan Üsküdar tımarhanesini anlatan bölüm, toplumsal ve sosyal meseleler bakımından dikkat çekicidir ve üzerinde durulması gerekir. Üsküdar tımarhanesini dolduran zavallılardan birçoğu sefalet yüzünden akıllarını yitirmişler ve çıldırmışlardır. Vatana hizmet etmek aşkı da insanı delirtebilir. Nitekim bu aşk yüzünden düşenler de vardır tımarhaneye. Garam'da aşk acısı ile çıldırmış ve tımarhaneye kapatılmış olan genç, başından geçenleri, âşık olmadan önceki sakin hayatını anlatırken vatana bağlılığına değinir. Vatan aşkından başka aşk tanımadığını söylerken bir anlamda bu aşkın en saf aşkı temsil ettiğini hissettirir:

Zıkr ü fikrim hep siyasiyyâtta,
Bî-haberdim başka hissiyyâtta.

Nefsime galibdi sevdâ-yı vatan;
Kardeşimdi cümle ebnâ-yı vatan.

Mektebe eyler idim her gün devam;
Şunda olmuşum epeyce nîk-nâm (73-75)

Fakat tımarhanede bulunan insanların birçoğunun delirmesine sebep parasızlık gibi bazı sosyal problemlerdir. Bu da şairin toplumun

yaşadığı problemlere yabancı olmadığını gösterir. Tımarhanede yabancı-
cılardan çok kendi milletinden insanlar olmasının nedenini de sosyal
problemlere bağlamakta, bir anlamda toplumun eleştirisini yapmaktadır.
Bu bölümde, Hâmid'in tımarhanedeki delilerin ağzından devrindeki in-
sanlara rahatsızlık veren birçok sosyal meseleye parmak bastığı görülür:
Aylıkların çıkmaması, hazinede su-i istimal, medreseleri tenkid, Yıldız-
dan memleketi idare eden AbdülHâmid'in şahsı, etrafındaki dalkavuk-
lar, Kıbrıs meselesi, mabeyinciler, Mahmud Nedim Paşa'nın Rusya'dan
aldığı iddia edilen para, Namık Kemâl'in efkâr-ı umumiyyeyi ikaz için
beyhude yere sarf ettiği gayret, dost kayırma ibtilâsı, hülâsa devrinde
uyanık bir adamın görüp beğenmeyeceği şeylerin hepsini bu deliler âle-
minde ve delilerin ağzından dinleriz.

Baktım ol kâşâne-i vîrâneye
Başladım elhân-ı mecnûnâneye.

Vardı birçok hücre, meskûn her yeri,
Yani âkıllarla meşhûn her yeri;

Avluya nâzırdı bunlar cümleten
Nevhamı duymakla gördüm vehleten

Oldu hep ol derd-mendân-ı cünûn,
Kendi parmaklıklarında saf-nümûn.

Vardı bir mecnûn hemen her sınıftan
Ecnebîden çoktu ebnâ-yı vatan.

Ekserinde dikkat ettim illete,
Pâresizlik illet olmuş cinnete (1165-1170)

Bu mısralarda Hâmid, yaşam koşullarına göndermeler yaparak eleş-
tirel bir tutum sergiler. Parasızlığın cinnete neden olduğunu söyleyerek
o günkü ekonominin de iyiye gitmediğini ima eder.

Delilerden birisi genç filozofa çocuklarını soruyor:

Böyle derken ben o pek sâkin idi
Öldü mü açlıktan evlâdım? dedi;

Kim bu şiddetliydi. Kaçtım pür-telâş
Hem dedim-her gün çıkar her gün maaş

Gördün öyleyse dedi, evlâdımı
Hiç duyarlar mı acep feryadımı?

Karşılık verdim ki: Hep sıhhatteler
-Kim? dedi mecnûn, hem etti haneler.

-Sen meğer çılgın mısın, hey arkadaş?
Almaz oldu ailem çoktan maaş.

Pek dayanma öyle, ağrır yanların
Cümlesi açlıktan öldü anların! (1182-1187)

Bazı beyitlerde devrin mâliyesine de gönderme yapılır; hazineye bir ejderha musallat olmuştur; bütün paraları bitirmiştir; bundan dolayı kimse maaş alamaz. Bulunan tedbir ile şöyle alay edilir.

Akıbet himmetlerin bezlettiler:
Nâzır-ı mâliyyeyi azlettiler. (1177)

Tımarhanede bir de garip hayaller tasavvur eden bir de şâir vardır.

Bir perî gördüm uçar mehtâbda
Bir melek gördüm yüzer sîmâbda (1194)

Bu, ihtilâlcı bir şairdir: Fakirlerin ayakaltında kalmasının kâfi geldiğini ve bütün taçların kırılmasını haykırır:

Ser-be-ser Yârab kırılsın tâçlar!

Pâyâmâl olmak yeter muhtaçlar (1196)

Bu ihtilâlcı ve deli şair, Türk edebiyatını tenkid eder: Vatan sahrası kana bulandığı halde, Türk şâirleri lâleden, düşman gülşenleri işgal ettiği halde bülbül ve gülden bahsederler:

Şî'r hep böyle mukaffâ olmalı

Hem mukaffâ, hem musaffâ olmalı

Bizde şâir var, fakat eş'âr yok

En edibinde bu halkın âr yok.

Kulzüm-i hûn oldu sahrâ-yı vatan,

Laleden bahs eyler ebnâ-yı vatan!

Doldu düşmanlarla gülşenler bütün

Dem-zeniz bülbülle gülden biz bugün! (1197-1200)

Bir medreseli deli şâire sataşır, şâir bu sefer tenkid dilini medreseye çevirir ve medreseli ile yapılan tartışmada medreselere insanların cahil girip daha da cahil çıktıklarını söyler. Hâmid bu vesileye 19. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı Devleti'ni kemiren dertleri de bir bir sayıp döker:

Kafiye-hân olduğun ol medrese,

Anda keşlik öğretirler herkese.

Halk ana cahil girip echel çıkar,

Sen gibi mechûl ü müstehcel çıkar.

Kırk sene eyler tahsîl-i kelâm,
Yazmayı bilmez Arapça bir selâm! (1213-1215)

Tımarhanede her cinsten insan vardır. İşte tekkesinin ne olduğunu merak eden bir “ehl-i tasavvuf” ki tütünsüzlükten yakınarak:

Kıbrıs’ı bahş eylerim ben büsbütün,
Ver bana sen bir lüle a’lâ tütün!” (1224)

diye haykırır. Bir sarraf bankasına milyarlar yağdığı halde, dostlarının kendisini müflis telâkki etmelerinden şikâyet eder. Luka adlı bir başkası feshâneye çuha verdiğiinden, Tunus tüccarına rakip olduğundan, fakat bir Şamlının kendisini batırdığından dem vurur.

Merd-i Hak çok şey daha yâd eyledi
Sonra bir sarrâf da feryâd eyledi.

-Bankama yağmakta hep milyarlar
Hem beni müflis sanırmış yârlar

Hem de sirkat etmişim derler ki ben
Altı milyon isterim mâliyyeden (1225-1227)

Diğeri çıktı. Dedi: İsmim Luka,
Ben dahi verdim feshâneye çuka

Hep Tunus tüccarına oldum rakîb
Kalmak üzereydi Fransız bî-nasîb

Battı sâyemde Tunus ammâ çi sûd
Şâm ilinden çıktı geldi bir hasûd (1231-1233)

Genç Hâmid'den ve deli şairden başka bir aydın, sosyal ihtilâller olacağını müjdeler:

Hatmeder etmez bu, zannım feylesof,
Diğeri bed'etti, savten pek mahûf;

Zâlimân akvamı hep bel'ettiler,
Sonra akvam anları hal'ettiler!

Çarparak bir necm-i zâhir âleme
Oldu istikbâli zâhir âdeme

Şimdiki ahvâlde yoktur bekâ:
Âdemiyet böyle kalmaz mutlaka

Bir müsâvat asrı lâ-büddür gelir,
Ol zaman hangi zamandır kim bilir ! (1236-1240)

Garâm'da gözden geçirilen, felsefî ve İctimaî fikirlerle ilgili olarak Kaplan (1976: 313); Hâmid'in daha 22 yaşında iken ne kadar çeşitli düşüncelere sahip olduğunu fakat bunlar arasında sıkı bir uzlaşma vücuda getiremediği gibi, ifade ediş bakınmadan da şiir seviyesine erişemediğini söyler. Garâm şâiri, zaman geçtikçe bu fikirlerden bazılarını terke-decek, yenilerini benimseyecek, fakat hiç bir vakit insicamlı bir dünya görüşüne sahip olmayacak, ancak aslında bir kusur olan tezatlarını me-ziyet haline getirmesini bilerek, Makber ve daha birçok şiirinde kendine has bir şiiriye ulaşabilecektir.

Sonuç

Bu araştırmada Hâmid'in ilk ve aynı zamanda şanssız eserlerinden biri olan Garâm ele alındı. Kelime anlamı çok derinden duyulan sevgi, aşk demek olan Garâm, Hâmid'in mesnevî tarzında ve aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün vezniyle yazmış olduğu 1436 beyitlik uzun bir romantik poém'dir. Eserde Hâmid'in bütün düşünce ve sanatını görmek mümkündür. Hikâye olarak fazla bir ehemmiyet arz etmeyen Garâm'da Hâmid, vaka anlatmak peşinde koşmaz, herhangi bir şey münasebetiyle bol bol fikirler serdedir. Konusu bir ara "ihtiyarıyla cünûn getiren" bir gencin

aşk, kıskançlığı ve buhranları üzerine inşâ edilen eser Hâmîd'i anlamak açısından önemlidir. Garâm, eski ve kuvvetli bir şiir geleneğinden gelen Hâmîd'in Batı kültürüyle karşılaşması sonucu, geçirdiği buhranı aksettirmesi yönüyle de dikkate değerdir. "Garâm" henüz şahsiyetinin hudutlarını çizmemiş genç bir şairin eseridir. Öyleki Garâm'da anlatılan vak'a için, şairin hayatını altüst edecek ve şahsiyetini tamamlayacak olan trajediye bir ruh hazırlığıdır denebilir. Garâm, Hâmîd'in bir ara deliliğe kadar giden bir gençlik aşkı ve kıskançlık buhranının hikâyesidir. Hâmîd'in ta kendisi diyebileceğimiz eserin kahramanı, hakikatte şairin ağzından konuştuğu kahramanın bütün hususi çizgileri onu Hâmîd'e götürür. Oturduğu Çamlıca'da tesadüf ettiği ve bir görüşte âşık olduğu kadını bir başkasıyla vuslat halinde görünce, sevdiğinin kendisine benzeyen kızkardeşi ile karıştırması sonucu cinnet geçirip kızkardeşi orada öldürür ve tımarhaneye kadar gider. Tımarhaneden asıl sevgilisinin fedakarlığıyla çıkarıldıktan sonra genç kadının ölümüne sebep olacak hatayı işler.

Hâmîd'i henüz toprağa atılmış bir tohum gibi bize âdeta Çamlıca tepesinde yaşanan bir vak'a sonucu gerçekleşen ölüm sonrasında gelen bu hikâyede bulmak mümkündür. İctimaî fikirleri, yenilik aşkı, bir aile mirası gibi taşıdığı sünnî ve zürdî din ve ahlak telakkisini türbedara yaptığı serzenişler, namuskâr, çalışkan dünyasına da ahireti kadar bağlı, ahlak kıymetlerine sahip vatandaş isteyen ve bunun dışındaki tasavvufî coşkunlukların aleyhinde bulunan sünnî din ve dünya anlayışının tam hülâsasıdır. Garâm adeta devrinin delikanlısının hikâyesini anlatır. Hâmîd söylemek istediklerinin hemen hepsini Garâm'da çekinmeden söylemiştir. Çamlıca tepesinde bir mezar, mezarda maneviyat... Bu mezar vesilesiyle yaratılış, tabiat, Allah problemlerini ele alarak devrindeki çevrenin kültür ve çağının psikolojisi içinde inceliyor. Devrine göre materyalistlerle, siyasi teologların fikirlerini karşılaştırıyor. Neticede tasavvuf ve İslâmî felsefede karar kılıyor. Abdülhâk Hâmîd, Türk edebiyatında, eserlerine en çok felsefî fikirler karıştıran bir yazardır denilebilir. Toplumsal yapıdaki düzensizlik ve başıboşluğu dile getiren sosyal içerikli eleştiriler, bilhassa eserin tımarhane ve tımarhanedekilerin anlatıldığı bölümünde dile getirilir. Özellikle para meselesi, maaşların vaktinde ödenemeyişi, istibdat aleyhtarlığı, edebiyatın tenkidi, kadın-erkek eşitsizliği, ahiret düşüncesi, ölüm, esir ve cariyeler, vs. konular, tımarhaneye düşmüş, değişik tipteki insanlar tarafından tartışılır. Garâm, günümüzde benimsenen nice yeniliklerin kaynağını gösteren temel eserlerden biri olarak nitelenebilir.

KAYNAKLAR

- Akıncı, Gündüz (1954). *Abdülhak Hâmid Tarhan, Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akyüz, Kenan (1986). *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara: İnkılâp Kitabevi.
- Demircan, Aynur (2003). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydınlik Bir Yüz: Abdülhak Hamit Tahran*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi, Türk Edebiyatı Bölümü.
- Demirdağ, Refika A. (2010). *Abdülhak Hâmid'in Eserlerinde Millî ve Felsefî Unsurlar*, Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD.
- Enginün, İnci (1994). *Abdülhak Hâmid'in Hatıraları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (2001). *Abdülhak Hâmid Tarhan Bütün Şiirleri 4 Kahpe/Garâm*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (1987). *Abdülhak Hâmid Tarhan*; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Gökberk, Macit (2000). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gül, Mehmet (2013). *Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Şiirlerinin İnanç, Ölüm, Tabiat ve Kadın Temaları Bakımından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD.
- Kaplan, Mehmet (1976). "Garam'daki İçtimaî ve Felsefî Fikirler", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*; Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kocatürk, V. Mahir (1964). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Edebiyat Yayınevi.
- Mermer, Kenan (2010). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Değişen Paradigmada Metafizik Farklılık: Abdülhak Hamit Tahran*, Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî (2007). *Rubâîler*, (Çev. Hasan Âli Yücel), İstanbul.
- Süleyman Nazif (1923). "Bir Mukaddime" (Garâm içinde), Matbaa-i Amire, İstanbul, s. 5-9.
- Kolcu, Ali İhsan (2004). *Tanzimat Edebiyatı 1 Şiir*; Salkım-Söğüt Yayınları, Erzurum.
- Okay, Orhan (1971). *Abdülhak Hâmid'in Romantizmi*; Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Sevük, İsmail Habib (1935). *Edebî Yeniliğimiz*; Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Sevük, İsmail Habib (1922). *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*; Matbaa-i Amire, İstanbul.

- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1985). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tarhan, Abdülhak Hâmid (1923). *Garâm*, Matbaa-i Amire, İstanbul.
- Yıldız, Ali (2010). “Tanzimat Sonrası Türk Şiirinde Tasavvuf”, *Turkish Studies*, 5/2, s. 539.